M 2.
10.753
II. 7.
OSZK

GUSTAVE FLAUBERT

SZENT ANTAL MEGKÍSÉRTETÉSE

FORDÍTOTTA

KÁLLAY MIKLÓS

. 174.

M 10753 / II. 7. : 2

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
B 7538 / 1982
LELTÁRI SZÁM

R 2

Bevezetés.

Flaubert, akit a világ legterméketlenebb lángelméjének tart a csaknem megmásíthatatlanul kialakult irodalmi közvélemény, hiszen közel negyven év írói munkássága alatt mindössze hét művet alkotott, mint megcsontosodott realista, mindent sötét színben látó, nekikeseredett, megsavanyodott, szkeptikus lélek él a köztudatban. A világirodalom olvasóközönsége, sőt még a műveltebb francia olvasók nagy átlaga is, úgyszólván, csak a Madame Bovary szerzőjét ismeri és azt a képet őrízte meg Flaubert-ről, amelyet három nagy francia esztétikusnak, Ferdinand Brunetière-nek, Paul Bourget-nek és Emile Faguet-nak ítélete alapján formált róla.

Pedig ez a kép csak egyik arculatát mutatja Flaubert különös Janus-fejének. Az ítélet ugyan helyes. A Madame Bovary szerzője csakugyan realista alapjában, csakugyan hitetlen és szkeptikus lélek, aki nem hisz semmiféle pozitív vallásban, de a hatalmas léleknek valamely különös, megmagyarázhatatlan sokrétűsége folytán van

egy másik, kevésbbé ismert Flaubert is, akinek énjére épen úgy rá lehet találni más műveiben, mint ahogy a közismert arckép vonásait az író leghíresebb regényében megtalálták. Van egy mély, belsőséges lírájú, romantikusan túláradó Flaubert is, az első és legtudatosabb papja annak az új, de rövidéletű világáramlatnak, amelynek az abszolut szépség volt a bálványa, amely a l'art pour l'art elvében fejezte ki a maga esztétikai kultúrájának hitvallását. A szkeptikus Flaubert mellett, egy mélyen hívő és áhitatos odaadású Flaubert is, aki bízott és hitt a művészet abszolut fönségében és ezt a hitét maga is legdrágább javának mondja egyik levelében, az egyetlennek, amit tiszteletben tart. Mert csakugyan úgy volt, hogy az abszolut kételkedő, aki nem volt híve egyetlen pozitív vallásnak sem, aki tagadott mindent, még a materializmus és pozitivizmus dogmáit is, aki kételkedett a tudomány és az emberiség fejlődésének lehetőségében, mindig hívő és jámbor léleknek mutatkozott, valahányszor a tiszta művészetről esett szó.

Az is balhiedelem Flaubert felől, vagy legalább is rosszul, helyesebben csak félig meglátott igazság, amelyet ma már csak a rosszakaratú olvasó hihet, hogy nehezen, sőt csaknem kínosan verejtékezve írt és soha nem ismerte a bőségesen, szinte fékezhetetlen áradással felbuzgó gondolatok káprázatos teljének, a könnyű és játékos alkotás szépségének gyönyörűségét. Mert épen a kevésbbé ismert, a lírikus, a romantikus Flaubert-ben olyan

hatalmas és csodálatos volt ennek a természetesen felbuzgó bőségnek káprázatos pompája, mint csak nagyon kevés és nagyon kivételes tehetségű művészben az egész világon, mint talán Michel Angelo-ban, aki szobrász, építőmester és költő volt egy személyben s aki eszméit és lángelméjének irányát tekintve, talán legközelebbi rokona a nagy francia költőnek, aki szavakból és hatalmas meglátásokból faragta tökéletes márványszobrokká alakjait s a művészi forma tökéletességével verte béklyóba zabolátlanul és az őserejű termékenység vad erejével felburjánzó vízióit.

És ez az új, ez a romantikus Flaubert, ez a fantázia szertelen lobogásával megáldott költő, egyetlen művében sem él annyira, mint a Szent Antal megkísértetésé-nek szertelen méretű látomásában. Sehonnét sem ismerhetjük meg oly tökéletesen és oly alaposan Flaubert sokrétű és komplikált egyéniségét, mint a Szent Antal megkísértetésének két változatából, amelyek hű tükörképei a kettős lélek kettős arculatának.

A nyilvánosság előtt 1874-ben jelent meg először a Tentation de Saint Antoine, amelyet Flaubert maga is élete főművének tartott, amelyen mindig a legnagyobb szeretettel csüngött és amelyen kisebb nagyobb megszakításokkal húsz évig dolgozott. És csakugyan az egész világirodalomban páratlanul áll ez a különös, első olvasásra elképesztő, megdöbbentő alkotás, amelyben Flaubert a legtisztább és leghűségesebb tü-

körképét adta lelkének. Mikor először híre járt, hogy egy francia regényíró Szent Antal megkísértését dolgozta fel, mindenki azt hitte, hogy Flaubert szimbólikus vagy tréfás értelemben foglalkozik az egyiptomi anachorétával, de arra senki sem gondolt, hogy a szó legkomolyabb értelmében akarja megírni a remete megkísértésének történetét.

Effélét vagy csak ehhez hasonlót nem kísérelt még meg soha egyetlen regényíró, sőt költő sem.

Georg Brandes mint analógiát fölemlíti ugyan Goethét, aki megírta „A klasszikus Walpurgis éjszakát", Byront, aki a Kain második felvonásában ad legalább is halovány részletekben hasonlót és Turgenyevet, aki a „Viziók"-ban egészen szűk keretekben legalább valami távoli rokonságot sejtető tárgyat dolgozott fel művészi kezeléssel, de ő is elismeri, hogy soha az egész világirodalomban nem írtak még ilyen könyvet, egy hét részből álló monstruózus drámát, amely tulajdonképen egyetlen roppant monológból áll, mint egy rémlátomásos éjszaka hagymázos álmainak, egy tépelődésektől meggyötört agy lidérces káprázatainak aprólékos hűségű és kísértetesen megelevenített leírása.

És ami még izgatóbb érdekességet ad ennek a rendkívüli alkotásnak, az, hogy a multak egymásután felrémlő kísértetei között, a napkelet fantasztikus városóriásainak árnyában, régi és véres babonák fullatag homályán, antik sírvermek éjjeléből felidézett misztériumok erotikus

tombolásában, az egész emberi tébolynak ebben a nagy művelődéstörténetében a legmaibb, a legmodernebb lélek vergődik. Szent Antalban Flaubert önmagát adja, tépelődéseiben, lázas látomásaiban, víziókká elevenedett vágyaiban a maga gyötrelmeit, a maga emésztő kétségeit, a maga szomjas lihegését rajzolja, amely hasztalan próbálja a lét nagy rejtélyeinek titkos zárát felpattantani. Csakhogy míg Goethe Faustja eladja magát a sátánnak, hogy minden tudás birtokába jusson, addig Flaubert Szent Antalja nem akarja magát eladni, de nem a középkor vallásos felfogása szerint, a bűntől és a pokoltól való félelmében, hanem a racionalista számító felfogásából, mert úgyis haszontalan.

De amint a Faust két része is híven visszatükrözi Goethének csaknem egész életét, éppen úgy benne van röviden a „Szent Antal megkísértése"-nek két változatában Flaubert egész intellektuális fejlődése. Már életének külső körülményei is bizonyos analógiát mutatnak fel az egyiptomi remete életével. A szép, okos és nagyszerű szellemi adományokkal megáldott Flaubert kora ifjúságában a művészet magányába menekül, akár a kereszténység első századainak anachorétái, akik a pusztaság csöndjébe vonulnak a világ zajából. És az objektív, reális pozitívumokba kapaszkodó lélek alapjában éppen olyan misztikus, mint a Tentation remetéje, akármilyen gonddal is akar a végleges változatból minden szubjektív vonást és minden miszticizmust kiirtani.

Mert Flaubert-nek sokkal nagyobb cél lebegett a szeme előtt, mint akár a szubjektív én megrajzolása Szent Antal alakjában, akár a IV-ik század anachorétájának alapos erudicióval és az alkotó fantázia minden galvanizáló erejével való rekonstruálása. Ő az egész emberiség fejlődésének, az emberi fejlődés nagy paradoxonának tragikus költeményét akarta megírni. Kiindulópontja tulajdonképen Spinoza filozófiája. Szerinte is, akárcsak Spinoza felfogása szerint, a Világegyetem nem egyéb, mint csalóka látszatok játéka, ezeket a látszólagos jelenségeket azonban szigorú szabályok kormányozzák valamely kérlelhetetlen determinizmussal, ami kizárja úgy a csoda beavatkozását, mint az emberi szabadságot. Az, amit Rossznak nevezünk, épen olyan szükségszerű és eleve elrendelt, mint a jó; ugyanabból az okból fakad és ugyanazok szerint a törvények szerint igazodik. (Tudjuk s Flaubert levelezése eléggé bizonyítja is, hogy a Madame Bovary szerzője olyan fatalista volt, akár egy mohamedán.) A világon minden mulandó. Minden civilizáció, minden kultúra és minden vallás egyformán alá van vetve a múlás és romlandóság törvényének. Az emberiség élete folyásának minden percében könyökig vájkált a szennyben és a vérben, az egész világ a téboly paroxizmusában tombolt világtörténelmi századok emberöltőin át. Mi hoz hát számára megváltást? Elpusztul a kereszténység is, mint a világtörténelemnek és föld kerekségének ezer furcsa, bálványoknak

hódoló, vagy titokzatos babonák sötétjében tévelygő vallása? Jön-e a tudomány szabad uralma, azé a tudományé, amelyet a Szent Antal megkísértésében a Sátán személyesít meg? Brandes szerint Flaubert a Tudományra mutat mint egyetlen mentségre. Ez a megállapítás azonban helytelen. Igazában Flaubert nem ad feleletet e kérdések egyikére sem. Mint minden művét, úgy ezt is befejezetlenül hagyta, mert szerinte a művészi alkotás törvénye ez a befejezetlenség. A művész alkotása soha nem lehet befejezett, akárcsak az Isten műve, aki létrehozta a világot, de a teremtés műve szakadatlanul folytatódik az életben. A Szent Antal megkísértésében a Hit nem arat diadalt a Tévelygésen, vagy az Erény nem győzi le a Bűnt, de viszont a Tudomány sem szárnyalja túl a Vallást. Az elhalványuló látomások felett felragyogó napban ott tündöklik ugyan Krisztus képe és a remete újra imába merül, de a nappalra megint árnyakkal teli éjszaka következik. És ez az árny, ez a homály, ez az örökké nyugtalanító Ismeretlen szüntelen ott lebeg, mint a semper ignorabimus örökké nyilt kérdése. Mert épen ebben különbözik Flaubert sokkal erősebb radikalizmusa Spinozáétól, hogy Spinoza pantheizmusa legalább a tudományban hisz, míg Flaubert maga az abszolut szkepticizmus.

Ez a vígasztalan reménytelenség, a lankadt erők letargikus leroskadása, a lehetetlennel folytatott küzdelemben különös plaszticitással jut kifeje-

zésre Szent Antal egyik utolsó látomásában, abban a párbeszédben, amelyet a Sphinx és a Chimära folytatnak egymással. A Sphinx a földhöz rögzött örök rejtély, a tépelődő, önmagát marcangoló Tudomány. A Chimära a szárnyaló képzelet, az örök nyugtalanságban csapongó Költészet, mely a csillagokat súrolja szárnyaival. A Tudomány és a Költészet egymást kerülgetik. Talán egyesülésükből megszülethetne a nagy megoldás, de a Tudomány képtelen a Költészet megtermékenyítésére, hiába minden forró vágyakozásuk egymás iránt, mert Flaubert szkeptikus lelkében nincs meg az a harmónia, mely az eszmék világában mutatkozó mélységes ellentéteket könnyűszerrel kiegyenlíthetné.

Mindez tulajdonképen szigorúan csak a Szent Antal megkísértésének végleges formájára szól, amelyet Flaubert 1874-ben adott ki. De ezen a végleges formán kívül még két önálló formája van a műnek, melyek közül az egyik, az eredeti fogalmazványnak 1856-ban készült átdolgozása, a költő halála után könyvalakban is megjelent és benne van a Conrad-féle tizennyolckötetes teljes kiadásban.

Hogy a három különböző forma kialakulását tisztán lássuk, leghelyesebb, ha rövid pillantást vetünk a Tentationnak különben is igen érdekes történetére a mű első fogalmazásától a végleges kiadásig.

Az egyiptomi remete megkísértésének története még ifjúkori szerelme, tulajdonképen első nagy

témája Flaubert-nak, amely azonban egész életén végig kísért. Ismeretes, hogy az eszmét Breughelnek egy képe adta neki, amely kép ma is Genovában van a Balbi-palotában. Flaubert úti naplójában 1845 április-májusából keltezve részletes leírását is adja a képnek, amely Breughel szokott stílusában, közepes erejű, de meglehetősen groteszk fantáziájával készült. Annyi bizonyos, hogy ez a kép a maga naiv bizarrságaival csak az első lökést adta meg Flaubert képzeletének, de megtermékenyítéséhez úgyszólván egyetlen motívummal sem járult hozzá. A hatás azonban annál erősebb volt, mert amint már szó esett róla: a fiatal művészt elvitázhatatlan lelki rokonság szálai fűzték az egyiptomi anachorétához. Az eszme csírát vert Flaubert képzeletében és öntudatlanul ért benne. Különben is termékeny talajra lelt ott. Flaubert már gyermekkorában szenvedélyes kedvelője volt a színháznak. Tizenkétéves korában előadásokat rendezett anyja szalonjában. Az első színpadi hatást éppen a modern dráma legprimitívebb formája, a keresztény mysterium s a középkori eredetű moralitás gyakorolta rá. Rouen piacán is rendezett ilyen mysteriumjátékokat egy vándor olasz impresszárió és Flaubert egész zsenge korában láthatta is ezeket az előadásokat. Annyi bizonyos, hogy már olaszországi útja előtt készített egy moralitás-szcenáriumot, amelynek főalakja szintén egy Sátántól megkísértett remete volt.

Milanóból különben meg is írja egyik barátjá-

nak, Alfred Lepoittevinnek, mennyire megfogta a Breughel-kép és milyen hatásosan lehetne színpadra vinni Szent Antal megkísértését, de úgy látszik nem bízott eléggé magában, hogy a tervet meg is tudná valósítani, mert mindjárt a levélben hozzáteszi: „De ehhez különb legény kéne, mint én."

Egyelőre hát egy másik dráma megírásába fog, amelynek hőse Sampier Ornano nevű korzikai vitéz, aki 1560 körül élhetett. De ez a dráma csak terv marad. Flaubert hamarosan elfelejti és az „Éducation sentimentale" vázlatának javítgatásához kezd, de nem túlságos nagy lelkesedéssel és közbe-közbe visszatér régi rögeszméjéhez, a Szent Antal megkísértetéséhez. Ez a tárgy szüntelen bűvkörében tartja, de egyben rémíti is. Ez így volt, míg csak a kézirat utolsó oldalát be nem fejezte.

1846 tavaszán rettentő olvasásnak adja magát. Olvasmányainak látszólag nincs határozott céljuk, de tulajdonképpen mind a latin-görög kultúra körében mozognak és úgy kerülgetik, mint macska a forró kását, a Szent Antal témát, amely szünet nélkül foglalkoztatja Flaubert képzeletét.

Végre kétévi megfeszített munka után rászánja magát, hogy formába önti kedvelt és egyben rettegett témáját. Huszonhat éves ekkor. Croisset-i magányában a rengeteg szöveg olvasásától még mámorosan, ifjúsága nyüzsgő álomvilágának fölséges szédületében szinte valami

szent paroxizmus lázával kezd munkához 1848 május 24-ikén és 1849 szeptember 12-ikén, tehát alig tizenöt és fél hónap alatt befejezi a hatalmas művet, amely nem kevesebb, mint 540 nagy ívoldal terjedelmű.

Soha ezelőtt Flaubert még ilyen lázas odaadással, ilyen őszinte elmerüléssel és ilyen ideges érzékenységgel s a képzelőerőnek ilyen csodálatos frisseségével nem dolgozott. Fantáziája merész röpüléssel szárnyalt a multba és szinte lihegő száguldással rohant a legenda és a történelem titokzatos fénnyel egymásba olvadó álomtávlatai felé.

Érdekes, amit Louis Bertrand, Flaubert műveinek egyik legalaposabb ismerője és a Tentation első javított alakjának kiadója a két kézirat összehasonlítása alapján erről az első fogalmazásról mond: „Amennyire akadozó, nehézkes, folytonos törlésektől megszaggatott a végleges alak kézirata, annyira szélesen és könnyedén folyó az első kézirat. A javítások éppen olyan olvashatók, mint az eredeti szöveg és legtöbb oldal azt a benyomást kelti, hogy a legnagyobb biztonsággal, minden latolgatás, tétovázás nélkül szinte egy lélekzetvételre íródott."

Maxim du Campnak, Flaubert egyik barátjának Irodalmi Emlékezéseiből (Souvenirs litteraires) tudjuk meg, mi volt a sorsa ennek az első kéziratnak. Mihelyt Flaubert a kézirattal elkészült, magához kérette két barátját Du Campot és Bouilhet-t Croissetba, hogy

felolvassa nekik új művét. A felolvasás négy álló napig tartott, az étkezésre és alvásra szánt idő megszakításával. Mielőtt Flaubert olvasásba fogott volna — írja Du Camp — így szólt hozzájuk: „Ha nem fogtok üvölteni az elragadtatástól, akkor semmi sem tud már megindítani benneteket."

A várt hatás azonban elmaradt. A két meghivott bíráló nem csak, hogy nem üvöltözött elragadtatásában, hanem Bouilhet, miután pár percre összesúgott társával, egész kíméletlenül kijelentette Flaubertnek: „Az a véleményünk, hogy legokosabb lesz, ha tűzbe dobod."

Ez a szigorú bírálat mindenesetre igazságtalan volt, bár az első fogalmazásnak alapos hibái kirívóan tolakodtak előtérbe. Flaubert az elképzelés első hevében, a túlfűtött képzelet elsodró lázában nem gondolt a közönségre, egy pillanatig sem lebegett előtte az a cél, hogy színdarabot írt, amelyet esetleg elő is adhatnának majd. Elejétől végig egy megszakítás nélküli, féktelen lírai lobogású lázálom szeszélyes száguldása volt ez, amely vad iramával rettenetesen kifárasztotta az olvasót és a hallgatót egyaránt. Valószínű is, hogy a négynapi olvasásnak kimerítő irama ragadtatta a két bíráló barátot erre az elhamarkodott és apodiktikus ítéletre, amely irgalmatlanul pálcát tört Flaubertnek különben hatalmas erejű és gigantikus elképzelésű alkotása fölött. Igaz, hogy sok egyenetlenség, rikító, romantikus színek éktelenked-

tek a képeknek és látomásoknak ebben az idegesen vibráló és nyüzsgő kaoszában, ez a kaosz azonban mégis termő őstelevény volt, melyből így az első felbolygatásra is olyan tökéletes és költői szépségű epizódok sarjadtak ki, mint Simon mágusz és Helena jelenete, vagy tyanei Apolloniusznak, a hamis prófétának látomása és még számos színes és mélyértelmű kép.

Flaubert-t halálra sebezte két barátjának lesújtó ítélete, de vérző szívvel bár, igazat adott nekik és félretette az elhibázott művet, amely ebben a formájában csakugyan kiadathatatlan volt. Két évig érintetlenül hevert a kézirat. Erre az időre esik Flaubert keleti utazása. Mikor innen újra visszatért Croissetba, a Madame Bovary megírásába fogott, amelyhez a témát szintén Du Camp és Bouilhet adták neki még akkor, mikor a Szent Antal megkísértése fölött a halálos ítéletet kimondták.

Kegyetlen feladat volt ez Flaubert számára, akit közben folyton gyötört a szégyen is, hogy a Szent Antalt elhibázta. A dédelgetett tárgy a Bovaryné reális, kispolgári körének megelevenítése alatt is egyre kísértette. A szűk korlátok közül egyre kivágyódott a képzelet káprázatos, szabad horizontjai felé és mikor elkészült 1856-ban a Bovarynéval, amelyet egyébként szintén elhibázott munkának tartott, valóságos sóvárgó vággyal vette elő újra a Tentation évek óta porosodó kéziratát és május vége felé hozzáfogott az átjavításához. Nagy hévvel dolgozott. Sokat

törölt, új részleteket toldott be és október elejére már el is készült az átdolgozással, amelyet véglegesnek tartott. Sőt arra is elhatározta magát, hogy a Madame Bovary megjelenése után megfelelő időköz bevárásával ki is adja művét, amelyet gondosan letisztázott úgy, hogy a nyomásra tökéletesen készen állott.

Közbejött azonban az az irodalmi botrány, melyet a Bovaryné kavart föl. A könyv megjelenése büntetőjogi eljárást vont maga után és az államügyész erkölcstelenséggel vádolta meg az írót. Flaubert ekkor számot vetett magával és rémülten állapította meg, hogy a Szent Antal megkísértésében még fokozottabb mértékben megvannak azok az elemek, amelyek botránkoztatóknak tűnhetnek fel egy nyárspolgári hipokrízis szemében s amelyekből a rosszakarat és elfogultság újra az erkölcsrontás és vallásgyalázás vádját kovácsolhatja ellene.

Pedig Flaubert-től, ha maga vallástalan volt is, mi sem állott távolabb, mint mások vallásos érzületének megsértése. Mi sem bizonyítja ezt élénkebben, mint a Tentation.

Az 1874-iki végleges átdolgozásnak van egy igen megkapó jelenete, amely nem szerepel a Conrad-féle kiadásban. Mikor Hilarion, Szent Antal egykori tanítványa felidézi a remete előtt az összes holt istenségeket a történelem előtti kor bizarr bálványaitól kezdve a keleti népek s az Olympus görög, római istenségein át, Jehováig, a Seregek Uráig, végül különös és tragikus

szépséggel festi meg Flaubert Jézus ágoniáját is, még pedig egészen sajátságos ötlettel, a modern Párizs egyik nyüzsgő utcáján.

A sűrű tömegben egyszerre Jézust pillantja meg a remete, de ez nem az ifjú eszményi Krisztus, nem is a kínszenvedés meggyötört istenembere, hanem egy megtört, fehérhajú aggastyán, aki erőtlenül roskad össze súlyos keresztje alatt. De itt nem bántalmazzák, nem szidalmazzák, nem köpdösik mint a Golgotha gyötrelmes útján. Új és egészen másfajta passzió vár itt rá, amely talán még a másiknál is fájdalmasabb. A tömeg itt is haraggal veszi először körül, de ez a harag lassanként teljes közönybe fúl. Utoljára rá sem néznek, elmennek mellette és meg sem ismerik. És Jézus elhagyatva, néma és megadó sóhajjal hal meg egy utcakereszteződésnél.

Flaubert ezt a jelenetet, amely az első fogalmazásban még nem is szerepelt, kihagyta az 1874-iki végleges kiadásból. A költő kedvelt unokahuga, Caroline, igen elfogadható magyarázatát is adja annak, milyen meggondolás és milyen okok bírták rá a költőt erre az elhatározásra. Flaubert először attól félt, azt hiszik majd róla, hogy Renan nyomdokain akar haladni. A botrány, melyet a Jézus életének megjelenése kavart fel, még nem ült el akkor és Flaubert egyáltalában nem lelkesedett úgy ezért a munkáért mint a tömeg. Közepes alkotásnak tartotta. Az ő komolysága, amely a szépirodalmi műveknél is szigorú dokumentáltságot, alapos előtanulmányt

követelt, nem tudta megérteni, hogy lehet egy ilyen súlyos tárgyat ilyen kevéssé tudományos apparátussal kezelni. Asszonyoknak való könnyed olvasmánynak tartotta Renan könyvét és nem akarta, hogy a Szent Antal megkísértésének hasonló okokból hasonló sikere legyen. Méltatlannak tartotta önmagához, hogy sikere biztosítása céljából botrányra számítson és azzal szerezzen magának olvasókat, hogy, esetleg akarata ellenére is, táplálékot ad az akkori vallásellenes áramlatnak. De Caroline a leghatározottabban is kijelenti, hogy Flaubert azért törölte ezt a részletet, mert nem akarta, hogy valamely hivő lélek vallásos érzületét sértse vele. És ezzel ez a vallástalan író olyan példáját adta a jó ízlésnek és a vallási türelemnek, amilyennel az utána következő naturalista irodalom nagyjai nem túlságosan dicsekedhetnek.

Ez a tapintata és ízlése indította arra is, hogy mindjárt a Bovaryné botránya után ne adja ki a különben teljesen kész Tentationt, amelynek így ismét várakoznia kellett. Különben ha ez a véletlen nem jön közbe és a Szent Antal megkísértése az első átdolgozásban megjelenik, akkor a francia irodalom talán egy hatalmas alkotással lesz szegényebb, mert ebben az esetben aligha készül el a harmadik átdolgozás, a Tentation végleges formája, amelynek fordítását ez a kiadás közli.

De ha könyvalakban nem is engedte Flaubert megjelenni ezt a nagyon szívéhez nőtt mun-

káját, azt mégsem tudta megállni, hogy egyes részleteket ne közöljön belőle a l'Artiste-ban, amelyet barátja, Gautier szerkesztett. A megjelent töredékek közt volt Nabukodonozor lakomája, Sába királynőjének megérkezése, a Sphinx és a Chimära párbeszéde, Demonassa kurtizán jelenete, amely a végleges kiadásból teljesen hiányzik.

A töredékek nem részesültek túlságosan lelkes fogadtatásban, mire Flaubert újra hosszabb időre félretette művét, amely most tizenkét álló évig hevert az író fiókjában és nem vette ujra elő csak 1869-ben, az Éducation sentimental teljes befejezése után, amikor már maga sem tartotta kielégítőnek, ezért gyökeresen átdolgozta. Így jött létre a harmadik változat, amelyet 1874 óta úgy ismerünk, mint a Tentation végleges kiadását, míg az 1856-iki átdolgozás csak később, az író halála után jelent meg.

Szent Antal megkísértéséből tehát 1848-tól 1874-ig három változat is készült, amelyek közül az első fogalmazás és a Flaubert halála után mint posthumus mű megjelent 1856-iki átdolgozás, ha vannak is a kettő között eltérések, lényegében mégis megegyezik egymással. A harmadik, úgynevezett végleges változás azonban már lényeges eltéréseket mutat a két elsőtől. Itt már nem a szokásos átdolgozásról van szó. Ez a harmadik verzió tökéletesen új, felfogásában, stílusában, felépítésében és szerkezetében egészen más munka, amelynek legfeljebb csak annyi köze van a két

elsőhöz, hogy maga a tárgy ugyanaz és a főszereplők megegyeznek. Egy-két mellékszereplő és néhány epizód a maga egészében szintén előfordul mind a két változatban, de ettől a csekélyszámú analógiától eltekintve, a végleges és az első változatnak, amint Louis Bertrand, az első Tentation kiadója is megállapítja bevezetésében, tulajdonképen csak a címe közös. Arra sem szabad gondolni, hogy ez az első változat talán hézagos, hiányos töredék. Szó sincs róla, hiszen Flaubert 1856-ban azzal az elhatározással másolta le, hogy kiadja s a kézirat tökéletesen készen állott arra, hogy nyomás alá kerüljön, amit csak a Bovaryné közbejött botránya s a Flaubert ellen megindított büntető eljárás akadályozott meg. Két teljesen befejezett, kerek egészet adó és egymástól különböző mű a Szent Antal megkísértésének első változata és végleges verzió, amelyet maga Flaubert adott ki. A mi kiadásunk természetesen ezt a végleges s a szerző által is annak elismert és egyedül a nyilvánosságnak szánt formát adja a magyar olvasóközönség kezébe, a Bevezetés azonban nem mulaszthatja el, hogy részletesen ne ismertesse az első változatot is, amelyben épen annyi a vad erupcióval feltörő szépség, épen olyan erős a lángoló képzelet lenyűgöző varázsa, mint amennyi a végleges kiadásban a Flaubert műveiből soha nem hiányzó művészi tökély. Ezeknek a bevezető soroknak rá kell mutatniok a „Tentation" két változata közt levő különbségekre annál is inkább, mert ezek a kü-

lönbségek állítják egymás mellé Flaubert két különböző arcát, ezekből a különbségekből alakul ki Flaubert egész írói egyénisége a maga teljes valóságában, eltérően attól a hamis és hiányos képtől, amelyet a klasszikus francia kritika rajzolt róla s amelyet csaknem a legutóbbi időkig egészen hű portrénak tartottak s amely a nagy íróról a világ olvasóközönségében műveinek hiányos és egyoldalú ismerete révén kialakult. A Tentation, mint tudjuk, Flaubert életének főműve, amely legjobban a szívéhez nőtt s amelyen írói munkásságának különböző korszakaiban újra meg újra dolgozott. A két Tentationból nemcsak az író lelkének teljes és hű képét ismerhetjük meg tehát, hanem szemmel kísérhetjük írói egyéniségének egész fejlődését is.

A Tentation két változata közt két alapvető különbség van. Az egyik a nagy időköz, amely a két változatot egymástól elválasztja, a korkülönbség, amely a két mű szerzője, a huszonhéteves és az ötvenéves Flaubert között volt. A másik az, hogy Flaubert az első változatot sokkal inkább drámának fogta fel, megírásánál, ha kevés színpadi érzékkel ugyan, de mégis arra gondolt, hogy munkája színpadra kerüljön, míg a végleges átdolgozásnál aligha lebegett már, hacsak halványan is, efféle cél vagy lehetőség a szeme előtt. Ebből a két alapvető különbségből fakad aztán a többi részleteltérés is.

Ami egy író ifjúkori munkásságát érettebb korának műveitől elválasztja, az különbözteti

meg egymástól a két Tentationt is. Az első változatot az ifjú, az alkotó erő szilaj lázában forrongó Flaubert írta, a végleges átdolgozás a hideg fejű, fontolgató eszű, bár tagadhatatlanul nagyobb tökéletességre kész írótól származik. Az első változat szerzője a romantikus költő, a másodiké a parnassien művész.

A közönség ezt az utóbbit ismeri és értékeli Flaubert-ban, de neki magának talán az első volt a kedvesebb, hiszen maga is nyiltan bevallotta egyik levelében, hogy énjének jobbik része a lángoló romantikus volt, akinek — bármilyen erőfeszítéssel igyekezett is magából kiirtani ezt a romantikus hajlandóságot — szíve legmélyén mindig csak megmaradt. Ennek az ifjú romantikusnak minden elképzelő ereje, csapongó érzelmessége és játékos, túláradó teremtőkedve benne van a Tentation első változatában. A romantikus láz lüktetése ver a nyelv páthoszának szónokias hevében is. A stílus is egészen romantikus veretű, tele élénk színekkel, költői hasonlatokkal és metaforákkal. Egyik kép a másikra halmozódik benne. A festői részletek csillogása s az elképzelésnek folyton a sorok alatt feszülő ereje, az író elánjának belső sugárzása, amely vizionárius fénnyel világítja át a képek bizarr színeit, olyan ritmikus lüktetést ad az egész előadásnak, olyan hatalmas ütemet diktál a szavak és képek belső dinamikájának, hogy a prózai sorok versekbe olvadnak át és a szavak és színek fékezhetetlen forgataga úgy sodor

magával, mint valamely hatalmas szárnyalású, romantikus költemény. A végleges változat stílusa sokkal tömörebb, sokkal kidolgozottabb, sokkal művészibb és fegyelmezettebb, de sokkal szárazabb és sokkal hidegebb is. A tökéletes művészi alkotás klasszicizmusba merevülő hidegsége ez, amely összehasonlíthatatlanul nagyobb értéket ad a műnek, de nélkülözi a költői ihlet spontán fellobbanásának naivságát. Bizonyos, hogy ez az első Tentation 1856-iki átdolgozásában is talán a legtökéletesebb kifejezése a tiszta romanticizmusnak. A század betegsége itt éri el tetőfokát, sőt valóságos paroxysmusba csap. Soha előtte sem Hugo, sem Lamartine, sem Vigny, még Baudelaire sem szállt le olyan mélyre a kétség és reménytelenség örvényébe. Louis Bertrand már csak a történelmi rekonstukciót és a couleur localt tekintve is fölébe helyezi a Légende des siéclesnek, amelyet pedig jó egynehány évvel megelőzött.

A korkülönbség magyarázza azt is, hogy az első Tentationban sokkal több az erotikum, mint a véglegesben. Flaubert első feldolgozása tulajdonképen az aszkéta és az érzéki csábító ellentétén és küzdelmén nyugszik. Az emberi lélek belső tusájának szimboluma ez, az alacsony nemtelen ösztönök, a földi származás és az égi eredet, a magas szárnyalású lélek, az értelem harca.

A második változatban inkább a tudás és a

babona áll egymással szemben és ezek közt marad eldöntetlen a küzdelem, míg az érzékiség és tisztaság antitézise teljesen a háttérbe szorul.

Sokkal mélyebb, de még mindig a korkülönbségben gyökerező eltérés, hogy az első változás teljesen szubjektív lírai elemektől szaturált, míg a végleges változat szigorúan objektív, amelyben a szerző tökéletesen eltűnik személyei mögött. Az első változatban Flaubert, akár szándékosan, akár öntudatlanul, önmagát rajzolja Szent Antalban. Hogy később maga is tudatában volt ennek, eléggé bizonyítja Mme Colet-hez írt egyik levele, amelyben ezt mondja: „A Szent Antal megkisértésében én magam voltam Szent Antal." Vagy elég, ha bizonyságul összehasonlítjuk Flaubert levelezésének egyes kifejezéseit Szent Antal szavaival. Az első Szent Antal tulajdonképen nem egyéb, mint grandiózus önvallomás középkori moralitás formájába öltöztetve. Flaubert a saját tépelődéseit adja a remete szájába, saját lelkét tépi ízekre a remete töprengéseiben. Louis Bertrand, aki jól ismeri az író belső életét, lépten-nyomon ráismer annak visszatükröződésére a remete látomásaiban.

A vágy lángoló frenézise liheg a Szent Antal első fogalmazásában és ez a lihegő vágy az ifjú Flaubert vágyakozása volt. A tulajdon kísértései, a saját lázas álmai öltenek testet Szent Antal alakja körül. Ő maga töri magát szinte tébolyult hévvel a boldogság lenyűgöző képe után. De ez a láz, ez a fojtott lihegés, miután

néhány nagy lobbot vetett, hirtelen lehűlt nála és a semmiség sötét mélysége meredt hirtelen elé, akárcsak a Tentationban, ahol szintén ilyen feneketlen sötétség nyeli el egymásután a kísértő látomásokat. A vanitatum vanitas, a teljes lelki nihilizmus költeménye az első Tentation, amely szerint a világ dolgai mind kívánatosak, száz meg száz mámoros vágy rajzik körültük, mint szivárványszárnyú, csillogó lepke, de alapjában hiú és üres minden tárgy és önámító csalódás a vágyak tarka serege is.

De nemcsak Flaubert csöndes nosztalgiáit, álomterhes, lobogó vágyakozásait találhatjuk fel a Tentation első változataiban, fellelhetjük benne az író egész eszmevilágát, sőt még irodalmi nézeteit is. A Költők és Énekmondók dala (a végleges kiadásból teljesen hiányzik) nemcsak a romantikus költészet tökéletes hitvallása, de benne van Flaubert egész ízlése, minden bizarrságával és különlegességével. Sokkal Wilde Oszkár előtt dicsőíti a természetellenes szépséget, a kendőzött hamis bájt és felszínes pompát, amelyben valami különös gúnyos és kihívó költészetet fedez fel. Sajátságos ellenmondás van benne különben, hogy éppen az a költő emeli dogmává a hazugságot, az őszinteség hiányát, a komolytalanságot, sőt csaknem a misztifikációt a művészetben, aki mint ember és művész egyaránt maga volt a komolyság, a lelkiismeretesség, az alaposság s életében és műveiben a példás becsületesség.

Valamennyire az is Flaubert ifjúságával függ össze, hogy az első változatban sokkal több a vallásos elem, míg a mű végleges formájában, akár csak Renan, a történelmi kritika álláspontjára helyezkedett és előre megfontolt szándékkal kiirtott a Tentationból minden misztikus elemet. Ez nem jelent annyit, hogy viszont a másik végletbe csapott és a pozitív tudást állította volna fel csalhatatlan dogmaként vagy tüntette volna fel rokonszenvesebb színben. Flaubert a maga nyers meghatározási módjával három nagy korszakra osztotta a történelmet: a pogányság, a kereszténység és — a maflaság korára. Szerinte most ebben a harmadik korban élünk, amelyben a tudomány gőgjébe részegült tömeg a maga korlátoltságában türelmetlenebb mint a legridegebb dogmatizmus.

A végleges kiadásban Flaubert minden erőfeszítésével azon van, hogy teljesen megőrizze semlegességét, de az igyekezet ellenére is kiérzik, hogy ebben az időben már sem szíve, sem esze nincs az anachoréta pártján. Az első változatban még folyton ott látjuk a remete oldalán, akibe a tulajdon lelkével lehelt életet. Bár Flaubert életének ebben a korszakában sem volt vallásos ember. A szkepszist és a vallástalanságot már gyermekkorában magába szívta, mert a családjában tradició volt. Anyja, akit a XVIII-ik század hitetlenségében neveltek, nem igen járt előtte jó példával. De abban az időben, mikor Szent Antal megkísértésének kidolgozásához kezdett,

az Egyházatyák műveinek és a hagiografusoknak olvasása bizonyos rokonszenvet ébresztett benne a remeték bensőséges, kontemplatív élete iránt, amellyel különben a saját elvonult, szemlélődésre és önanalízisre hajlamos élete némi rokonságban állott. Hatással lehetett Flaubert-ra az a neokatolikus áramlat is, amely akkoriban valósággal a levegőben volt. Annyi bizonyos, hogy Flaubert a Tentation első fogalmazásában csodálatosan be tudott hatolni a misztikus lélek mélységeibe és Szent Antal szájával olyan fínomsággal és olyan emelkedettséggel szólaltatta meg a keresztény spiritualizmust, ami egészen meglepő egy laikus írásában.

A másik főkülönbség a Tentation két változata között az, hogy az első változatnak sokkal inkább megvan a színpadi formája. Az első fogalmazást Flaubert maga is valószínűleg színpadra szánta, míg a végleges átdolgozásnál már nyilvánvalóan nem gondolt arra, hogy darabot ír.

Az első fogalmazás még határozottan szimbólikus dráma, régi moralitás, amelyet Flaubert hatalmas képzelőereje átformált és kiszélesített. Az első fogalmazásnak határozottan megvannak a drámai kvalitásai. Az egésznek a cselekménye dúsabb, kerekdedebb, dialógusa elevenebb, jelenetei zártabbak és az egyes epizódok végén érezhető a szinpadi hatás kedvéért készült csattanó. Még a hagyományos háromfelvonásos beosztást is megtartotta Flaubert az első változatban és ennek a tagolásnak keretén belül megcsinálta

a drámai katharzist, ahol a kísértés kulminál, hogy azután lassan ereszkedjék az anachoréta tépelődései közt a kísértésektől megváltó világosság felderengéséig, amelynek fénye előtt riadtan foszlik szét az utolsó vízió.

Az első fogalmazásnak a véglegestől sokban eltérő felépítése a következő:

Először a Bűnök kezdik csendesen kísérteni a remetét, hogy felkeltsék benne az étvágyat az élvezetekre. Ez a vágy először a hitét ingatja meg Szent Antalnak. Belső hang kél benne, amely azt súgja neki, hogy a vallás hamis. Lelke mélyén kételkedni kezd a kereszténységben s az Ó- és Új-Testamentumban is. Erre jön a Rossz Szelleme és testté válva mutatja meg a remetének kétségei a különböző eretnekségekben. Végül elébe idéz néhány hamis prófétát is, Simon mágust, Ennoiát és tyanei Apolloniust, akik épen olyan meggyőző erővel és épen olyan megvesztegetőn beszélnek, mint az igaziak... A Bűnök, látva Szent Antal nagy lelki zavarát, visszatérnek most és sóváran vetik rá magukat, de a remete gőgből visszalöki őket és bezárkózik kápolnájába a három theológiai Erény közé. Ezzel zárul az első felvonás.

A második felvonás elején a Bűnök szemrehányást tesznek a Gőgnek, hogy elütötte kezükről a biztos prédát. Most aztán a Gőg és a Tudomány segítségével új rohamot intéznek a remete ellen és ezúttal az Érzékiség látomásaival kísértik meg. Sorra felvonultatják elé Demonassát, a meg-

ejtő kurtizánt, a szemérmetlen Thamart és a vadászó Dianát nimpháival. (Ezek a képek elmaradtak a végleges átdolgozásban.) Azután elhurcolják a szentet Nabukodnozor lakomájára, elébe varázsolják Sába királynéját, akit Napkelet egész bizarr, érzékcsiklandozó pompája környez és miután megcsillogtatták előtte a Mondák és a Történelem minden káprázatát, elébe varázsolják a Természetet minden állatjával és képzeletbeli szörnyével, önmagából újjászülető, egymás hegyén-hátán nyüzsgő miriád életével. A kísértés itt éri el tetőpontját és a remetét elfogja a Tudomány szédülete.

A harmadik felvonásban megjelenik a remete előtt a Sátán s miután kielégítette Antal kíváncsiságát és tudásszomját, megmutatja neki minden világi szépség és minden tudás hiú ürességét. Antal kétségbeesetten vergődik. Nem tudja mitévő legyen. Két út áll előtte, meghalni, vagy elmerülni a gyönyörűségekbe és élni a kéjvadászok baromi életét. Megjelenik előtte a Halál és a Bujaság. De mind a kettő egyformán hazug. Mind a kettő felidézi köré bűbájos varázsát, de a szent nem enged biztatásuknak, hanem eltaszitja magától mind a kettőt. Ebben a rettenetes elhagyottságban a lesújtott lélek gyámoltalan vergődésében már csak egy dolog van, ami megakadályozza abban, hogy a Sátán karjába vesse magát, a túlvilág sötétségétől való félelem, valami bizonytalan ködös, vallásos rettegés. — De a vallások is üres fantazmagoriák,

mint ahogy az volt eddig minden egyéb... a földkerekség minden vallásainak istenségei felvonulnak a remete előtt és holtan hullanak alá a megsemmisülésbe. Az iszonyat árnya sötétlik fel. Közelg az Antikrisztus eljövetele. Elérkezett tán a világ vége?... Nem, a nap hirtelen mégis fölragyog, szétfoszlanak a rejtelem éjszaka kisértő árnyai s a tiszta Igazság világa úgy csillan meg a remete szivében, mint a szeme tükrébe a hajnali fény. A Sátán azonban mégsem vallja magát legyőzöttnek. „Még vissza jövök!" — kiáltja oda Antalnak, aki térdre roskadt, hogy bocsánatot esdekeljen az égtől s miközben a függöny lemegy, a távolba veszőn egyre hangzik a Sátán pokoli gúnyhahotája.

A végleges forma befejezése más, bár abban megegyezik az első átdolgozásával, hogy a cselekmény itt is befejezetlen marad. Antal itt sem győzedelmeskedik a Sátán felett és a kisértéseken. Itt is a nap kelte űzi el a kisértő árnyakat. A kelő napban felragyog Krisztus képe és a remete újra imába merül. A Sátánnak nem ad már itt szerepet Flaubert. A gonosz lélek nem fenyegeti meg az anachorétát azzal, hogy visszatér. De szinte érezzük, hogy a világosság égi szimbóluma előtt imába roskadó remete mögött ott leskelődik az újabb éjszaka minden rémlátásával és kisértő árnyainak ijesztő seregével.

A Tentation végleges formája 1847-ben jelent meg. Flaubert nagyon sokat tartott erről a munkájáról és nagy hatást várt megjelenésétől. De

éppen úgy csalódott a közönségben, mint két első kritikusában, Du Camp-ban és Bouilhet-ban, akiknek Croisset-ban az első, még át nem dolgozott fogalmazást felolvasta. A mindenből gúnyt űző Párizs néhány boulevard-viccel intézte el húsz év nehéz munkáját. Az olvasó közönség legnagyobb része nem tudott elmélyedni ebben a tagadhatatlanul sulyos olvasmányban és hamar kimondta a könyv felett türelmetlen ítéletét és a közönség felfogásában osztozott a kritika egy része is, amely szintén rásütötte az unalmasság bélyegét a világirodalom egyik leghatalmasabb alkotására.

Szó sincs róla, nem könnyű olvasmány a Szent Antal megkisértetése. De akinek képzelőereje Flaubert fantáziájának hatalmas szárnyain vissza tud szállni a múltba, vagy maga elé tudja idézni a szines látomások minden káprázatát, egy világtörténelem viharán végighányódott emberiség képzeletének minden csodáját, aki a természet millió létének nyüzsgő vibrációjából, az önmagukat termékenyítő parányok atomvilágából fel tud emelkedni abba a szédületes magasságba, ahol keringő, nyüzsgő parányoknak látszanak egész világok és naprendszerek, aki élvezni tudja a zuhanás kéjét a hetedik ég zenitjéről a semmiség feneketlen szakadékának sötét peremére, annak feledhetetlen élemény a megkisértés története, amelyben Flaubert kétségeken vergődő lelkén keresztül mindnyájunk tépelődő kétségei elevenednek meg.

Kállay Miklós.

I.

Történik Thebaisban, hegy tetején, félhold formában görbülő fensíkon, melyet ormótlan sziklakoloncok vesznek körül.

A remete kunyhója foglalja el a hátteret. Sárból és nádból van összeróva, teteje lapos, ajtaja nincs. Belsejében korsó áll, mellette fekete kenyér; középütt faállványon hatalmas könyv; a földön szanaszét fonatokhoz való rostok, két-három gyékény, egy kosár és kés.

A kunyhótól tíz lépésnyire hosszú kereszt áll a földbe ásva és a fensík másik szélén görcsös, vén pálmafa hajlik a mély szakadék fölé, mert a hegyoldal meredeken hasad le és a Nilus mintha tóvá terülne a sziklafal lábánál.

Jobbról és balról a sziklaöv vet gátat a szemnek. De a pusztaság felé mint egymást követő martok, roppant, hamvasszőke hajlatok sorakoznak párhuzamosan egymás mögé, folyton emelkedő vonalban; odább, a homoksivatagon túl, egész távol a libiai hegylánc von krétafehér falat, melyet violaszín párák árnyalnak. Szemben a nap most áldozik le. Az ég északon gyöngyszürkére sápadt, míg a zeniten bíborszín felhők nyúlnak végig a kék égboltozaton, mint gigantikus sörény szétzilált fürtjei. Ezek a lán-

goló sugarak lassan megbarnulnak, az azurszín foltok fakóra válnak, mint a gyöngyház; a cserjék, a kavicsok, a föld, most minden oly keménynek tetszik, mint a bronz; a messzeségben aranypor száll, de oly finom, hogy szinte egybeolvad a fény rezgésével.

SZENT ANTAL

Szakálla és haja hosszú. Kecskebőr tunika van rajta. Keresztbetett lábbal ül ott és gyékényt fonogat. Amint a nap lehúnyt, nagyot sóhajt és a szemhatárra bámul.

Oda egy nap megint, egy nap, mely már a multé!

Azelőtt mégsem voltam ilyen nyomorult! Mielőtt véget ért az éj, imába fogtam, azután lementem a folyóhoz vízért és himnuszokat énekelve tértem vissza a meredek ösvényen tömlővel vállamon. Majd azzal szórakoztam, hogy mindent rendberaktam a kunyhómban. Szerszámot fogtam, igyekeztem, hogy a gyékények szép simák és a kosarak könnyűk legyenek, mert úgy éreztem akkor, hogy a legcsekélyebb tettem is kötelesség és csöppet sem esett nehezemre.

Előre megszabott időben hagytam félbe munkám s kitárt két karral könyörögve úgy éreztem, mintha a magas egekből az irgalom forrása szakadt volna le szívembe. Most elapadt a forrás. Miért?

Lassan járkálni kezd a sziklagyűrűben.

Szidott mindenki, mikor elhagytam a szülői házat. Anyám félholtan rogyott össze, testvérem még messziről is integetett, hogy menjek vissza; a másik sírt, a kis Ammonaria, ez a gyermekleány, akivel minden este ott találkoztam a cisz-

terna peremén, hová itatni hajtotta bivalyait. Utánam futott, lábán a kösöntyűk kivillogtak a porból és csípőjén szétnyílt tunikája lengett a szélben. A vén aszkéta, aki magával vitt, káromló szavakkal rivalt rá. És két tevénk csak egyre vágtatott; és többé senkit nem láttam viszont.

Először egy fáraó sírjában ütöttem fel tanyámat. De valami varázslat kísért e földalatti palotákban, ahol a sötétség régi illatszerek füstjétől még egyre sűrű. És úgy rémlett nekem, mintha a szarkofágok tetejéről panaszos szó kelne, mely engem hív; vagy úgy láttam, hogy egyszerre csak megélednek a falakra festett förtelmes dolgok; és elfutottam onnan, el egész a Vörös-tenger partjára, egy rombadőlt sziklavárba. Ott skorpiók voltak társaim, melyek a kövek közt mászkáltak és sasok, melyek szüntelenül ott kóválygottak fejem felett a kék égen. Éjszakánkint karmok marcangoltak, csőrök csípdestek, lágy szárnyak súroltak és iszonyatos démonok döntöttek földre, fülembe üvöltözve. Egy ízben Alexandriába tartó karaván emberei segítettek rajtam és magukkal is vittek.

Ekkor vágyam támadt, hogy a jó öreg Didymos mellett tanuljak. Bár vak volt, mégsem érte utól senki az Írás ismeretében. Midőn a lecke véget ért, karomat kérte, hogy sétát tegyen. A Paneumra vezettem, ahonnan látni lehet a Pharost és a nyílt tengert. Együtt jöttünk azután haza a kikötőn át, ahol mindenféle nemzetbeli emberek taszigáltak. Voltak ott még medvebőrökbe öltözött kimmeriaiak is, meg tehénganéjjal bekent gymmosophisták a Ganges tájáról. De folytonosan csetepaték kerekedtek az utcán a zsidók miatt, akik nem akartak adót fizetni, vagy a zendülők miatt, akik el akarták űzni a rómaiakat. A város különben is tele van eretnekkel, Manes,

Valentinus, Basilides és Arius híveivel, ezek mindenkire rácsaptak, hogy vitatkozzanak vele és meggyőzzék.

Beszédjük fölrémlik még néha emlékezetembe. Legjobb, ha oda se figyel rá az ember, mert megzavarja.

Colzimba vonultam aztán vissza és olyan mélységes bűnbánatot tartottam, hogy nem volt már mit félnem Istentől. Néhányan körém gyülekeztek, hogy anakoréták legyenek. Szelid szabályoknak vetettem alá őket, mert gyűlöltem a Gnosis szertelenségeit és a filozófusok fecsegését. Mindenfelől üzeneteket küldtek nekem. Messze földről ellátogattak hozzám.

A nép azonban akkortájt kínozta a hitvallókat és a vértanuság szomja Alexandriába vonzott. De az üldözés már három napja megszűnt.

Mikor visszatérőben voltam, nagy népcsődület állított meg Seraphis temploma előtt. Úgy mondták nekem, hogy a kormányzó még egy utolsó példát akar adni. A templom előcsarnokában ragyogó napsütésben mezítlen nő volt egy oszlophoz kötözve, két katona szíjakkal korbácsolta; minden egyes ütésre megvonaglott egész testében. Most felém fordult tátott szájjal; — és a tömeg fölött, arcába csapzott hosszú haja közt, mint Ammonariát ismertem volna fel . . .

De . . . az ott sokkal nagyobb volt . . . és szép . . . csodaszép . . .

Kezével végigsimítja homlokát.

Nem! Nem! Nem akarok rágondolni!

Más alkalommal Anasztáziusz hívott magához, hogy segítsem az Arianusok ellen. Az egész vita piszkálódásokban merült ki és nevetségbe fúlt. De ettől fogva rágalmak érték, megfosztották püspöki székétől és elűzték. Hol lehet most?

Nem tudok róla semmit. Ki törődik azzal, hogy hírt hozzon nekem? Minden tanitványom elhagyott, Hilarion is, akár a többi.

Talán tizenötéves lehetett, midőn idejött és értelme oly szomju volt a tudásra, hogy csaknem minden percben kérdést intézett hozzám. Azután elmerengő arccal hallgatott; — és zúgolódás nélkül elhozott nekem mindent, amire csak szükségem volt, fürgébb volt, mint a gödölye és hozzá oly vidám, hogy a patriarchákat is megnevettette volna. Valósággal fiamnak tekintettem.

Az ég vörös, a föld egész fekete. A szélrohamokra porfelhők lebbennek fel, mint nagy szemfedők, aztán újra lehullnak. Az ég fénybehasadt kárpitján egyszerre madarak suhannak végig háromszögű csapatban, mely olyan, mintha ércből öntötték volna és csak a szélei rebbennek meg.

Antal utánuk bámul.

Ó, milyen szívesen szállnék velök! Hányszor elnéztem irigy szemmel a hosszú bárkákat, melyeknek vitorlái nagy szárnyakhoz hasonlók, kivált olyankor, midőn messzire vitték, akiket vendégül láttam. Milyen boldog óráink voltak, hogy kiöntöttük a szívünket! De egyik sem érdekelt úgy, mint Ammon; elbeszélte római útját, szólt a katakombákról, a Colosseumról, az előkelő asszonyok jámborságáról és még sok mindenről... és én nem akartam vele útrakelni! Mért ragaszkodom hozzá makacsul, hogy így éljem le életemet? Sokkal jobban tettem volna, ha ottmaradok a nitriai barátok közt, hiszen kérve kértek rá. Külön cellákban élnek ezek a barátok, de azért össze is jönnek olykor. Vasárnap kürtszó hívja össze őket a templomba, ahol három korbács lóg a falon a vétkezők, a tolvajok és a betolakodók ellen, mert szigorú fegyelem alatt állnak.

De azért akad nálunk pár ízes falat is. A hívek

tojást, gyümölcsöt visznek nekik, sőt szerszámokat is, melyekkel kiszedhetik a tüskét. Pisperi körül szőlőskertek vannak, a patenabeliek pedig tutajon járnak élelmiszereikért.

De legjobban szolgáltam volna testvéreimet, mint egyszerű pap. Segítettem volna a szegényeken, kiszolgáltattam volna a szentségeket, tiszteletben álltam volna a családoknál.

Különben hát a világiak se mind kárhozottak, csak rajtam mult, hogy nem lettem ... például ... tanítómester vagy filozófus. Szobámban nádból font szfera állt volna s a táblák mindig kezemügyében, körülöttem fiatalemberek s kapum felett mint jelvény babérkoszorú függött volna.

De túlsok hívság lakozik az ilyen diadalokban. Többet ér a katonaélet. Erős voltam és kemény legény, meg tudtam volna feszíteni az ostromgépek kötelét, bátran törtem volna át sötét erdőkön s rontottam volna be sisakos fővel füstölgő városokba! ... Annak sem volt semmi akadálya, hogy vámszedőállást vásároljak valamelyik hídra és az utasok regékre tanítottak volna és rengeteg ritkaságot mutattak volna nekem málháik között.

Az alexandriai kereskedők ünnepnapokon Canope partjai mellett hajókáznak és lótuszkehelyből isszák a bort tamburinok hangja mellett, melytől visszhangosak a partmenti kocsmák. Túlnan a kúpalakúra nyírott fák megvédik a déli széltől a békés tanyákat. A magas ház teteje karcsú oszlopocskákon nyugszik, melyek oly közel vannak egymáshoz, mint rács rúdjai és az oszlopok közén át a hosszú fekvőhelyén nyugvó gazda kilát köröskörül elterülő földjeire, hol a búza közt vadászok járnak, a présházra, melyben a szüret folyik s az ökrökre, melyek a szalmát tapossák. Gyermekei a földön játszanak s a felesége lehajlik rá, hogy megcsókolja.

Az éjszaka fehérlő homályában itt is, ott is, hegyes orrok jelennek meg, mereven felfelé álló fülek csillogó szempárral. Antal feléjük indul. Kavicsok görögnek és az állatok tovafutnak. Sakálcsapat volt.

Csak egy sakál maradt ott. Ez két első lábára állva fülel, törzse félkörbe görbül, fejét félrecsapja, egész tartása csupa óvatos gyanakvás.

Milyen helyes. Szeretném szép csendesen megsímogatni a hátát.

Antal füttyent, hogy odacsalja. A sakál eltünik.

Hej, megy ez is a többi után. Milyen egyedülvalóság! Milyen unalom!

Keserű nevetéssel.

Szép kis élet; pálmahusángokat pásztorbotokká görbíteni a tűznél, kosarakat fonni, gyékényt szőni, azután elcserélni a vándortörzsekkel kenyérért, amelybe beletörik a fogam. Hej, mikor lesz már vége ennek a nyomorúságnak? Jobb volna meghalni. Nem bírom tovább. Elég volt. Elég.

Dobbant a lábával, gyors léptekkel fut köröskörül a sziklák közt, azután elfulladt lélekzettel áll meg, zokogásra fakad, ledobja magát a földre s az oldalára fekszik.

Az éjszaka csendes, sok, sok csillag remeg az égen; csak a tarantulák csattogása hallatszik.

A kereszt két karja hosszú árnyat vet a homokra; Antal könnyhullatás közt veszi észre.

Bizony elég gyönge vagyok, én Istenem. Bátorság, keljünk fel!

Bemegy a kunyhóba, parazsat kapar elő a hamuból, fáklyát gyujt, a faállványra tűzi, hogy megvilágítsa a vaskos könyvet.

Hol üssem fel ... az Apostolok cselekedeteinél ... Jó lesz ... Vagy mindegy, akárhol ...

És látta, hogy az ég boltozatját nagy lepedő borítá, mely négy sarkánál leereszkedék és a lepedő

tele vala minden fajtájú földi állatokkal, fenevadakkal, csúszó-mászó hüllőkkel és égi madarakkal. És egy hang így szóla hozzá: „Kelj fel, Péter, válassz közülök, öld meg és egyed".

Az Úr tehát úgy akarta, hogy apostola mindenből egyék? ... Én pedig ...

Antal lehorgasztott fejjel ül ott, a szél forgatni kezdi a könyv lapjait, melyeknek zörgése felriasztja, mire újra olvasásba fog.

A zsidók megölék kardokkal minden ellenségüket és nagy öldöklést mívelének, mert kényükkedvük szerint bántak el mindazokkal, akiket gyűlölének.

Azután azoknak a megszámlálása következik, akiket megöltek, hetvenötezren voltak. Ők is nagyon sokat szenvedtek. Különben ellenségeik mind az egy igaz Isten ellenségei voltak. Milyen örömük telhetett benne, hogy bosszút állhattak, lemészárolva az összes bálványimádókat! A város kétségkívül dugig volt halottakkal. A kertek küszöbén és a lépcsőkön és a szobákban olyan magasra feltornyosultak a holttetemek, hogy az ajtók nem fordulhattak sarkvasukon! ... De lám, megint elmerülök már ezekbe a véres és gyilkos gondolatokba.

Más helyen üti fel a könyvet.

Nabukodonozor pedig arccal a földre borula és imádja vala Dánielt.

Ez bizony helyénvaló. A Magasságbeli felmagasztalja prófétáit és a királyok fölé emeli; pedig ez a király csak a lakomáknak élt és szüntelen részeg volt a gyönyörűségektől és a felfuvalkodottságtól. De az Úr büntetésből állattá változtatta úgy, hogy négykézláb csúszott-mászott.

Antal elneveti magát. Kinyujtja karját és ujja hegyével lapoz a könyvben. Szeme a következő mondaton akad meg.

Ezekiás nagyon megörvendezék jövetelüknek. És megmutogatá nekik illatszereit, aranyát, ezüstjét, fűszerszámait, jószagú olaját, drága kancsóit és mindenét, amije kincsesházában vala.

Elképzelem . . . mit láthattak ott, a mennyezetet verhette a drágakövek, a gyémántok és a dáriustallérok garmadája. Akinél ilyen halmazával áll a kincs, nem is hasonlítható a többi emberhez. Míg könyökig turkál benne, eltűnődhet rajta, mennyi tenger erőfeszítés gyümölcse perdül az ujja közt és olyan, mintha népek életét szívta volna föl, melyet most pazar kézzel zúdíthat vissza. Hasznos elővigyázatosság ez a királyoknak. A legbölcsebb mindannyiok között nem is feledkezett meg róla. Hajóhadai elefántcsontot, majmokat hordtak neki . . . Hol is van csak ez?

Élénken forgatja a könyvet.

Itt van ni!

Sába királyné asszonya pedig hírt vevén Salamon király dicsőségéről, eljöve, hogy megkísértené, találós kérdéseket adván föl neki . . .

Miként remélhette, hogy kísértetbe ejti? A Sátán is meg akarta kisérteni Jézust. De Jézus győzedelmeskedett rajta, mert Isten volt és Salamon talán bűbájos tudománya segítségével győzött. Csodálatos fenségű ez a tudomány. Mert a világegyetem — amint egy bölcselő nekem megmagyarázta — roppant egységbe olvad, melynek összes részei befolyást gyakorolnak egymásra, akárcsak egyazon test szervei. Csak meg kell ismerni a dolgoknak természetes vonzását és

taszítását és működésbe hozni a titkos rúgókat Így meg lehetne változtatni azt is, ami másíthatatlan rendnek látszik.

Ekkor a kettős árnyék, melyet a kereszt két karja vet, előrehajlik Antal mögött Olyan lesz, mint két hatalmas szarv; Antal elkiáltja magát.

Segíts meg, Istenem!

Az árnyék visszahúzódik helyére.

Hej!... Káprázat volt csak, semmi más. Hiába is gyötörném elmémet. Nem tehetek semmit... Éppenséggel semmit sem tehetek.

Leül és összefonja két karját.

Mégis... azt hittem, az Ő közeledtét érzem... De mért is jönne Ő? Vagy nem ismerem tán a mesterkedéseit? Eltaszítottam magamtól a szörnyűséges remetét, aki foszlós, meleg kalácsokkal kínált meg, a kentaurt, aki hátára próbált venni... és azt a kis fekete fiúcskát is, aki a homoktenger közepén bukkant fel, tündöklő szép volt és azt mondta nekem, hogy a paráznaság szellemének hívják.

Antal sebesen jön, megy jobbra, balra.

Az én parancsomra épült egész sora a szent remeteségeknek tele jámbor barátokkal, akik szöges övet viselnek a kecskebőr alatt, és akik olyan sokan vannak, hogy egész had kitelne belőlük. Betegeket gyógyítottam meg távolról, gonosz lelkeket űztem el, átúsztam a folyót a nyüzsgő krokodilusok közt; Constantinus császár három levelet írt nekem; Balaciust, aki leköpte az én leveleimet, lovai tépték szét, Alexandria népe, mikor újra megjelentem ott, egymást törte-zúzta, hogy láthasson és Athanezius maga kísért vissza az útra. De mit is míveltem mindezért! Harminc éve már, hogy

szüntelen itt sóhajtozom a pusztaságban. Nyolcvan fontos bronzdarabot hordoztam a lágyékomon, mint Eusebius, kitettem testemet a rovarok csípésének, mint Makár, ötvenhárom álló éjszakán át le nem húnytam a szemem, mint Pacomius és annak, akit lenyakaznak, akit fogókkal csipdesnek vagy megégetnek, talán nem olyan nagy az erénye, mert az én életem folytonos mártíromság.

Antal kissé megcsendesedik.

Bizonyos, hogy nincs senki olyan siralmas sanyarúságban, mint én. A könyörületes szívek egyre apadnak. Nem adnak már nekem semmit. A köpenyem rongyos. Nincs sarum, még csak egy hitvány tálam sem, mert szétosztottam a szegények közt és rokonaim közt minden vagyonomat, még csak egy oboloszt sem tartottam meg magamnak. Ha semmi egyébre, de a munkámhoz nélkülözhetetlen szerszámokra mégis kellene egy kis pénz nekem. Ó, nem sok, csak egy kis összeg . . . takarékosan bánnék ám vele.

A niceai atyák bíborruhában ültek a fal mentén trónjukon, akár a mágusok; és lakomával vendégelték őket és elhalmozták mind a tisztelet jeleivel, különösen Pafnuciust, aki félszemű és sánta Diocletianus üldözései óta. A császár számtalanszor megcsókolta kivert szemét; micsoda ostobaság! De különben a zsinatnak nagyon hitvány tagjai voltak. Volt ott egy skithiai püspök, valami Theofilus, egy másik meg, Johannes, Perzsiából jött, volt egy Spiridion nevű marhahajcsár is. Alexander már nagyon elaggott. Athanazius pedig több szelídséget tanusíthatott volna az ariánusokkal szemben, akkor talán engedményeket kapott volna tőlük!

De hátha úgyse lettek volna rá hajlandók. Meg sem akartak engem hallgatni. Az, aki elle-

nem beszélt, egy jól megtermett, ápolt szakálú fiatalember, hidegvérrel dobálta felém hamis érvelésű ellenvetéseit; és miközben én a szavakat kerestem, hogy meredtek rám gonosz pofájukkal és ugattak, akár a hiénák! Ó, mért nem küldethettem a császárral számkivetésbe valamennyit, vagy miért nem törhettem, zúzhattam, inkább ízzé-porrá őket, látni, hogy kínlódnak? Most eleget kínlódom én magam.

Kimerülten dől kunyhójának.

Nagyon sokat böjtöltem s erőim most cserben hagynak ... Egyszer ... egy darabka húst!

Bágyadtan húnyja be szemét.

Egy darabka szép piros húst ... egy fürt szőlőt, amelyből oly jó csipegetni ... egy kis aludttejet, amely inkább reszket a tálban ...

De mi van velem? ... Mi van velem? Úgy érzem, hogy a szívem megdagad, mint a tenger, mely nekiduzzad a vihar előtt. Végtelen ernyedtség fog el, a forró szél mintha lágy haj illatát lengetné felém. Pedig nem járt erre asszonyszemély!

A sziklák között kanyargó, keskeny ösvény felé fordul.

Erre szoktak jönni a heréltek fekete karján ringó függőágyaikban. Földre szállnak és összekulcsolva gyűrűkkel rakott kezüket, elém térdelnek. Elmondják nekem, milyen nyugtalanság gyötri őket. Emberfeletti kéj szomjúsága égeti a lelküket, meg szeretnének halni, álmukban Isteneket látnak, akik szólítják őket — és ruhájuk szegélye lábamat söpri. Visszalököm őket. „Ó, ne — könyörögnek —, ne még! Mit cselekedjem?“ — Minden vezeklés jó volna nekik. A legkeményebb penitenciát kérik, meg akarják osztani az enyémet, velem akarnak élni.

De régóta nem láttam már egyet sem. Hátha most mégis erre jön valamelyik. Egyszerre . . . mintha öszvérkolompot hallanék szólni a hegyek közt. Úgy rémlik nekem . . .

Felkapaszkodik egy sziklára, az ösvény bejáratánál előrehajlik és szemét a sötétségbe fúrja.

Igen, ott lenn, egész mélyen valami tömeg mozog, mintha emberek volnának, akik az ösvényt keresik. Ott van. Mégis eltévednek.

Lekiált.

Erre, erre, jertek, jertek.

A visszhang megismétli: Jertek, jertek.
Antalnak lehanyatlik a karja. Döbbenten:

Milyen szégyen! Hej, szegény Antal!

Egyszerre suttogást hall: „Szegény Antal!"

Ki vagy? Felelj!

A szél, amely a sziklarések közt játszik, hangváltozatokba kap; kúsza zengésükből hangokat vesz ki a szent, mintha csak a levegő beszélne. A hangok suttogók, behízelgők, sziszegők.

AZ ELSŐ HANG

Asszonyra vágyol?

A MÁSODIK HANG

Vagy inkább pénzre, nagy garmadával?

A HARMADIK HANG

Szép, csillogó kardra?

A TÖBBI HANG

Az egész nép téged csodál.
Húnyd álomra szemed!
Pusztítsd el őket. Menj, pusztítsd el őket.

Közben a tárgyak is alakot változtatnak. A szirt peremén a kócos, sárgalevelű pálma asszonyi torzóvá változik, amely a szakadék fölé hajlik és hosszú haja ide-oda libeg.

ANTAL

kalyibája felé fordul és íme, az állvány, amelyen a nagy könyv fekszik, tele minden lapján fekete betűkkel, olyan, mintha valami bokor volna, melyet egészen elleptek a fecskék.

Kétségkívül a fáklyafény űz velem csalóka játékot. Oltsuk el.

Eloltja a fáklyát, sűrű sötétség borul a tájra.

Hirtelen érthetetlen alakzatok villannak át a levegőn. Először egy pocsolya, majd egy prostituált, egy templom sarka, egy katona alakja s két toporzékoló lótól vont kocsi.

Ezek a képek villámgyorsan, szakadozottan rémlenek fel az éjszakában, mint skarlátfestmények ébenfa alapon.

Száguldásuk egyre sebesebb lesz. Szédületes iramban vonulnak el. Majd megállnak és fokról fokra halványodnak, míg egészen szét nem foszlanak, vagy tovaszállnak s helyükbe mindjárt mások jönnek.

Antal behúnyja szemét.

A képek sokasodnak. Körülveszik, megrohanják. Kimondhatatlan borzadály fogja el, nem érez már semmi mást, csak valami égő görcsöt a szívgödör táján. Bár rettenetesen zúg a feje, mégis mérhetetlen csendet hall, amely elválasztja a világtól. Beszélni próbál, lehetetlenség. És mintha lényének legfőbb földi szála megoldódnék; Antal egyszerre abbahagy minden ellenállást és végigzuhan a gyékényen.

II.

Ekkor hatalmas árnyék rajzolódik a földre. Ritkább, mint a természetes árnyék, és két oldalt más árnyak csimpeszkednek belé.

A Sátán ez, aki a kalyiba tetejére támaszkodik és a szárnya alatt hordja — mint valami roppant, fiait szoptató denevér — a Hét Főbűnt, amelynek hét fintorgó fejét csak homályosan lehet kivenni.

Antal még mindig húnyt szemmel élvezi mozdulatlanságát és jól kinyujtózkodik a gyékényen.

És egyre puhábbnak és puhábbnak találja a gyékényt, amely lassan megdagad, felemelkedik, ágy lesz belőle, az ágyból csónak s csobogva víz nyalja körül az oldalát.

Jobbról és balról két sötét földnyelv emelkedik, amelyet megművelt földek borítanak, hellyel-közzel egy-egy szikomórfával. Csörgők, dobok és énekesek zsivaja morajlik messziről. A Canopéba igyekvők ezek, akik Serapis temploma tetejére mennek aludni, hogy álmokat lássanak. Antal tudja ezt, és a széltől hajtva a csatorna két partja közé síklik, Papiruslevelek s nypheák embernél nagyobb, vörös virágai borulnak rá. Elnyulva hever a sajka fenekén, hátul evező szántja a vizet. Olykor-olykor langyos fuvalom lebben s a karcsú nádak összeverődnek. A kis hullámok moraja elhalkul. Antalt bágyadt zsibbadás fogja el. Azt álmodja, hogy egyptomi remete.

Álmodtam?... Olyan határozott volt minden, hogy szinte kételkedem benne. A nyelvem ég, szomjas vagyok!

Bemegy a kalyibába, vaktába tapogatódzik mindenfelé.

Nedves a föld... esett talán? Tessék, cserépdarabok! Eltört a korsóm... de ott a tömlő!

Megtalálja.

Üres, teljesen üres!

A folyóhoz lemenni három óra járás és az éj olyan sötét, hogy úgyse látnám az utat. A bensőmet csak úgy marcangolja az éhség. Hol a kenyér?

Miután jó darab ideig keresgélt, akkora kenyérdarabkát kotor elé, mint egy tojás.

Mi az? Ellopták volna a sakálok? A pokolba!

És dühében földhöz vágja a kenyeret.

Alighogy ezt a mozdulatot tette, már egy asztal áll ott megrakva mindenféle jó ennivalóval.

A byssus-abrosz, amely sávolyos, mint a szfinx szalagjai, hullámos játékkal töri meg a fényt. Hatalmas, vörös húsdarabok vannak rajta, óriási halak, szárnyasok azon tollasan, négylábu állatok szőröstől, gyümölcsök, amelyeknek szine csaknem emberi; és fehér tükördarabok és violaszín kristálykelyhek tűze villan egymásba. Az asztal közepén hatalmas vadkant pillant meg Antal, mely minden pórusán gőzölög, lába a hasa alá van húzva s a szeme félig csukott. A gondolat, hogy megehetné ezt a félelmes fenevadat, rendkívül megörvendezteti. Vannak ott aztán olyan dolgok, amelyeket sohasem látott. Fekete pástétomok, aranyszín kocsonyák, levesek, amelyekben úgy úsznak a gombák, mint vízirózsák a tavak színén, oly könnyű habkrémek, hogy szinte felhőkhöz hasonlítanak.

És mindennek illatával az Oceán sós lehellete, források hűse és erdők hatalmas illata verődik hozzá Orrcimpája tágranyílik; csurog a nyála, magában azt mondja, elég volna az neki egy évre, tíz évre, egy egész életre.

Mennél tovább legelteti kimeredt szemeit az étkeken, egyre több, annál több és több étel halmozódik rakásra, egész piramissá tornyosul, amelynek sarkai leomlanak. A borok folyni kezdenek, a halak reszketni, a tálakban forr a víz, a gyümölcsök húsa megduzzad, mint a szerelmes száj; az asztal emelkedni kezd, már a melléig, már az álláig ér; csak egy tányér van rajta, egy szál tányér és csak egy kenyér, éppen szemben vele.

A kenyérért nyul. Egy csomó kenyér terem ott.

Az enyém ... mind az enyém ... de ...

Antal visszahőköl.

Egy volt itt csak és helyébe most... Csoda... ugyanaz a csoda, melyet az úr művelt!...

És mi a célja? Eh, a többi is mind érthetetlen. Ó, Sátán, távozz tőlem, távozz tőlem.

Belerúg az asztalba, amely eltűnik.

Nem maradt semmi. Nem!

Mély lélegzetet vesz.

A kísértés erős volt, de jó, hogy megszabadultam tőle!

Felkapja a fejét, beleütközik valami kongó tárgyba.

Hát ez meg mi?

Antal lehajlik.

No lám, egy serleg. Valaki utazás közben vesztheti el. Nincs benne semmi különös.

Megnedvesíti ujját és megdörzsöli a serleget.

Fénylik. Alighanem fém. De nem tudom kivenni...

Meggyujtja a fáklyát és a serleget vizsgálja.

Ezüst, a széle hólyagos, a fenekén egy pénzdarab van.

Körmének egy nyomásával kipattantja az érmet.

Pénz... megérhet... hét vagy nyolc drachmát, többet nem. Mindegy, egy báránybőrt így is vásárolhatok rajta.

A fáklya fellobban és fényt vet a serlegre.

Lehetetlenség! Aranyból volna, igen... színaranyból van.

Másik, még nagyobb pénzdarab van a serleg fenekén. És ez alatt a szent még többet fedez fel.

Hisz ebből egész szép összeg lesz... akár három ökröt vehetek rajta... vagy egy kis földet.

A serleg most színültig van aranyakkal.

No nézd csak! Száz rabszolgát, katonákat, egy egész sereget . . . mi mindent vehetek . . .

A hólyagok leválnak a serleg pereméről és gyöngysor lesz belőlük.

Ezzel a drágasággal tán még a császár feleségének szivét is meg lehetne nyerni.

Egy hirtelen rántással csuklójára csúsztatja Antal a gyöngysort. A serleget balkezében tartja, másik kezével fölemeli a fáklyát, hogy jobban rávilágítson. A serlegből, mint a medencéből kicsurgó víz — s a fövényen kis halommá nőve — egyre ömlenek ki a gyémántok, karbunkulusok és zafírok nagy aranypénzekkel vegyest, amelyek királyok képmásait viselik.

Mi ez? Mi ez? staterek, siklusok, dáriustallérok, aryandicusok! Alexandros, Demetrios, a Ptolemaeusok, Caesar, de egyiküknek sem volt ennyi. Nincs lehetetlenség, vége a szenvedésnek és ez a fényesség, amelytől káprázik a szemem! Majd kicsordul a szívem! Milyen jó ez, igen . . . igen . . . még . . . sohasem elég. Pedig annyi már, hogy ha folytonosan dobálnám is a tengerbe, még mindig maradna belőle. De miért vesztegessem el? Megtartom mind; és nem szólok róla senkinek; szobát vágatok a sziklába, amelynek belsejét bronzlemezekkel rakatom ki . . . ide járok majd be élvezni, hogy süpped lábam alatt az arany; úgy vájkálok benne a kezemmel, mint a gabonás zsákban. Belemosom az arcomat, rajta fogok hálni.

Elereszti a fáklyát, hogy megölelje az aranyhegyet, orra bukik.

Feltápászkodik. Az aranyhegy helyén üresség tátong.

Mit tettem?

Ha közben meghaltam volna, pokol, menthetetlenül pokol vár reám.

Minden tagja reszket.

El vagyok hát átkozva? Eh, dehogy! Csak az én hibám, mindjárt beleesem minden csapdába. Nincs nálam együgyűbb és elvetemültebb. Szeretném megverni magam, vagy letépni magamról a testemet. Nagyon régóta élek már így, önmegtartóztatásban. Szükségem van rá, hogy bosszút álljak, törjek, gyilkoljak, mintha fenevadcsorda acsarkodnék a lelkemben. Szeretnék fejszével csapkodni egy nagy tömeg közepén . . . Ni, egy tőr . . .

Ráveti magát késére, amelyet véletlenül megpillant. A kés kicsúszik kezéből és Antal a kalyiba falának esik, tátott szájjal. Mozdulatlanul, elmeredve áll ott . . . mint valami alvajáró.

Most eltűnik az egész környezet.

Antal azt hiszi, hogy Alexandriában van a Paneumon, a mesterségesen épített hegyen, amely a város közepén áll és csigalépcső futja körül.

Szemben vele a Mareotis tava terül el, jobbra a tenger, balra a sík föld . . . és közvetlenül a szeme előtt lapos tetők tömkelege, amelyet délről északnak és keletről nyugatnak két utca szel át, a két utca keresztezi egymást és egész hosszában korinthusi oszlopfejekkel ékes csarnokok szegélyezik, a házakon, amelyek magasabbak a kettős oszlopsornál, színes üvegű ablakok nyílnak. Némelyiken kívül óriási faketrec van, amelyben megszorul a külső levegő.

Különböző stílusú épületek vannak egymással összezsúfolva. Egyptomi pylonok emelkednek görög templomok fölé. Obeliszkek meredeznek fel, mint lándzsák vörös téglaoromfalak közt. A terek közepén hegyesfülű Hermesek és kutyafejű Anubis-szobrok állnak. Antal jól ki tudja venni az udvarok mozaik kövezetét s a mennyezetgerendákra aggatott szőnyegeket.

Egy tekintetével belátja a két kikötőt (a Nagy-Kikötőt és az Eunostost); mind a kettő kereken ívelt, mint egy cirkusz, és egy móló választja el egymástól, amely összekapcsolja Alexandriát a meredek partú szigettel, ahol a Pharos négyszögű, ötszáz öl magas, kilencemeletes tornya áll — füstölgő, fekete szénrakással a tetején.

A főkikötő kisebb belső kikötőkre szakad. A móló mindkét szélén hídban végződik, amely a tengerbe épített márványoszlopokon nyugszik. A hidak alatt vitorlák suhannak el és a rakodópartok mellett árúkkal zsúfolt tutajok, elefántcsonttal kirakott thalamegos-bárkák, sátrakkal borított gondolák, két

és háromevezős gályák és mindenféle fajta hajók keringenek vagy horgonyoznak.

A Nagy-Kikötő körül a királyi épületek szakadatlan lánca sorakozik; a Ptolemaëusok palotája, a Museum, a Posidium, a Caesareum, a Timonium, amelybe Marcus-Antonius menekült, a Soma, amelyben Nagy Sándor sírja áll, míg a város másik végén, az Eunostos mögött elterülő külvárosban, az üveg-, papir- és illatszergyárak láthatók.

Vándorárúsok, teherhordók, szamárhajcsárok lótnak-futnak, sürögnek-forognak. Itt-ott Osirisnak egy-egy papja tűnik fel párducbőrrel a vállán, vagy egy római katona bronzsisakban, és sok, sok néger. A boltok küszöbén asszonyok állanak, kézművesek dolgoznak és a szekerek nyikorgása felriasztja a madarakat, amelyek a mészárszékek hulladékait és a halmaradványokat csipegetik a földről.

A házak fehér egyformaságára az utcák rajza mint fekete háló borul, a pázsitos piacok zöld bokrétákat, a ruhafestők szárítói színes foltokat, a templomok oromzatának aranydíszei fénylő pontokat hintenek rá, — mindezt a szürkülő falak ovális gyűrűje övezi az ég kék boltja alatt, a mozdulatlan tenger mellett.

De a tömeg megáll és nyugat felé bámul, ahol hatalmas porfellegek kavarodnak fel.

A thebaisi szerzetesek jönnek ott, kecskebőrökbe öltözve, fütykösökkel felfegyverkezve. Harci és vallásos énekeket üvöltenek, amelyek mind ezzel a refrainnel végződnek: „Hol vannak ők? Hol vannak ők?"

Antal tudja, hogy azért jönnek, mert le akarják gyilkolni az ariánusokat.

Az utcák egyszerre kiürülnek, és egyebet se látni, csak futásra emelt lábakat.

A remeték már a városban vannak. Szegekkel kivert rettenetes fütyköseik úgy forognak, mint acélnapok. Összetört tárgyak recsegése hallatszik ki a házakból. Közben-közben csend támad. Azután hangos sikoltások törnek fel.

Az utcákon véges-végig bomlott tömeg hullámzik szakadatlan nyüzsgéssel.

Soknak lándzsa van a kezében. Olykor két csoport találkozik, az egybeolvad: ez a tömeg tovahömpölyög a kövezeten. Felbomlik és szerteszóródik. De a hosszúhajú emberek tömege egyre árad.

Az épületek sarkán füstszálak húzódnak fel az égre. Az ajtószárnyak kicsapódnak. A falak sarka beomlik és a gerendák leroskadnak.

Antal egymásután rábukkan valamennyi ellenségére. Ráismer most még azokra is, akiket elfelejtett. Mielőtt megölné,

becsmérlő szavakkal illeti, szurkálja, fojtogatja, üti-veri őket, az aggastyánokat szakáluknál fogva vonszolja, a gyermekeket eltiporja, a sebesülteket ütlegeli. Bosszújuk összerombol minden fényűzést; akik olvasni nem tudnak, széttépik a könyveket, mások összetörik, megsemmisítik a szobrokat, a képeket, a bútorokat, a drága ládákat és ezer meg ezer pompás tárgyat, melynek rendeltetését sem ismerik, és amely éppen ezért ingerli őket dühre. Olykor-olykor, mikor már a lélegzetük is elfogy, abbahagyják a dúlást, azután megint újra kezdik.

A város lakói az udvarokra menekülve jajveszékelnek. Az asszonyok égre emelik karjukat és könnyel telt szemüket. Hogy meglágyítsák a remeték szívét, átkulcsolják térdüket, de ezek durván ellökik őket, a vér a mennyezetekig fröccsen, kárpitként csurog végig a falakon, a lenyakazott holttestek fejetlen csonkjából patakzik, megtölti a vízvezetékeket és nagy vörös tócsákká terül a földön.

Antal bokáig gázol benne. Kéjjel lépked a tócsákban, az ajkára fröccsent vért nyalogatja és megremeg a gyönyörtől, mikor érzi, hogy vértől iszamos minden tagja és szőrkámzsája is, amely egészen átázott tőle.

Leszáll az éj. És a rettenetes lárma elül.

A remeték eltűntek.

Egyszerre csak a Pharos kilenc emeletét szegélyező külső karzatokon nagy, fekete vonalakat vesz észre Antal, mintha hollók telepedtek volna a párkányzatra. Odafut és egyszerre a Pharos tetején találja magát.

Nagy réztükör van ott, amelynek a sík tenger felé fordított lapján, ott remeg a hullámok tetején ringó hajók tükörképe.

Antalt elszórakoztatja ez a látvány és minél tovább nézi a hajókat, annál inkább szaporodik a számuk.

A hajók félholdalakú öbölben gyülekeznek. Az öböl mögött kiugró hegyfokon, római módra épült, új város emelkedik, kőkupolákkal, kúpos tetőkkel, rózsaszín és kék márványdísszel, gazdag ércverettel az oszlopfők csigáin, a házak oromzatán és a párkányok szögletén. A várost cipruserdő koszorúzza. A tenger színe zöldebb, a levegő hidegebb. A szemhatáron húzódó hegyeket hó borítja.

Antal épp az útját keresgéli, midőn egy ember lép hozzá és így szólítja meg: „Gyere, várnak reád".

Áthalad egy fórumon, belép egy udvarba, görnyedten átmegy egy kapu alatt és a palota homlokzata elé érkezik, ezt viaszból készült szoborcsoport díszíti, amely Constantinus császárt ábrázolja, amint a sárkánykígyót földre teríti. Porfirmedence közepén aranykagyló áll tele pisztáciával. Vezetője figyelmezteti, hogy vehet a pisztáciából. Antal vesz belőle.

Azután termek végtelen sorának útvesztőjébe téved.

A falakat végesvégig mozaikdísz borítja, amely hadvezéreket ábrázol, akik tenyerükön meghódított városokat nyujtanak fel a császárnak. Mindenfelé bazaltoszlopok, hajszálvékonyra vert ezüstből font rostélyok, elefántcsont székek, gyönggyel hímzett szőnyegek láthatók. A fény a boltozatokról hull alá. Antal tovább megy. Langyos fuvalmak kóválygognak; olykor-olykor egy saru halk koppanását hallja. Az előszobában strázsáló testőrök, — akik merev gépemberekhez hasonlók — bíborbotokat tartanak vállukon.

Végre egy nagy terem mélyén találja magát, amelynek túlsó végét hiacintusz függönyök zárják el. A függönyök szétválnak és egyszerre láthatóvá lesz trónusán a császár, violaszínű tunikában, lábán fekete szalagos, piros saruval.

Gyöngydiadém pántolja körül szimmetrikus fürtökbe rendezett haját. Szempillája lecsüngő, orra egyenes, arckifejezése komor és alattomos. Feje felett a trónmennyezet négy sarkán négy aranygalamb ül s a trón lábánál két zománcozott kőoroszlán kuporog. A galambok énekbe kezdenek, az oroszlánok elbődülnek, a császár szemét forgatja. Antal elébe lép és egyszerre minden bevezetés nélkül ráterelik a szót a történtekre. Antiochia, Ephesus és Alexandria városában kifosztották a templomokat és az istenek szobrából fazekakat és csuprokat készítettek. Antal szemrehányást tesz a császárnak, hogy türelmes a novatiánusokkal szemben. De a császár haragra gerjed; únja már a novatiánusokat, az ariánusokat és a melekiánusokat mind. De bámulattal adózik a püspökség intézményének, mert a keresztények püspököket emelnek maguk fölé, akik maguk is csak öt-hat személytől függnek, úgy, hogy elég ezeket megnyerni, akkor nyert ügyük van a többieknél is. Volt is azért gondja rá, hogy tekintélyes összegeket juttasson nekik. De a niceai zsinat atyáit utálja. — Menjünk, nézzük meg őket. Antal követi a császárt.

És ott állt, helyükben egy terraszon találják magukat.

A terrasz hippodromra néz, amely tele van nyüzsgő sokasággal, felette pedig oszlopcsarnokok emelkednek, itt sétál a tömeg többi része. A versenytér közepén keskeny építmény húzódik, amelynek egész hosszát elfoglalja Mercuriusnak kis temploma. Constantinus szobra és három egymásba fonódó bronzkígyó, egyik végén hatalmas fatojások állnak, a másikon pedig hét delfin, amely farkát magasra emeli a levegőben.

A császári sátor mögött, a kamarák prefektusai, a cselédség ispánjai és a patriciusok sorakoznak fel egész egy templom első emeletéig, amelynek minden ablaka asszonyokkal van megrakva. Jobbra van a kék párt emelvénye, balra a zöldé, lenn egy szakasz katona áll őrt és az arénával egy szinten

egy sor korintusi oszlop, amely a páholyok bejáratát alkotja.

A versenyek kezdődnek, a lovak sorba állnak. A fülükhöz tűzött magas bokréták úgy bókolnak a szélben, mint a fák; veszettül rázzák vágtatás közben a kagylóformájú kocsikat, melyeket különös, tarka vértezetű kocsisok hajtanak. Ujjuk csuklóban szoros s a karjukon bő. Lábuk mezítelen, szakáluk egészen le van borotválva s homlokukon a haj is, mint a hunoknál divat.

Antalt először egész megsiketíti a hangok zsivajgása. Egyebet se lát végtelős végig, csak kifestett arcokat, tarka-barka ruhákat, csillogó ékszereket és az aréna vakító fehér homokja úgy ragyog, mint valami tükör.

A császár most beszélgetésbe ereszkedik vele; nagyfontosságú dolgokat bíz rá, titkokat, bevallja neki, hogy Crispus fiát megölette, sőt még egészségére vonatkozóan is tanácsokat kér tőle.

De Antal ezenközben rabszolgákat pillant meg a páholyok mélyén. A niceai zsinat szentatyái ezek, rongyokban, züllötten. Pafnucius vértanu egy ló sörényét bontogatja, Theophil egy másiknak a combját mossa, János egy harmadiknak a patáját festi, Alexandros pedig a trágyát szedi össze egy kosárba.

Antal elhalad közöttük. Sorfalat állnak útjában, kérik, hogy járjon közbe értük, kezet csókolnak neki. Az egész tömeg szidalmazza őket, ő pedig határtalanul örül megaláztatásuknak. Mert belőle, íme, előkelő udvari méltóság vált, a császár bizalmasa és első minisztere. Constantinus a tulajdon diadémját teszi fejére és Antal ott tartja, mert egész természetesnek találja ezt a megtiszteltetést.

És a sötétből csakhamar roppant terem bontakozik ki, amelyet aranykandeláberek világítanak meg.

Oszlopok, oly magasak, hogy félig homályba vesznek, követik az asztalok sorát, amely kinn egész a szemhatárig nyúlik, ahol fényes párázatok ködében egymásra zsúfolva lépcsők, árkádsorok, kolosszusok, tornyok és mögöttük egy palota homályos körvonalai látszanak, a palotát cédrusfák árnyékolják, amelyeknek feketesége kiválik a homályból.

Az ibolyafüzérekkel koszorúzott vendégek alacsony ágyakon könyökölnek. Kettős soruk hosszában, meghajtott amforákból csorog a bor; a terem végén egyedül, tiarával a fején, karbunkulusokkal borítva eszik és iszik Nabukodonozor király.

Jobbra és balra tőle két sor pap, fején hegyes süveggel füstölőt lóbál. Előtte a földön a rab királyok fetrengnek, se kezük, se lábuk, a rágnivaló csontokat dobálja nekik, még lejebb a király testvérei állnak, szemükön kötés, mert mindnyájan vakok.

Az ergastulumok mélyéről szüntelenül jajszó tör fel. Víznyomásos orgona édes, lágy hangjai váltogatják egymást a karok énekével; és érezni lehet, hogy a terem körül egy mérhetetlen város nyüzsög, egy emberoceán, amelynek hullámai a falakat csapdossák.

Rabszolgák futkosnak, nagy tálakat hordva. Asszonyok járnak körbe, italt kínálgatva, kosarak nyikorognak a kenyerek terhe alatt és egy teve jár fel s alá, hátán lyukas tömlővel levendulaillatos vizet csurgatva, a padló hűsítésére.

A belluáriusok oroszlánokat vezetnek elő. Hálóba szorított hajú táncosnők a kezükön járnak és lángot fujnak orrukon, szerecsen szemfényvesztők bűvészkednek, meztelen fiúcskák hógolyókkal dobálják egymást, amelyek szétmálnak, amint a fényes ezüstökhöz vágódnak. A zsivaly oly félelmetes, hogy viharnak vélné az ember és annyi a test és a lehelet, hogy gőzük valóságos felhőt borít a lakomára. Olykor-olykor egy-egy tűzcsóvát szakít le a szél a hatalmas fáklyákról, s a csóvák úgy hasítják végig az éjszakát, mint hulló csillagok.

A király letörli kezével az illatszereket arcáról. Szent edényekből eszik, azután összetöri őket; és magában hajóhadait, seregeit és népeit számlálgatja. Kis vártatva csupa szeszélyből felégeti palotáját vendégeivel együtt. Azon töri a fejét, hogy újra felépíti Bábel tornyát és Istent letaszítja trónjáról.

Antal messziről leolvassa a homlokáról minden gondolatát. A gondolatok behatolnak agyába, — ő lesz Nabukodonozor.

Tüstént torkig van a kicsapongásokkal és öldöklléssel és vágya támad, hogy baromiságban fetrengjen. Különben is annak a lealacsonyítása, ami félelmet gerjeszt az emberekben, szellemük meggyalázását jelenti és egyik módja annak, hogy ámulatba rettentsük őket; és mivel nincs undokabb az oktalan baromnál, Antal négykézláb az asztalra mászik és bőg, mint a bika.

Egyszerre fájdalmat érez a kezén — egy kavics véletlenül megsebezte —, mire viskója előtt találja magát.

A sziklagyűrű elhagyatott. A csillagok ragyognak. Minden néma.

Megint csalódtam! Mit jelentenek ezek a dolgok? A test gerjedelmei okozzák. Ó, nyomorúság!

Berohan kunyhójába, kötelkorbácsot kap elő, melynek ágai érckarmokban végződnek, övig lemezteleníti magát és az égre emelve tekintetét:

Fogadd kegyesen vezeklésemet, Istenem, és ne vess meg gyöngeségéért. Add, hogy gyötrelmem

éles, hosszantartó és szertelen legyen. Itt az ideje, dologra!

Hatalmas korbácsütést mér magára.

Jaj, nem, nem, semmi könyörület.

Újra kezdi.

Ó, ó, ó, minden csapás szétmarcangolja a bőröm és összeroncsolja minden tagom. Iszonyatosan éget ez a verés.

Eh, nem is olyan rettenetes, az ember elbírja. Sőt, úgy tetszik nekem . . .

Antal abbahagyja a verést.

Rajta hát, gyáva, folytasd! Jobban, jobban, a karodra, a hátadra, a melledre, a hasadra, mindenüvé. Süvöltsetek ostorszíjak, marjatok belém, marcangoljatok szét. Azt akarom, hogy vérem cseppjei a csillagokig felfreccsenjenek, törjenek össze a csontjaim és csupaszon meredjen elő minden idegszálam. Tüzes fogókat, dereseket, olvasztott ólmot ide! A vértanuk még különb kínokat is szenvedtek! Úgy-e, Ammonaria?

A Sátán szarvának árnyéka újra láthatóvá válik.

Oszlophoz kötözhettek volna, ott a tied mellett, szemtől szembe veled, hogy láttalak volna, és sóhajtásaim feleltek volna sikoltásaidra, és a fájdalmunk egybefolyt volna, és eggyé vált volna a lelkünk.

Dühvel korbácsolja magát.

Nesze, nesze, ez a tied, még... De mi az, valami csiklandós érzés bizsereg át rajtam. Micsoda kínok, micsoda kéjek, mintha csókok volnának. Megfagy a csontjaimban a velő! Meghalok.

Három lovast pillant meg magával szemben, vadszamarakon ülnek, zöld ruhába vannak öltözve, kezükben liliomot tartanak és arcra mind a hárman hasonlítanak egymáshoz.

Antal most megfordul és hasonló másik három lovast lát, ugyancsak vadszamarakon, ugyanabban a helyzetben.

Hátrahőköl. Valamennyi vadszamár egyszerre felé tört, hozzádörzsölik orrukat és a ruhájába akarnak harapni. Hangok kiáltoznak: „Erre! Erre! Itt van!" És a sziklarések között lobogók bukkannak fel, vöröshámos tevefejek vannak a lobogókon, málhákkal megrakott öszvérek tűnnek elő, sárga fátylakba burkolt asszonyok, akik férfimódra ülnek almásderes lovaikon.

A lihegő állatok lehevernek, a rabszolgák a málhákhoz futnak, tarka szőnyegeket göngyölnek ki, csillogó dolgokat terítenek a földre.

Aranyos hálóval letakart elefánt fut elő, ide-oda bólogatva homlokára erősített strucctollforgójával.

Hátán kék gyapjupárnák közt keresztbetett lábbal, félig lehunyt szemmel, fejét ide-oda ingatva, tündöklő ruhába öltözött nő ül, aki valósággal sugarakat szór maga köré. A tömeg leborul, az elefánt térdre ereszkedik és

SÁBA KIRÁLYNŐJE

az elefánt vállán lecsúszva, a szőnyegre száll le és Antal felé indul.

Arany brokátruha van rajta, amelyet gyöngyjáspis és zafirfodrok szabályos mezőkre osztanak, dereka szoros fűzőbe van préselve, fűzőjén csak úgy dagad a dús hím, mely az állatkör tizenkét jegyét ábrázolja. Nagyon magassarkú topánkákat visel, amelyek közül az egyik fekete és ezüst csillagokkal van behintve s a félhold képe van rajta, — a másik fehér, aranypettyekkel beszórva, melyek között a nap ragyog.

Bő, smaragdokkal és madártollakkal díszített ujjaiból mezítlenül kandikál ki gömbölyű kis karja, amelyet csuklóján ébenfakarkötő díszít és gyűrűkkel rakott ujjai olyan hegyes körmökben végződnek, hogy ujjahegye csaknem tűhöz hasonló.

Álla alatt lapos aranylánc feszül, amely végigvonul az arcán, rátekeredik kék poros, feltornyozott hajára, azután leereszkedve vállára omlik s mellén egy skorpióalakú gyémántcsatban végződik, amely nyelvét keble két halma közé ölti. Két nagy, szőke gyöngy húzza le a fülcimpáját. Szemhéjának széle feketére van festve. Balorcáján barna anyajegy van; nyitott szájjal, pihegőn lélegzik, mintha szűk fűzője feszélyezné.

Menetközben meg-megrázza elefántcsontnyelű zöld ernyőjét, amely bíborcsengőkkel van szegve, — tizenkét gyapjasfürtű

szerecsen fiúcska viszi ruhájának hosszú uszályát, amelynek legvégét egy majom tartja és emelinti meg néha-néha.
A királyné megszólal:

Ó, szép remete, szép remete, majd megszakad a szívem.

Türelmetlenségemben már annyit toporzékoltam, hogy három bütyök támadt a talpamon és letörtem egyik körmömet. Pásztorokat küldtem ki, akik sokáig ott tanyáztak a hegyek között, kezüket laposan szemük fölé tartva és vadászokat, akik nevedet kiáltozták az erdőkben és kémeket, akik keresztül-kasul jártak minden utat és megkérdezték minden járókelőtől: „Nem láttátok őt?“ ...

Éjjelenkint fal felé fordult arccal sírtam. Könynyeim nagysokára két kis lyukat vájtak a mozaikba, mint a tenger vize a sziklákba. Mert szeretlek. Ó, igen, nagyon szeretlek!

Megsimogatja a szakálát.

Nevess hát, szép remete, nevess! Én nagyon vidám vagyok, majd meglátod. Tudom a lantot pengetni, úgy táncolok, mint a méhecske és egész sereg történetet tudok neked mesélni, az egyik szórakoztatóbb, mint a másik.

El sem képzeled, milyen hosszú utat tettünk. Látod, a zöld futárok szamarai belepusztultak a fáradtságba.

A vadszamarak kinyulva, mozdulatlanul hevernek a földön.

Három hosszú hónap óta futnak megállás nélkül, lankadatlan iramban, foguk közt kavics volt, hogy hasítsák a szelet, farkuk szüntelen szállt utánuk, inuk egyre feszült és vágtattak szakadatlanul. Nem akad párjuk soha. Anyai nagyapámról szálltak rám, Sahaul császárról, akinek Jakhsab volt az apja, Jaareb a fia, aki viszont

Kastantól származott. Hej, ha élnének még, gyaloghintó elé fognók őket, hadd vigyenek gyorsan haza. De... mi az?... Min gondolkodol?...

Fürkészőn vizsgálja Antalt.

Ó, ha férjem leszel, felöltöztetlek, illatszerekkel hintelek meg, leborotvállak.

Antal mozdulatlan marad, olyan, mint aki nyársat nyelt, halálsápadt.

Szomorú képet vágsz — azért, mert el kell hagynod a kalyibádat. Én mindent elhagytam érted — még Salamon királyt is, pedig annak tenger bölcsesége, húszezer harci szekere és nagyon szép szakála van.

Föl s alá sétál a rabszolgák sorai s a málharakások közt.

Nézd, balzsamot hoztam neked Genezáreth tavától és Gardefan fokáról tömjént, azután laudanumot, cinnamont és silphiumot, amely jó ízt ad a húsok levének. Vannak itt asszíriai himzések, elefántcsont a Ganges partjáról és elisai bíbor, ebben a hóval telt ládában egy tömlő salibon van, Asszíria királyának kedvenc bora, amelyet tisztán isznak az egyszarvú szarvából. Nézd ezeket a nyakláncokat, boglárokat, hálókat, ernyőket, legyezőket, nézd, ez baasai aranypor, ez tartessusi ólomérc, ez pandioi kékfa, aztán issedoniai fehér prémek, karbunkulusok, Palaesimondus szigetéről tasaszőrből készült fogvájók — kipusztult állatfaj ez, melyet már csak a föld alatt találni. Ezek a vánkosok Hamahból (Emathból) valók és ezek a palástrojtok Palmyrából. És van ezen a babiloni szőnyegen... De jöjj hát! Jöjj hát!

Köntöse ujjánál fogva húzza Antalt. Antal ellenkezik. A királynő nem enged.

Ez a finom szövet, amely úgy pattog ujjad közt, mint a szikrázó láng, a híres sárga vászon, amelyet a baktriai kereskedők hoznak. Útjukban negyvenhárom tolmácsra van szükségük. Én házi ruhákat csináltatok neked belőle.

Pattantsátok fel a szikomorfa-szelence kilenc zárát és adjátok ide az elefántcsontládikát, amely elefántom térdénél van.

Fátyolba takart kerek dolgot vesznek elő egy szelencéből és gazdag véséssel ékes kis tokot visznek eléje.

Akarod annak a Dzsian-ben-Dzsiannak a pajzsát, aki a piramisokat építette? Nesze. Hét egymásra feszített sárkánybőrből készült, a bőröket gyémántszegek tartják össze és apagyilkosok epéjében cserzették őket. Az egyik oldalán ott látható valamennyi háború, amelyet csak a fegyverek feltalálása óta vívtak, a másik oldalán valamennyi háború, amelyet a világ végezetéig vívni fognak. A villám lepattan róla, mint valami bodzabéllabda. Karodra csatolom és vadászaton fogod viselni.

De ha tudnád, mi van ebben a kis tokban. Forgasd, próbáld kinyitni. Senki nem jön rá a nyitjára; csókolj meg, neked megsúgom.

Két keze közé kapja Szent Antal két orcáját, a szent kinyujtott kézzel löki vissza.

Egy éjjel történt, hogy Salamon király elvesztette a fejét. Végre megkötöttük a vásárt. A király felkelt és kiódalgott...

Perdül egyet a sarkán.

Ó, szép remete, nem fogod megtudni, nem fogod megtudni.

Megrázza ernyőjét, amelynek csörgői csilingelni kezdenek.

És mi mindenfélém van még! Rejtett kincsem van útvesztő csarnokokban, ahol úgy eltéved az

ember, mint az erdőben. Nyári palotáim vannak, nádfonatú falakkal és téli palotáim fekete márványból. Tenger nagyságú tavak közepén olyan kerek szigeteim, mint egy pénzdarab, mindenféle gyöngyház borítja őket és partjaik zengőn zenélnek a hullámveréstől, mely a fövenyt nyaldossa. Konyhámra rabszolgáim fogják a madarakat hálóimba s halásszák folyóimból a halakat. Rajzoló deákjaim szüntelen ott ülnek körülöttem, hogy kemény kőbe véssék arcképeimet, forróságtól lihegő ércöntőim szobraimat öntik formába, illatszerkészítőim vannak, akik növények párlatát csurgatják esszenciákba és drága keneteket kevernek. Szabóim vannak, akik szöveteket szabdalnak, ötvösmestereim, akik ékszereket készítenek számomra, fésülőleányaim, akik hajdíszeket keresnek fejemre, figyelmes festőim, akik forró gyantát öntenek padlómra és legyezővel hűtik le. Van egy háremre való komornám és egy hadseregre való eunuchom. Vannak fegyvereim, népeim. Előszobámban testőrség törpékből, akiknek elefántcsontkürt lóg a hátukon.

Antal felsóhajt.

Vannak gazellafogataim, elefántnégyeseim, tevepárjaim százával és olyan hosszúsörényű kancáim, hogy lábuk belebotlik, ha vágtatnak és olyan hatalmas szarvú csordáim, hogy le kell előttük tarolni az erdőt, mikor legelnek. Vannak zsiráfjaim, amelyek kertemben sétálnak és felnyujtják fejüket a tetőkre, mikor ebéd után kinn hűsölök.

Delfinfogatú kagylóban ülve sétahajókázom a barlangok mélyén és hallgatom, hogy hull a cseppkő a vízbe. És elmegyek a gyémántok országába, ahol barátaim a bűbájosok, a legszeb-

bek közül engednek választást nekem; azután felszállok a föld szinére és hazatérek.

Éles füttyentést hallat; és az égből hatalmas madár ereszkedik alá, leül a kontya tetejére, amelyről leveri a kék hajport. Narancsszín tollazata mintha csak ércpikkelyekből állana. Ezüstbóbitás kis feje emberi arcra emlékeztet. Nagy szárnya van. Keselyűkarma és óriási pávafarka, amelyet széles körben terít el maga mögött.

Csőrébe kapja a királyné ernyőjét, ide-oda himbálja magát, mielőtt elhelyezkedik, azután felborzolja tollát és mozdulatlanul megáll.

Köszönöm neked, szép Simorg-anka! Hogy elárultad nekem, hol rejtőzködik kedvesem! Köszönöm, szívem követe!

Úgy röpül, mint a vágy. Nappal körülkerüli a világot. Este visszatér hozzám, ágyam lábához ül; elmeséli nekem, mit látott, beszél a tengerekről, melyek lába alatt suhantak el, telve halakkal és hajókkal, az elhagyott roppant sivatagokról, amelyeket az ég magasságaiból szemlélt, a vetésekről, amelyek a rónákon ringtak s a növényekről, amelyek az elpusztult városok falait felverték.

Kezét tördeli, omlatag sóvárgással.

Ó, ha akarnád, ha akarnád!... Egy földszoros közepén, kiugró szirtfokon kastélyom van két oceán között. Falát üvegtáblák borítják, padozata békateknőből készült s az ég négy szele szabadon járja. Tetejéről nézem, hogy térnek meg hajóhadaim és népeim, akik vállukon sulyos teherrel kapaszkodnak föl a dombokra. Felhőnél lágyabb pihéken hálnánk, gyümölcshéjakból innánk hűs italokat, és metszett smaragdokon át néznők a napot! Jöjj!

Antal elhúzódik tőle, a királyné közeledik hozzá; izgatott hangon:

Hogyan! Hiába vagyok gazdag, kacér, szerel-

mes, ez mind nem kell neked, mi? De talán, buja, kövér, rekedthangú, lángvörös hajú, dagadó húsú kellene? Mit szeretsz jobban, a kigyóhideg testet, vagy a nagy, fekete szemet, amely sötétebb, mint a titokzatos vermek? Nézz a szemembe!

Antal önkéntelenül belebámul.

Akivel csak valaha találkoztál; az utcalánytól, aki lámpája alatt énekel, az előkelő úrnőig, aki rózsaszirmokat perget gyaloghintójáról, az összes álmodott idomokat, vágyadnak minden káprázatát, kívánd magadnak mindezt! Nem vagyok én páratlan asszony. Az egész világ vagyok. Ruhám csak arra vár, hogy lehulljon s az édes titkok egész sorát fedezhetnéd fel rajtam!

Antalnak vacog a foga.

Ha vállamhoz érintenéd ujjadat, olyan volna, mintha tűzfolyó áradna ereidben. Testem legkisebb porcikájának bírása vadabb gyönyörrel töltene el, mint egy birodalom meghódítása. Nyujtsd felém az ajakad. A csókom íze mint édes gyümölcsé, amelynek méze mintha szívedbe csöppent volna. Ó, hogy elveszhetnél hajam sátorában, hogy szürcsölhetnéd keblem édességét, hogy ámulhatnál tagjaimnak báján, hogy éghetnél szemem tűzében, két karomban, forró örvényben...

Antal keresztet vet.

Hát megvetsz? Isten hozzád!

Sírva távozik, azután visszafordul.

Biztos? Ilyen szép asszonyt!

Nevet és a majom, amely uszálya szélét tartja, felemeli most ruháját.

Megbánod szép remete, nyögni és bosszan-

kodni fogsz, de én akkor csak nevetek majd rajtad, la, la, la, ó, ó, ó!

Arcát tenyerébe rejtve, féllábon ugrálva, távozik.

A rabszolgák, a lovak, a dromedárok, az elefántok, a komornák, az újra felmálházott öszvérek, a szerecsen fiúcskák, a majom, a zöld futárok, kezükben a tört liliomokkal újra elvonulnak Antal előtt és Sába királynéja a messzeségbe vesz, miközben torkából görcsös csuklás tör fel, amely zokogáshoz hasonlít, vagy inkább gúnykacajhoz.

III.

Mikor végkép eltünt, egy gyermeket pillantott meg Antal kalyibája küszöbén.

A királyné valamelyik szolgája lehet

gondolja magában.

Ez a gyermek olyan kicsi, mint valami törpe és mégis tagbaszakadt, akár egy kabir, de ferde növésű, nyomorult külsejű. Idomtalan, nagy fejét fehér haj borítja; rongyos tunikában didereg és kezében papirustekercset szorongat.

A hold felhők közül előtörő fénye éppen ráesik.

ANTAL

messziről vizsgálja és fél tőle.

Ki vagy?

A GYERMEK

válaszol:

Régi tanítványod, Hilarion.

ANTAL

Hazudsz. Hilarion évek hosszú sora óta Palesztinában lakik.

HILARION

Visszajöttem onnan! Én vagyok az, elhiheted.

ANTAL

közelebb megy, jól szemügyre veszi.

De Hilarion arca tündöklő volt, mint a hajnal, tiszta és vidám. A te arcod meg egészen sötét és vénhedt.

HILARION

Kifárasztott a sok munka.

ANTAL

A hangod is más, csengése jéggé dermeszt.

HILARION

Azért ilyen, mert keserű a táplálék, melyet magamhoz veszek.

ANTAL

És ez a fehér haj?

HILARION

Nagyon nagy bánatom volt.

ANTAL

félre:

Csakugyan így volna?

HILARION

Közelebb voltam hozzád, mint gondolod. Pál remete ebben az évben látogatott meg Schebar havában. Éppen húsz napja, hogy a Nomádok kenyeret hoztak neked. Tegnapelőtt azt mondtad egy matróznak, hogy három árat juttasson hozzád.

ANTAL

Mindent tud.

HILARION

Tudd meg hát, hogy nem is hagytalak el soha. Csak nagy időközök mulnak el, amikor nem látsz engem.

ANTAL

Hogy lehet az? Igaz, a fejem egészen zavart. Ma éjjel különösen...

HILARION

Mind a Hét Főbűn eljött. De hitvány fondorlataik megtörnek egy ilyen szenten, mint te vagy!

ANTAL

Ó, dehogy!... dehogy! Minden pillanatban megtántorodom. Mért nem vagyok azok közül való, akiknek lelke mindig rendületlen és elméje tántoríthatatlan, mint a nagy Athanasiusé például?

HILARION

Hét püspök törvényellenesen szentelte fel.

ANTAL

Nem tesz semmit. Elég, ha az erénye...

HILARION

Hagyd csak, fennhéjázó, kegyetlen ember, aki mindig benne van valami cselszövényben, utoljára mint gabonauzsorást száműzték.

ANTAL

Rágalom.

HILARION

Csak nem tagadod, hogy meg akarta vesztegetni Eustatest, az alamizsnák kincstartóját?

ANTAL

Azt állítják róla, elismerem.

HILARION

Bosszúból felgyujtotta Arsenios házát.

ANTAL

Hej, bizony...

HILARION

A niceai zsinaton pedig azt mondta Jézusról szólva: „Az Úr embere".

ANTAL

Ó, ez istenkáromlás.

HILARION

Különben is annyira korlátolt; maga bevallja, hogy egy szót sem ért az Ige természetéből.

ANTAL

kéjjel mosolyog.

Bizony, az értelme nem nagyon... emelkedett.

HILARION

Ha téged állítanak a helyére, ez nagy boldogságot jelentett volna nemcsak testvéreidnek, ha-

nem magadnak is. Ez a másoktól elvonult élet nem jó.

ANTAL

Ellenkezőleg. Az embernek, aki szellem, félre kell vonulnia a halandó dolgoktól. Mert lealacsonyítja minden cselekvés. Azt szeretném, ha nem is kellene érintenem a földet, ... még a talpammal sem.

HILARION

Képmutató az, aki a magányba mélyed, hogy annál jobban adhassa magát buja vágyai féktelen csapongásának. Te megtartóztatod magad a húsételtől, a bortól, lemondasz gőzfürdőről, rabszolgákról s arról, hogy tisztelettel vegyenek körül, de képzeleted mennyi lakomával, mennyi illatszerrel, mennyi meztelen asszonytesttel s a tapsok milyen tömegével kedveskedik neked! Szűzességed csak finomultabb bujaság és ez a világmegvetés csak tehetetlen gyűlöléseged ellene. Ez teszi a magadfajta embereket ilyen siralmasokká, vagy talán az, hogy kételkednek. Ha valaki birtokában van az igazságnak, ez örömet szerez neki. Vagy talán Jézus szomorú volt? Barátaitól körülvéve járt-kelt, megpihent az olajfák árnyékában, betért a vámszedőhöz, megsokasította a serlegekben a bort, megbocsátott a bűnös asszonynak és meggyógyított minden fájdalmat. Neked nem esik meg a szíved csak a magad nyomorúságán. Valami lelkiismeretfurdalás vagy valami rettentő eszeveszettség háborog benned, hogy elvered magadtól még egy kutya hízelgését vagy egy gyermek mosolyát is.

ANTAL

zokogásban tör ki.

Elég, elég, túlságosan szívembe markolsz.

HILARION

Rázd ki a férgeket rongyaidból. Serkenj fel a bűzből és szennyből. A te Istened nem Moloch, aki emberhúst kíván áldozatul.

ANTAL

De azért áldott a szenvedés. A kerubok lehajolnak, hogy a hitvallók vérét felfogják.

HILARION

Akkor hát bámuld a montanistákat. Azok ebben mind fölülmúlják a többieket.

ANTAL

De a vértanúság a tan igazságaiból fakad.

HILARION

Hogy bizonyíthatná a tan kiválóságát, mikor a téves mellett is tanuságot tesz?

ANTAL

Elhallgass, te vipera.

HILARION

Nem is lehet az nagyon nehéz. A barátok buzdító szava, hogy a néppel sértőn dacolhatnak, a letett eskü, valami ismeretlen szédület és ezer más körülmény segíti őket.

Antal elhúzódik Hilariontól. Hilarion követi.

Különben is e körül a halálnem körül elég nagy zavar kavarodott fel. Dionysios, Cyprianus

és Gregorius kivonták magukat alóla. Alexandriai Péter kárhoztatta és az elvirai zsinat . . .

ANTAL

bedugja a fülét.

Nem hallgatom tovább.

HILARION

emeltebb hangon.

Íme, visszaesel megint szokott bűnödbe, a tunyaságba. A tudatlanság a gőg tajtéka. Azt szokták mondani: „Megvan a meggyőződésem, mit vitatkozzam?" — és megvetik az egyházatyákat, a bölcselőket, a hagyományt, sőt annyira mennek, hogy nem méltatják figyelemre a Törvényt sem, amelyet nem is ismernek. Te is azt hiszed talán, hogy a kis ujjadban van minden bölcseség.

ANTAL

Egyre hallom a szavát. Lármás beszédétől zúg a fejem.

HILARION

A megfeszített törekvés, melynek célja Isten megértése, felsőbbrendű dolog, mint a te önsanyargatásaid, melyek szívét akarják meglágyítani. Egyetlen érdemünk van: az igazság szomjuhozása. A Vallás maga nem magyaráz meg mindent és az ismeretlen kérdések megoldása megingathatatlanabbá és magasztosabbá teheti a hitet. Üdvösségünk javára érintkeznünk kell tehát testvéreinkkel —, különben az Egyház, mely a hívők gyülekezetét jelenti, puszta szó maradna — és meg kell hallgatnunk az összes érveket és nem szabad lekicsinyelnünk senkit és semmit. Balaam,

a bűbájos, Aischylos, a költő és a cumaei Sybilla megjövendölte a Megváltó jövetelét. Alexandriai Dionysios parancsot kapott az Égtől, hogy olvasson el minden könyvet, Szent Kelemen elrendelte a görög irodalom tiszteletbentartását, Hermast egy nő látomása térítette meg, akit szeretett.

ANTAL

Milyen tekintélyes arcot vágsz. Nekem úgy rémlik, mintha meg is nőttél volna.

És csakugyan, Hilarion termete fokozatosan nyúlni kezd; Antal pedig, hogy ne lássa tovább, behúnyja a szemét.

HILARION

Nyugodj meg, jó remete, üljünk le ide erre a nagy kőre, mint hajdan, midőn a hajnal első derengésekor üdvözöltelek és a „reggel fényes csillagának" neveztelek, te pedig mindjárt hozzáfogtál tanításomhoz. Nevelésem még nincs befejezve. A hold eléggé világol nekünk. Hallgatlak.

Kalamust huzott elő övéből és keresztbetett lábbal a földre kuporodik s papirostekercsével kezében, Antalra emeli tekintetét, aki mellé telepedve, lehorgasztott fővel ül ott.
Pillanatnyi csönd elteltével Hilarion újra kezdi:

Isten igéjét, ugyebár, csodák erősítik meg előttünk? De Fáraó varázslói is tettek csodákat, s más csalók is mívelhetnek csodát, az ember hamar lépremegy. Mi is a csoda? Olyan esemény, amely a természet törvényein kívül állónak tetszik. De ismerjük-e a természet egész hatalmát? És abból, hogy egy dolog rendesen nem ejt ámulatba bennünket, következik-e mindjárt, hogy értjük is?

ANTAL

Mellékes, fő, hogy az Írásban higgyünk.

HILARION

Szent Pál, Origenes és mások sokan nem vették szószerint, de ha jelképes értelmet adunk neki, csak kevesek osztályrészévé válik és elvész az Igazság nyilvánvalósága. Hát mit tegyünk?

ANTAL

Bízzuk magunkat az Egyházra.

HILARION

Az Irás tehát haszontalan?

ANTAL

Nem az. Bár megvallom, hogy az ótestamentumban vannak . . . homályos részek . . ., de az újszövetség tiszta fényben ragyog.

HILARION

De a Megváltó fogantatását jelentő angyal Máténál Józsefnek jelenik meg, Lukács evangéliumában pedig Máriának. Jézust az első evangélium szerint nyilvános élete kezdetén keni meg egy asszony drága kenetekkel, a többi három szerint pedig pár nappal halála előtt. Az ital, melyet a kereszten nyujtanak neki, Mátyás szerint ecetből és epéből áll. Márkusnál myrrhával kevert borból, Lukács és Máté szerint az apostoloknak nem szabad semmit magukkal vinniök, sem pénzt, sem tarisznyát, még csak sarut vagy botot sem;

Márkus evangéliumában Jézus megtiltja nekik, hogy bármit is magukkal vigyenek, kivévén sarut és botot. Nem tudok kiigazodni.

ANTAL

elképedve:

Csakugyan... csakugyan.

HILARION

A vérfolyásos asszony érintésére megfordult Jézus és így szólt: „Ki érintett meg engem?" Tehát nem tudta, ki érintette meg. Ez ellentmondásban van Jézus mindentudóságával. Ha a szent sírt poroszlók őrizték, a szent asszonyoknak nem kellett aggódniok, ki segít nekik a követ elhengeríteni a sírról. Tehát vagy a poroszlók nem voltak ott, vagy a szent asszonyok. Emmausban együtt eszik Jézus tanítványaival és megtapogattatja velük sebeit. Emberi test ez, anyaggal bíró tárgy, súlya van és mégis áthatol a falon. Lehetséges ez?

ANTAL

Sok időbe telnék, hogy neked megfeleljek.

HILARION

Miért szállott rá a Szentlélek, ha úgyis Isten fia volt? Mért volt szüksége keresztségre, ha ő volt az Ige? Hogy kísérthette meg a Sátán, őt, az Istent? Hát ezek a gondolatok soha nem jutottak eszedbe?

ANTAL

De igen... gyakran. Hol elalélva, hol dühös háborgással, de szüntelen ott élnek öntudatom-

ban. Letiprom őket, újjászületnek, fojtogatnak, hogy olykor azt hiszem, kárhozott vagyok...

HILARION

Miért szolgálod akkor az Istent?

ANTAL

Szüntelen szükségét érzem, hogy imádjam.

Hosszú csend után

HILARION

újra kezdi.

De a hitcikkelyeken kívül meg van engedve számunkra a teljes szabadvizsgálódás. Szeretnéd ismerni az Angyalok hierarchiáját, a Számok erejét, a csirázások és átalakulások magyarázatát.

ANTAL

Igen, igen! Elmém küzködik, hogy kiszabaduljon rabságából. És úgy érzem, ha összeszedném minden erőmet, el is tudnám ezt érni. Olykor-olykor, csak míg egy villámlobbanás tart, úgy érzem magam, mintha szabadon fellendülnék, aztán megint visszahullok!

HILARION

A titkot, amelyet fel szeretnél tárni, a bölcsek őrzik. Ezek a bölcsek távoli országokban élnek, óriási fák alatt ülnek fehér ruhába öltözve és oly méltóságos nyugalmuak, mint az istenek. Meleg levegővel táplálkoznak. Körülöttük leopárdok sétálnak a pázsiton. A források csobogása, az egyszarvúak nyerítése vegyül hangjukba.

Meghallgatod majd őket és az Ismeretlen arcáról lehull a lepel.

ANTAL

sóhajtva.

Hosszú az út odáig és én öreg vagyok.

HILARION

Ó, ó, a bölcs férfiak nem oly ritkák. Talán itt a közeledben is lakik egynéhány. Menjünk csak be!

IV.

És Antal egy hatalmas bazilikát lát maga előtt.

A fény a bazilika mélyéről szűrődik be és oly csodálatos, mintha színekben pompázó napsugár volna. Rávilágít a tömeg nyüzsgő fejtengerére, amely betölti a templom főhajóját és az oszlopok között az oldalhajók felé hullámzik, ahol farekeszekben oltárok, ágyak, kis kék kövekből font láncok és a falakra festve csillagképek láthatók.

A tömeg közepén itt-ott csoportok verődnek össze. Férfiak, zsámolyon állva, felemelt ujjal prédikálnak; mások imádkoznak, keresztbefont karral fekszenek a földön, himnuszokat énekelnek vagy bort isznak; az asztalok körül a hívek lakmároznak, vértanuk bontják ki bepólyázott tagjaikat, hogy sebeiket mutogassák, aggastyánok botra támaszkodva, utazásaikat mesélik el.

Van ott mindenféle fajta ember, a germánok földjéről, Trákiából, Galliából, Skythiából és az Indiákról, egyiknek havas a szakála, másiknak tollak vannak a hajába tűzve, némelyiknek tövisek rojtozzák a ruháját, sarujuk fekete az út porától, arcukat naptűz égette fel. A legkülönbözőbb viseletek kavarodnak össze: bíbor palástok, gyolcsruhák, hímzett dalmatikák, prémes kucsmák, matrózsipkák és püspöksüvegek. Szemük csodálatosan villámlik. Olyan a tekintetük, mint hóhéroké vagy eunuchoké.

Hilarion befurakodik közéjük. Mindnyájan köszöntik, Antal, aki szorosan Hilarion nyomában marad, szemügyre veszi őket. Sok asszonyt vesz észre. Legtöbb férfinak van öltözve, rövidre nyírott hajjal. Antalt félelem fogja el tőlük.

HILARION

Ezek azok a keresztény nők, akik férjüket megtérítették. Különben az asszonyok mindig

Jézus pártján vannak, még ha bálványimádók is, tanum rá Procula, Pilátus felesége, Poppea, Nero kedvese. Ne reszkess tovább, jöjj velem.

És a népség szakadatlanul árad.

Megsokasodnak, számuk megkétszereződik. Könnyebben suhannak mint az árnyak, és mégis nagy zajt csapnak, amelybe dühös hördülések, szerelmes sikoltások, zsolozsmák és könyörgések vegyülnek.

ANTAL

fojtott hangon.

Mit akarnak ezek?

HILARION

Az Úr azt mondta: „Számos dologról beszélnék még nektek". Ők birtokában vannak ezeknek a dolgoknak.

És aranytrónus felé tuszkolja Antalt, a trónusra öt lépcső vezet fel és ott ül rajta Manes próféta kilencvenöt tanítványától körülvéve, akik valamennyien olajjal vannak bekenve, szikárak és igen sápadtak. A próféta szép, akár egy arkangyal, mozdulatlan, mint a szobor, indiai ruha van rajta, fonatokban csüngő hajában karbunkulusok, balkezében könyv, festett képekkel, jobbról tőle glóbusz. A képek a káoszban szunnyadó teremtményeket ábrázolják. Antal lehajlik, hogy lássa őket. Azután

MANES

megforgatja a glóbuszt és szavait líra kíséretével ütemezi, a líra kristályos hangokat hallat.

A mennyei föld a magasság legtetején terül el, a halandó föld a mélység legalján. Két angyal tartja: Splenditenens és a hatarcú Omophoros.

A legmagasabb ég csúcsán lakozik az érzéketlen Istenség, alatta egymással szemtől szemben áll az Isten Fia és a Sötétség Fejedelme.

Mivel a sötétség egészen birodalma széléig hatolt, Isten kivont lényegéből egy erőt és meg-

alkotta az első embert és körülvette öt elemmel. Ámde a sötétség démonai elloptak tőle egy részt és ez a rész a lélek.

Nincs csak egyetlen lélek, amely egyetemesen árad szét mindenfelé és mint a folyók vize, számos ágra szakad. Ez a lélek sóhajtoz a szelekben, csikorog a márványban, amelybe belevág a véső, üvöltözik a tenger bömbölésében és tejkönnyeket sír, ha letépik a fügefa levelét.

E világ nyügéből szabadult lelkek a csillagok felé szárnyalnak, amelyek szintén lelkes lények.

ANTAL

elneveti magát.

Ó, ó, micsoda lehetetlen elképzelés!

EGY EMBER

szakáltalan, mord külsejű.

Mennyiben?

Antal felelni akar. De Hilarion egész halkan fülébe súgja, hogy ez az ember a mérhetetlen tudású Origenes, és

MANES

tovább beszél.

A lelkek először a holdban állapodnak meg, ahol megtisztulnak. Azután felemelkednek a napba.

ANTAL

csendesen.

Nincs tudomásom semmiről..., ami megtiltaná..., hogy ebben higgyünk.

MANES

Minden teremtett lény célja, hogy az anyagba zárt égi sugarat kiszabadítsa. Legkönnyebben

szabadul belőle az illatok, a fűszerszámok, a forralt bor gőze és más könnyű dolgok segítségével, melyek a gondolatokhoz hasonlók. Az életműködések azonban visszatartják. A gyilkos egy celephus testében születik újjá, aki állatot öl meg, ugyanazzá az állattá változik; ha szőlőtőkét ültetsz, venyigéi közé kötöznek. A táplálék elnyeli az égi sugarat. Nélkülözzetek hát és böjtöljetek.

HILARION

Mértékletesek, amint látod.

MANES

A húsban több van belőle, mint a növényekben. Különben a Tiszták érdemeik segítségével lehántják a növényekről ezt a fényes alkatrészt, amely visszaszárnyal honába. Az állatok a nemzéssel a testbe börtönzik be az égi sugarat. Kerüljétek hát az asszonyt.

HILARION

Bámuld önmegtartóztatásukat.

MANES

Vagy inkább intézzétek úgy a dolgot, hogy ne termékenyüljenek meg. — A léleknek sokkal jobb, ha a földre hull, mintha a test béklyóiban sorvadoz.

ANTAL

Ó, förtelem!

HILARION

Mit bánjuk az ocsmányságok hierarchiáját? az Egyház szentséggé avatta a házasságot.

SATURNINUS

szíriai öltözetben.

Gyászos dolgok rendjét hirdeti. Az Atya, hogy megbüntesse a lázadó angyalokat, megparancsolta nekik, hogy teremtsék meg a világot. Krisztus azért jött el, hogy a zsidók Istene, aki egyike volt ezeknek az angyaloknak...

ANTAL

Ő, a Teremtő, csak angyal?

CERDON

Hát talán nem akarta megölni Mózest és megcsalni prófétáit, nem csábította-e el a népeket és nem terjesztett-e hamisságot és bálványimádást?

MARCION

Szent igaz. A Teremtő nem az igaz Isten.

ALEXANDRIAI SZENT KELEMEN

Az anyag örökkévaló.

BARDESANES

babiloni mágusnak öltözve.

A Hét Bolygó Szellem hozta létre.

A HERNIANUSOK

A lelkeket az angyalok alkották.

A PRISCILIANIUSOK

A Sátán teremtette a világot.

SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

ANTAL

hátrarogyóban.

Borzalmas!

HILARION

felfogja.

Nagyon hamar kétségbe tudsz esni. Rosszul értelmezed tanításukat. Nézd, egyikük itt Theodastól, Szent Pál barátjától részesült oktatásban. Hallgasd meg őt.

És Hilarionnak egy intésére

VALENTINUS

lép elő, ezüsttel átszőtt tunikában. Hegyes koponyájú, sziszegő hangú ember.

A világ egy tébolyult Isten műve.

ANTAL

lehorgasztja fejét.

Tébolyult Isten műve! . . .

Hosszas csönd után.

Hogy lehet ez?

VALENTINUS

A lények, az Eonok legtökéletesebbike, az Úr, a Mélység keblén pihent a Gondolattal. Egyesülésükből jött létre az Értelem, mely társul az Igazságot választotta.

Az Értelem és az Igazság nemzették az Igét és az Életet, ezek pedig az Embert és az Egyházat nemzették . . . ez együtt nyolc Eont tesz ki.

Ujjain számlálja.

Az Ige és az Igazság tíz más Eont hozott létre,

vagyis öt párt. Az Ember és Egyház pedig más tizenkettőt hoztak létre, ezek között a Vigasztaló Szentlelket és a Hitet, a Reményt és Irgalmat, a Tökéletességet és a Bölcsességet, Sophiát.

A harminc Eon alkotja a Pleromát, vagyis Isten egyetemes lényét. Így akár csak a távolodó hang visszaverődése, vagy mint a tovasuhanó illat, mely lassan elpárolog, mint a húnyó nap tűze, egyre gyöngültek az ős Principiumból kisugárzó Hatalmak.

De Sophia, ki forrón vágyott az Atyát megismerni, kitört a Pleromából — és ekkor az Ige másik párt nemzett, Krisztust és a Szentlelket és ez a pár egyesítette egymással az összes Eonokat és így alkották együtt Jézust, a Pleroma virágát.

De Sophia erőfeszítése, amellyel magát a Pleromából kitépte, képet hagyott hátra az űrben, ez volt Acharamoth, a tisztátalan szubstancia. A Megváltó megkönyörült rajta, megszabadította szenvedéseitől és a szabaddá vált Acharamoth mosolyából született a fény; könnyeiből a vizek fakadtak s szomorúsága a fekete anyagnak vált szülőjévé.

Acharamothból sarjadt ki a Demiurgos, a világok, az egek és a Sátán teremtője. Ez a Demiurgos sokkal mélyebben lakik, mint a Pleroma, amelyet így nem is láthat, ezért magát tartja az igaz Istennek és egyre ismétli prófétáinak szájával: „Nincs más Isten kívülem". Azután alkotta az embert és elvetette lelkébe az anyagtalan magot, ez volt az Egyház, visszfénye annak a másik Egyháznak, amely a Pleromában lakozik.

Acharamoth egykor feljut majd a legmagasabb égi tájakra és a Megváltóhoz csatlakozik; a világ kebelében rejtőző tűz megsemmisít minden anyagot, aztán elemészti önmagát és a tiszta

szellemekké vált emberek angyalokkal kelnek egybe.

ORIGENES

Akkor hát le van győzve a gonosz szellem és Isten országa megkezdődik.

Antal egy kiáltást fojt el, de a következő pillanatban

BASILIDES

könyökön ragadja és így szól:

A legfelsőbb lényt, amelynek kisugárzásai végtelenek, Abraxasnak hívják és a Megváltónak minden erényével Kaulakau a neve, vagyis vonal vonalon, sík a síkon. Kaulakau erejére néhány varázsige segítségével tehetünk szert, amelyek ebbe a kalcedonba vannak bevésve, hogy könnyen emlékezetünkbe idézhessük őket.

Azzal kis gemmát mutat nyakán, amelyre bizarr vonalak vannak vésve.

Így aztán a Láthatatlanba lendülsz át és fölötte állsz majd a törvénynek és lenézhetsz mindent, még az erényt is.

S nekünk többieknek, akik Tiszták vagyunk, menekülnünk kell a fájdalomtól Kaulakau példájára.

ANTAL

Hogyan? És a kereszt?

AZ ELKHESAITÁK,

akik jácintszínű ruhát viselnek, válaszolnak neki.

Apáink szomorusága, esendősége, kárhozott volta és elnyomottsága nyomtalan eltörlődött az égi küldetés kegyelméből, amely leszállott hozzánk.

Az alsórendű Krisztust, Jézust, az embert meg lehet tagadni, de imádni kell a másik Krisztust, aki a Galamb szárnyai alatt sarjadt ki testében. Tiszteljétek a házasságot. A Szentlélek nőnemű!

Hilarion eltűnt és Antal a tömegtől sodortatva

A CARPOCRATICUSOK

elé ér, akik asszonyokkal heverésznek skarlát vánkosokon.

Mielőtt az Egyedülvalóba megtérnél, a feltételeknek és cselekedeteknek egész sorát kell teljesítened. Hogy megszabadulj a sötétségtől, legjobb, ha mindjárt elvégzed munkádat. A férj azt mondja majd feleségének: „Tégy irgalmasságot fitestvéreddel". És az asszony megcsókol téged.

A NICOLAITÁK

párolgó tál köré gyülekezve:

Ez a bálványoknak áldozott hús, végy belőle. A hitehagyás nem bűn, ha a szív tiszta. Tömd meg testedet azzal, amire áhítozik. Próbáld meg kicsapongásokkal elpusztítani. Prunikos, az Ég anyja, ocsmányságokban fetrengett.

A MARCOSIANUSOK

aranygyűrűs újjal, balzsamtól csepegő testtel:

Lépj be közénk, hogy a Szellemmel egyesülj. Lépj be közénk, hogy a Halhatatlanság italát ihasd.

Egyikük egy függöny mögött szamárfőben végződő emberi testet mutat neki. Ez Sabaothnak, az Ördög apjának képmása. Antal gyűlölete jeléül leköpi.

Egy másik, rendkívül alacsony virágokkal borított ágyra mutat e szavakkal:

Mindjárt betelik a szellemi nász.

A harmadik üvegkelyhet tart. Könyörgésbe kezd és a kehelyben vér csillan meg.

Íme! Íme, Krisztus vére.

Antal elhúzódik, de egy keresztelőmedencéből víz csurog rá.

A HELVIDIÁNUSOK

alábuknak benne fejükkel és ezt mormolják:

A keresztség által újjászületett ember ment minden bűntől.

Azután nagy tűz mellett halad el Antal, amelynél az Adamiták melegszenek. Ezek teljesen mezítlenül járnak, hogy a paradicsomi tisztaságot utánozzák, azután belebotlik

A MESSALIANUSOK

hadába, amely félig kábultan, bamba tompultságban fetreng a padló kockáin.

Ó, tiporj el, ha akarsz, mi úgysem mozdulunk. A munka bűn, minden foglalkozás gonoszság.

Mögöttük az elvetemült

PATERNIANUSOK,

férfi, asszony, gyermek egymás hegyén-hátán a mocsokban, ráemelik bortól szennyes, ijesztő arcukat.

A test alsó része a Sátáné, mert ő teremtette. Együnk, igyunk, paráználkodjunk!

AETIUS

A bűnök olyan szükségletek, melyek nem érnek fel Isten tekintetéig.

De egyszerre

ugrik közéjük, karthagói köpeny van rajta. Kezében sokágú szíjkorbács és vaktában eszeveszett csapásokat mér vele jobbra-balra.

Ó, csalók, harámiák, szimoniakusok, eretnekek, ördöngősök, iskolák söpredéke, pokloknak alja. Ez a Marcion közönséges hajóslegény, akit vérfertőzés miatt átkoztak ki Sinopéból; Carpocrast mint bűbájost száműzték, Aetius meglopta tulajdon ágyasát; Nicolaus árúba bocsátotta a feleségét, és Manest, aki Buddhának hivatja magát, pedig Cubricus a neve, hegyes náddal nyúzták meg elevenen, úgy bizony és kicserzett bőrét ott lóbálja a szél a Ctesiphon-kapun.

ANTAL

ráismer Tertullianusra, odarohan, hogy melléálljon.

Mester, ide hozzám, ide hozzám!

TERTULLIANUS

folytatva:

Törjétek össze a képeket, takarjátok le a szűzeket lepellel! Imádkozzatok, böjtöljetek, sírjatok, sanyargassátok magatokat. Nincs szükség bölcselkedésre, nem kellenek könyvek! Jézus után minden tudomány hiábavaló!

Mindenki elfut és Antal egy nőt lát ülni Tertullianus helyén egy kőpadon.

A nő fejét egy oszlopnak támasztva zokog, haja csapzottan lóg le, elcsigázott testét hosszú, barna talár takarja.

Azután egyszerre egymás mellett találják magukat távol a tömegtől, mélységes csend támad, döbbenetes nyugalom, akár a rengetegben, mikor a szél elül és a levelek hirtelen nem mozdulnak többé.

Az asszony nagyon szép, de síri sápadtság fonnyasztja arcát. Egymásra néznek és tekintetükből gondolatok egész árja hullámzik egymás felé, ezer régi, mélységes, homályos dolog; végre

PRISCILLA

beszélni kezd:

A fürdő leghátsó szobájában voltam és elszenderedtem az utcák zsongásától.

Egyszerre csak lármát hallottam. Ezt kiáltozták: „Bűbájos ez. Maga a Sátán!" És a tömeg megállt házunk előtt, Aesculapius templomával szemben. Felkapaszkodtam, hogy kilássak a szelelőlyukon.

A templom előcsarnokában egy ember állt, aki nyakán vasörvet viselt. És parázsló széndarabokat vett ki egy serpenyőből és széles csíkokat húzott vele a hátán s közben egyre így kiáltozott: Jézus, Jézus! A nép pedig zugott: „Tilos dolgot művel. Kövezzük meg!" De az ember csak tovább folytatta: Soha nem hallott. megszédítő látvány volt. Virágok kavarogtak a szemem előtt, akkorák, mint a nap s a messzeségből aranyhárfa pengése reszketett fülembe. A nap leszállt. Kezem eleresztette az ablakrácsot, testem aléltan hullt alá, és mikor hazavitt magához . . .

ANTAL

De hát kiről beszélsz?

PRISCILLA

Kiről? Montanusról.

ANTAL

Montanus meghalt.

PRISCILLA

Az nem igaz.

EGY HANG

Nem, Montanus nem halt meg.

Antal megfordul és mellette a másik oldalon másik nő ül a padon, ez szőke és még sápadtabb. Szemhéja dagadt, mintha sokáig sírt volna. Kérdést se várva, beszélni kezd:

MAXIMILLA

Tarsusból tértünk haza a hegyeken át, midőn valamelyik útkanyarulatnál egy embert pillantottunk meg egy fügefa alatt.

Az ember már messziről ránk kiáltott: „Megálljatok!" És káromkodva ránkvetette magát. A rabszolgák odarohantak. Az ember kacajra fakadt. A lovak ágaskodtak. Valamennyi kutya vonított.

Az idegen ott állt előttünk. Arcán verítékgyöngyözött. A szél köpenyét lobogtatta.

És néven szólítva valamennyiünket, szemünkre hányta műveink hívságát, testünk becstelenségét; öklével megfenyegette a dromedárokat, mert ezüst csengő volt az álluk alá kötve.

A düh remegő félelemmel rázta meg egész bensőmet; de ez a félelem mégis olyan volt, mint a gyönyör, amely elringatott, megrészegített.

Erre először a rabszolgák léptek oda hozzánk: „Uram — mondták —, az állatok fáradtak" —, azután az asszonyok szepegtek: „Félünk!" és a rabszolgák otthagytak bennünket. Majd a gyermekek kezdtek siránkozni: „Éhesek vagyunk". És mivel az asszonyoknak senki sem válaszolt, azok is eltünedeztek.

Az idegen csak tovább beszélt. Éreztem, hogy valaki áll mellettem. Férjem volt; de én a másikat hallgattam. A kövek között csetlett-botlott és kiáltozott utánam: „Hát elhagysz?" én pedig

így feleltem: „Elhagylak, távozz tőlem“ —, mert követni akartam Montanust.

ANTAL

Azt a heréltet!

PRISCILLA

Ó, hát mi van azon csodálni való, te durva lélek? Vagy talán Magdolna, Johanna, Mártha és Zsuzsánna nem feküdtek le a Megváltó ágyába? A lelkek sokkal mámorosabb boldogsággal fonódhatnak össze, mint a testek. Leontinus püspök, hogy büntelenül megtarthassa Eustoliát, megcsonkította magát, mert jobban szerette szerelmét, mint férfiasságát. Aztán meg nem is az én hibám: valami belső sugallat késztetett; Sotas sem tudott meggyógyítani. Pedig kegyetlen ez a bennem lakozó lélek. De mit bánom! Én vagyok az utolsó prófétaasszony; ha én meghalok, eljön a világ vége.

MAXIMILLA

Elhalmozott ajándékaival. Senki nem szereti jobban, mint én és senkit nem szeret jobban, mint engem.

PRISCILLA

Hazudsz, engem szeret jobban.

MAXIMILLA

Nem, engem szeret.

Egymásnak esnek.
Válluk közt most egy néger fő bukkan fel.

MONTANUS

Fekete palást födi, amelyet két halotti csont tart össze.

Béküljetek meg, galambocskáim. Úgy sem tudjuk élvezni a földi boldogságot, ez az egyesülés pedig a lelki teljességbe juttat el. Az Atya korszaka után a Fiu korszaka jön; én pedig a harmadikat hirdetem, a szent Parakletor korszakát. Fénye rámsugárzott azon a negyven éjszakán, míg az égi Jeruzsálem ott tündöklött az égboltozaton házam felett, Pepuzában.

Ó, hogy jajveszékeltek félelmetekben, midőn a korbács csattog rajtatok, hogy reszketnek sajgó tagjaitok lángoló vágyam elé! Milyen bágyadtan pihegtek keblemen bár megvalósíthatatlan szerelemben. De ez a szerelem olyan erős, hogy új világokat tárt fel előttetek és most a tulajdon szemetekkel láthatjátok a lelkeket.

Antal meglepett mozdulatot tesz.

TERTULLIANUS

visszatér Montanus mellé.

Kétségkívül, mert a léleknek is teste van, — aminek teste nincs, az nem létező.

MONTANUS

Hogy finomultabbá tegyem a lelket, számos sanyargatást rendeltem el, három böjtöt évenkint és minden éjszakára imákat csukott szájjal, mert félő, hogy a kisuhanó lehelet elhomályosítja a gondolatot. Tartózkodni kell a második házasságtól, sőt helyesebb a házasságtól egyáltalán tartózkodni. Az angyalok is asszonyokkal estek bűnbe.

AZ ARCONTICHUSOK

szőrövvel a derekukon:

A Megváltó azt mondotta: Azért jöttem, hogy leromboljam az Asszony művét.

A TATIANUSOK

gyékényővel a derekukon:

A bűn fája: az Asszony. Testünk a bőrruha rajtunk.

És Antal folyton egy irányba tartva, találkozik a

VALESIANUSOK

felekezetével. Ezek a földön hevernek s hasuk alján vörös foltok vannak a tunikájuk alatt.

Késsel kínálják meg Antalt.

Cselekedj úgy, mint Origenes és mint mi! Talán a fájdalomtól félsz, gyáva. Vagy tested szeretete tart vissza, képmutató?

És miközben a szent nézi, mint fetrengnek hátukon fekve tulajdon vérük tócsáiban, a

KAINITÁK

haladnak el mellette. Hajuk viperával van összekötve s átkozódón üvöltöznek Antal fülébe.

Dicsőség Kainnak! Dicsőség Szodomának! Dicsőség Judásnak!

Kaintól szakadt az erősek faja, Szodoma elrémítette a földkerekséget bűnhődésével; az Úr Judás révén váltotta meg a világot! — Igen, Judás révén, nélküle nincs kereszthalál, sem megváltás.

Elvegyülnek a

hordájában. Ezek farkasbőrökbe vannak öltözve, fejükön tövis-korona, kezükben vasdorongok.

Tapossátok szét a gyümölcsöt, zavarjátok fel a forrást, fojtsátok belé a gyermekeket. Raboljátok ki a gazdagot, aki boldognak érzi magát és sokat eszik. Verjétek meg a szegényt, aki irigyli a szamártól a takarót, a kutyától az eledelt, a madártól a fészket, s aki emészti magát, mert mások nem olyan nyomorultak, mint ő.

Mi, szentek, mérget keverünk, gyujtogatunk, gyilkolunk, hogy siettessük a világ végét.

Csak a vértanuságban van üdvösség. Mi magunk szerzünk magunknak vértanuságot. Fogakkal tépjük le fejünkről a bőrt, tagjainkat ekevas alá hajtjuk s égő kemencék torkába dobjuk magunkat.

Átkozott legyen a keresztség, átkozott az oltári szentség, átkozott a házasság, kárhozott a mindenség.

Erre az egész bazilikában kétszer olyan dühvel kezd tombolni a téboly. Az Audianusok nyilakat lövöldöznek a Sátánra, a Collysidianusok kék fátylakat dobálnak a mennyezetre, az Asciták egy tömlő előtt borulnak le; a Marcioniták egy holtat keresztelnek meg szentelt olajjal. Appelles mellett egy asszony, hogy eszméjét jobban megértesse, kerek kenyérdarabot mutogat palackba zárva, egy másik a Sampseanusok között sarui porát osztogatja szét ostya helyett. A Marcosianusok virággal hintett ágyán két szerelmes ölelkezik. A Circoncellionusok egymást öldöklik, a Valesianusok hörögnek, Bardesan énekel, Carpocras táncol, Maximilla és Priscilla nyögése messze hangzik, és a cappadociai hamis prófétaasszony oroszlánra támaszkodva s kezében három fáklyát lóbálva, anyaszült meztelen üvölti a Rémséges Fohászkodást.

Az oszlopok úgy hajladoznak, mint fatörzsek. A Heresiarkák nyakán tüzes sugárzással villódznak az amulettek, a kápolnákban mozdulnak a csillagképek és a falak engednek az ide-oda nyüzsgő tömegnek, amelyben minden egyes fej egy-egy feltüremlő és bíborló hullám.

De a zsivaj mélyéről ének tör fel, amelybe felcsattanó kacajok csendülnek és egyre Jézus neve tér vissza benne.

A plebejus mind tapsol, így veri ki az ütemet. Közöttük ott van

ARIUS

is diakonus öltözetben.

Az őrültek, akik ellenem szónokolnak, a lehetetlent akarják megmagyarázni; hogy egészen tönkresilányítsam őket, kis költeményeket szereztem, de olyan tréfásakat, hogy kívülről tudják a malmokban, a csapszékekben és a kikötőkben.

Hát nem, ezerszer nem, a Fiú nincs öröktől fogva mint az Atya, és nem is ugyanaz a lényege. Különben nem mondhatta volna: Atyám, muljék el tőlem ez a pohár! — Mért mondjátok, hogy jó vagyok? Csak az Isten a jó. — Istenemhez megyek, a ti Istenetekkez — és más ilyen szavakat, melyek mind arról tanuskodnak, hogy teremtett lény. Ezt bizonyítják összes nevei is, mint bárány, pásztor, forrás, bölcseség, emberfia, próféta, igaz ösvény, sarokkő.

SABELLIUS

Én fentartom, hogy mind a ketten egyformák.

ARIUS

Az antiochiai zsinat máskép döntött.

ANTAL

Mi hát akkor az Ige? — Mi volt Jézus?

A VALENTINIANUSOK

A bűnbánó Acharamoth férje volt.

A SETHIANUSOK

Nem volt, Noé fia.

A THEODOSIÁNUSOK

Melchizedek volt.

A MERINTHIANUSOK

Nem volt más, mint egyszerű ember.

AZ APOLLINARISTÁK

Csak emberi külsőt öltött magára. Színlelte csak a kínszevedést.

ANCYRAI MARCELLUS

Krisztus az Atya fejlődési foka.

CALIXTUS PÁPA

Atya és Fiú egyazon Istennek két különböző alakja.

METHODIUS

Először Ádámban lakozott, azután az emberben.

CERINTHUS

És fel fog támadni.

VALENTINUS

Az lehetetlen, — hisz a teste égi.

SAMOSATAI PÁL

Csak azóta Isten, mióta megkeresztelték.

HERMOGENES

A napban lakik.

És az összes eretnekek Antal köré gyűlnek, aki fejét kezébe hajtva, sír.

EGY ZSIDÓ

szakála vörös, testét poklosfekélyek borítják, egészen odalép mellé és rémületesen rikácsolja:

Lelke Ézsau lelke volt; a bellerophonisták kórságában szenvedett és anyja, aki illatszereket készített aratáskor, egy este odaadta magát egy tengerikévén Pantherusnak, valami római katonának.

ANTAL

élénken felkapja fejét, némán nézi őket; ezután egyenesen feléjük tart.

Tudósok, bűbájosok, püspökök, diakonusok, emberek, árnyak, hátra, pusztuljatok. Valamennyien hazug káprázatok vagytok.

AZ ERETNEKEK

Vannak vértanuink, különb vértanuink, mint a tieitek, imáinkat nehezebb elmondani, a szeretetünk heve magasabban szárnyal és az áhitatunk elragadtatása is van olyan tartós.

ANTAL

De hol van a kinyilatkoztatás? Hol vannak a bizonyítékaitok?

Erre valamennyien papirustekercseket, fatáblákat, bőrdarabokat, szövött szalagokat lobogtatnak a levegőben s egymást taszigálják.

A CERINTHIANUSOK

Itt a Hebreusok Evangéliuma!

A MARCIONITÁK

Az Úr Evangéliuma!

A MARCOSIANUSOK

Éva Evangéliuma.

AZ ENCRATITISTÁK

Tamás Evangéliuma.

A KAINITÁK

Judás Evangéliuma.

BASILIDES

A hozzánk leszállott lélekről szóló tractatus.

MANES

Barkuf jövendölése.

Antal küzködik, kiszabadul közülök; — és észreveszi egy homályos sarokban

A VÉN EBONITÁKAT,

aszottak, mint a múmiák. Tekintetük kiégett. Szemöldökük fehér.

Mekegő hangon mondják:

Ismertük mi is, ismertük jól az ács fiát. Egykorúak voltunk vele, ugyanabban az utcában laktunk. Azzal mulatott, hogy sárból kis madarakat gyúrt, nem félt a gyalu késétől, segített apjának a munkában, vagy összeszedte anyjának a festett gyapjugombolyagokat. Azután nagy utat

tett Egyiptomba, ahonnan nagy titkokat hozott magával. Jerichóban voltunk, midőn a sáskaevőt fölkereste. Halkan beszélgettek egymással, úgy, hogy senki sem hallhatta. De ettől a pillanattól kezdett hangos hír verni róla Galileában és akkortól találtak ki számos mesét róla.

És reszketve ismételgetik:

Ismertük, mi néhányan, mi ismertük őt.

ANTAL

Ó, beszéljetek még, beszéljetek. Milyen volt az arca?

TERTULLIANUS

Ijesztő külsejű és visszataszító, mert vállára vette a világ minden bűnének, minden fájdalmának, minden rútságának terhét.

ANTAL

Ó, nem, nem! Én ellenkezőleg, azt hiszem, hogy egész lénye emberfeletti szépségű volt.

CESAREAI EUSEBIUS

Van Paneadesban egy vén omladékkal szemben a bozótban egy kőszobor, amelyet állítólag a vízfolyásos asszony emelt neki. De az idő megrongálta a szobor arcát és az eső lemosta róla a felírást.

A carpocratianusok csoportjából egy nő válik ki.

MARCELLINA

Hajdanában Róma egyik kis templomában

voltam diaconissa, ahol Szent Pál, Homeros, Pithagoras és Jézus Krisztus ezüstből készült képmását mutogattam a hivőknek.

Csak Jézusét őriztem meg.

Szétnyitja palástját.

Szeretnéd.

EGY HANG

Ő maga is megjelenik, ha hívjuk, most itt az ideje. Jöjj velem!

És Antal érzi, hogy durva kéz hull karjára, amely magával húzza.

Egész sötét lépcsőn megy fel és jó egynéhány lépcsőfok után egy kapu elé ér.

Ekkor az, aki vezeti (Hilarion-e, nem tudja) a fülébe súgja valakinek: „Az Úr mindjárt eljön". Mire alacsony mennyezetű, bútorozatlan szobába vezetik őket.

Ami legelőször meglepi, az szemben vele egy hosszú, vérvörös hernyóbáb, azon emberfej, amelyből sugarak áradnak szét s körötte ez a szó áll görög betűkkel írva: *Knouphis*. Csonka oszlop tetején áll egy talapzat közepén, a szoba falain másfelé csiszolt vasmedaillonok, amelyek különböző állatfejeket, ökör, oroszlán, sas, kutyafejet ábrázolnak, sőt . . . még szamárfejet is.

A képek alatt lógó agyagmécses imbolygó világosságot ad. Antal egy falrepedésen át megpillantja a holdat, amely messze a habok felett ragyog. Még a hullámok szabályos loccsanását is hallja egy hajófenék tompa koppanásával együtt, amint a móló kövéhez ütődik.

Néhány ember kuporog a földön, arcát köpenyébe rejtve s időközönként fojtott, ugatásszerű hangot hallat. Asszonyok alusznak, homlokukat két karjukra hajtva, amely térdükön pihen és annyira elvesznek fátylaikban, hogy az ember azt hinné, rongy kupacok hevernek a fal mentében. Mellettük félmeztelen gyermekek, akiket egészen összemarcangoltak a férgek, bamba arccal merednek az égő mécsekbe; semmit nem csinálnak, várnak valamit.

Halk hangon beszélgetnek családjukról, vagy gyógyírt ajánlgatnak egymásnak bajaikra. Sokan hajóra szállnak reggelre kelve, mert az üldözés hevessé kezd válni. Pedig a pogányokat nem nehéz megcsalni: „Azt hiszik a bolondok, hogy mi Knouphist imádjuk".

De a testvérek közül az egyik, akit hirtelen valami ihlet szállt meg, az oszlop előtt terem, amelyre kenyeret tettek ánizzsal és farkasalmával tele kosár tetején.

A többiek elfoglalták helyüket, három párhuzamos sorban állva fel.

AZ IHLETTŐL MEGSZÁLLOTT

különböző írásjelekkel borított papírtekercset göngyöl ki, azután így kezdi:

A sötétségekre leszállt az Ige sugára, hatalmas kiáltás harsant fent, amely a fény hangjának tetszett.

MINDNYÁJAN

testüket himbálva válaszolnak:

Kyrie eleison.

AZ IHLETTŐL MEGSZÁLLOTT

Az embert azután megteremtette Izráel gyalázatos Istene és segítségére voltak a következők:

A medaillonokra mutatva.

Astophaios, Oraios, Sabaoth, Adonai, Eloi, Jao.

És az ember visszataszítóan, nyavalyásan, esetlenül és gondolat nélkül hevert a sárban,

MINDNYÁJAN

panaszos hangon:

Kyrie eleison.

AZ IHLETTŐL MEGSZÁLLOTT

De Sophia résztvevőn életre keltette lelkének egy darabkájával.

Ekkor Isten, látva, mily szép az ember, haragra lobbant. Rabbá tette királyságában és eltiltotta a tudás fájától.

A másik azonban újra segített rajta. Elküldötte a kígyót, amely kerülő utakon rávette az embert, hogy szegje meg a gyűlölet törvényét.

És az ember, miután belekóstolt a tudásba, megismerte az égi dolgokat.

MINDNYÁJAN

erőteljesen:

Kyrie eleison.

AZ IHLETTŐL MEGSZÁLLOTT

De Jaldabaoth, hogy megbosszulja magát, az anyag ölébe taszította az embert és a kígyót vele együtt.

MINDNYÁJAN

nagyon halkan:

Kyrie eleison.

Becsukják szájukat, azután elhallgatnak.

A kikötő bűzei elvegyülnek a forró levegőben a mécsek füstjével, melyeknek bele sercegve kihúnyóban van. Hosszú testű szúnyogok kerengnek szanaszét. És Antal felhördül rémületében, az az érzése, mintha valami szörnyűség sejtelme kóválygona körülte, valami beteljesüléséhez közelgő bűntett iszonyata.

De

AZ IHLETTŐL MEGSZÁLLOTT

sarkát összeverve, ujjával csattogva, fejét ingatva dühös ütemű zsolozsmázásba kezd, cimbalmok pengésétől és egy fuvola éles hangjától kísérve:

Jöjj el, jöjj el, jöjj el, szállj ki mély vermedből.

Gyors vagy, bár lábad nincsen; megfogsz, bár nincs kezed.

Tekervényes vagy, mint folyó, korongos testű, mint a nap, éjszín aranyfoltokkal rakva, mint az ég kárpitja csillagokkal hintve. S oly kacskaringós, mint szőlőbajusz és mint belek tekervényes rakása.

Nemzés nélkül lett, földek habzsolója, örökké ifjú, s mindig éber is. Kinek imádón hódol Epidaurus. Jó minden emberhez, ki írt adott Ptolemeus királynak, meggyógyította Mózes katonáját és Glaukost is, Minos fiát.

Ó, jöjj el, jöjj el, szállj ki mély vermedből.

MINDNYÁJAN

ismétlik:

Ó, jöjj el, jöjj el, szállj ki mély vermedből.

De semmi nem mutatkozik.

Miért? Mi van vele?

Összedugják a fejüket. Különböző módokat ajánlanak.

Egy aggastyán egy darabka gyepet nyujt fel. Erre mozdul valami a kosárban. A zöld levelek remegnek s a virágok lehullnak; és egy óriáskígyó feje bukkan elő.

Lassan körülcsavarodik a kenyér szélén, mint valami gyűrű, mely mozdulatlan korong körül forog, azután kibontakozik, kinyúlik, óriásra nő és a súlya is tekintélyes. Hogy a földet ne érintse, a férfiak mellükhöz szorítják, a nők fejükkel tartják, a gyermekek karjukat nyujtják fel alá; és a kígyó farka kibujik a fal repedésén és szinte végtelen messzeségbe a tenger fenekéig ér. Gyűrűi megsokszorozódnak, betöltik az egész szobát és körülbéklyózzák Antalt.

A HÍVEK

a kígyó bőrére nyomva szájukat és egymás kezéből tépve ki a kenyeret, melybe belemart.

Te vagy az! Te vagy az!

Először Mózes nevelt. Ezekiás eltiport és a Messiás újra feltámasztott. Téged ivott a keresztvíz habjaiban, de te elhagytad az Olajfák hegyén és ekkor érezte egész gyengeségét.

A keresztfára kúszva, feje fölé kapaszkodva a töviskoronára, csurgó nyállal nézted, hogy hal meg. Mert te nem vagy Jézus, te az Ige vagy, a Krisztus.

Antal eszméletét veszti az iszonyattól és a viskója előtt elszórt forgácsra zuhan, ahol csendesen pislákol a kezéből kihullott fáklya.

A rázkódásra felnyitja szemét és megpillantja a Nilust, amely hullámosan és fényesen tekergőzik a holdvilágnál a föveny közepén, mint valami hatalmas kígyó úgy, hogy Antalon ujra erőt vesz látomása, mintha ott sem hagyta volna az Ophitákat; ott tolongnak körülötte, szólítgatják, málhákat szállítanak s a kikötő felé vonulnak. Antal hajóra száll velük. Meghatározatlan idő telik el.

Azután börtön boltjai borulnak fölé. Előtte rács van, amely fekete sávokat árnyal a kék háttérre, mellette a homályban emberek sírnak és imádkoznak, mások körülállják, buzdítják és vigasztalják őket.

Kívülről nagy tömeg zsibongása s nyári nap tündöklő fénye szűremlik be sejtelmesen.

Rikácsoló hangok görögdinnyét, vizet, jeges italokat, füvel tömött ülőpárnákat kínálgatnak. Időről időre taps harsan fel. Antal hallja, hogy járnak a feje felett.

Hirtelen elnyujtott búgás zúg fel, amely erős és döngő, mint a vízvezetékben hömpölygő habok zaja.

Szemben egy másik ketrec rácsa mögött oroszlánt pillant meg, amely fel és alá jár, azután egy sor szandált lát, meztelen lábakat és bíbor rojtokat. Túlnan párhuzamos emeletekben egymás fölé sorakozó emberkoszorúk húzódnak egyre táguló gyűrűkben a legalsótól, amely az arénát körülveszi, a legmagasabbig, amelyen árbocok merednek fel, amelyek a kötelekre feszített hyacinthus színű kárpitfátylakat tartják. Sugarasan egy középpontba szögellő lépcsők szelik meg szabályos körökben ezeket a hatalmas kőgyűrüket. Lépcsőzetük eltűnik a rajtuk ülő lovagok, szenátorok, katonák, plebejusok, vesztaszűzek és örömleányok tömege alatt, szerteszét gyapjucsuklyák, selyemmanipulusok, rőt tunikák, drágaköves forgók, tollboglárok tarkálnak a lictorok fakései közt, és az egész zsibongó, kiáltozó, nyüzsgő, izgatott tömeg, amely olyan, mint valami forrásban levő katlan, megszédíti Antalt. Az aréna közepén egy oltáron parázstartóban tömjén füstölög.

Így hát azok, akik körülveszik, keresztények és arra vannak ítélve, hogy vadállatok elé vessék őket. A férfiakon Saturnus papjainak bíbor köpenye van, a nők Ceres szalagjait viselik. Barátaik ruhadarabjaikon és gyűrűiken osztoznak. Azt mondják, sok pénzükbe került, hogy a börtönbe bejuthassanak. Nem tesz semmit, legalább itt maradhatnak végig.

A vigasztalók közt kopaszodó férfit pillant meg Antal. Fekete tunikában, az arcát már látta valahol, a világ hiúságáról és a választottak boldogságáról beszél nekik. Antalt

egész magával ragadja a szeretet heve. Sóvárogva várja az alkalmat, hogy vérét onthassa Megváltójáért, bár nem tudja, hogy nincs-e maga is a vértanuk közt.

De egy hosszúhajú frigiait kivéve, aki kitárt karral, mozdulatlanul áll ott, valamennyinek szomorú az arca. Egy padon aggastyán zokog s egy fiatal ember állva, lehajtott fejjel ábrándozik.

AZ AGGASTYÁN

nem akart fizetni egy útkereszteződésnél Minerva szobra előtt; pillantása, amellyel társait méregeti, mintha csak azt mondaná:

Segíthettetek volna rajtam. A hitközségek néha elsímitják a dolgot, hogy békén hagyják őket. Közületek is sokan kaptak írást, amely hamis tanuságot tesz arról, hogy áldoztatok a bálványoknak.

Azután megkérdezi:

Úgy-e, alexandriai Péter megszabta, mit kell tenni, ha a kínzásoktól elcsügged az ember?

Majd halkan suttogja magában:

Hej, bizony kemény próba az én koromban, a betegségek legyengítettek! De még a jövő télig eléldegéltem volna.

Kis kertje jut eszébe, egészen ellágyul és az oltár felé pillant.

A FIATALEMBER

aki verekedéssel zavarta meg Apollónak egyik ünnepét, halkan mormogja:

Csak rajtam mult pedig, hogy nem menekültem a hegyek közé.

— A katonák megfogtak volna

mondja az egyik testvér.

— Ó, azt cselekedtem volna, amit Cyprianus; visszatértem volna és másodízben már több erővel jövök, egész bizonyos!

Azután a napok megszámlálhatatlan sorára gondol, amelylyel még az élet várta, a sok örömre, amelyet meg nem ismert, — és az oltár felé pislog.

A FEKETETUNIKÁS EMBER

rátámad.

Szégyen gyalázat? Te beszélsz így, aki arra vagy kiválasztva, hogy áldozat légy! Csak gondold meg, ezeknek az asszonyoknak a szeme mind rajtad csügg. Meg aztán az Úr olykor csodát is művel. Pionius megmerevítette hóhérja karját és Polycarp vére eloltotta máglyája lángjait.

Az aggastyánhoz fordul:

Atyám, atyám! Épülésünkre kell szolgálnod haláloddal. Ha halogatnád, kétségkívül nagy rosszat cselekednél, úgy hogy veszendőbe menne minden jótetted gyümölcse. Különben Isten hatalma végtelen. Lehet, hogy példád megtéríti az egész népet.

És a szemben lévő ketrecben megállás nélkül járnak fel és alá az oroszlánok folyton ismétlődő heves mozdulatokkal. A legnagyobb hirtelen Antalra néz, a szeme vérben kezd forogni, — torkából forró pára gőzölög.

A nők és a férfiak összebujnak.

A VÍGASZTALÓ

egyiktől a másikhoz megy.

Mit szólnátok hozzá, mit szólnál hozzá, ha tüzes bélyegekkel égetnének, ha lovak szaggatnának széjjel, ha mézbe mártott testeden a legyek lakmároznának? Ugyanazt a halált halnád, mint a vadász, akit az erdőn tilosban érnek.

Antal akármelyiket jobban szeretné a rettenetes fenevadaknál; már szinte érzi a fogukat, a karmukat és hallja, hogy ropognak a csontjai állkapcsuk közt.

Poroszló lép be a ketrecbe; a vértanuk megremegnek.

Csak egy marad érzéketlen, a frigiai, aki elvonulva imádkozott. Három pogány templomot gyujtott fel és most úgy indul meg felemelt karral, tágra tátott szájjal, égre vetett szemmel, anélkül, hogy bármit is látna, mint valami alvajáró.

A VÍGASZTALÓ

kiáltó szóval:

Vissza, vissza! Montanus szelleme megfertőz benneteket!

MINDNYÁJAN

szitkot szórva hátrálnak:

Kárhozat minden montanistára!

Karmolják, leköpik, meg akarják verni.

Az ágaskodó oroszlánok egymás sörényét cibálják. A nép üvöltöz: „A fenevadak elé velük, a fenevadak elé velük!".

A vértanuk zokogásban törnek ki és görcsösen ölelik egymást. Egy serlegben bódító itallal kínálják őket. Élénken adják kézről kézre.

A ketrec ajtajához dőlve egy másik belluárius várja a jeladást. Nyílik a ketrec ajtaja; egy oroszlán lép ki rajta.

Nagy, esetlen léptekkel méri végig az arénát. Mögötte sorjában feltűnik a többi oroszlán, azután egy medve bukkan elő, majd három párduc és néhány leopárd. Elszélednek, mint a csorda a mezőn.

Ostorpattogás hallatszik. A keresztények meginognak lábukon, — és hogy véget vessenek mindennek, testvéreik taszigálják őket előre. Antal borzadva húnyja be szemét.

Mire kinyitja, sötétség veszi körül.

De csakhamar derengeni kezd a sötétség és szeme előtt sivár, hepehupás lapály bontakozik ki, amilyen elhagyott kőbányák környékén látható.

Imitt-amott bozótos cserjék ütik fel fejüket a földön heverő kőkoloncok közt és fehér alakok hajolnak föléjük, — olyan meghatározatlan alakok mint a felhők.

Könnyed suhanással újak jönnek. Szemek csillognak ki a könnyű fátylak résein. Hanyag előkelőségű lépteikről és a körülöttük áradó illatból főrangú asszonyokra ismer bennük Antal. Akadnak köztük férfiak is, de azok alantasabb sorból valók, mert arcuk jámbor és durva vonású.

AZ EGYIK ELŐKELŐ ÚRASSZONY

mély lélegzetet vesz.

Ó, milyen jó a hűvös, éjjeli levegő a sírok között! Annyira kifárasztott az ágyak puha pelyhe, a nappalok zaja és a nap súlyos heve!

Szolgálóleánya fáklyát húz elő egy vászonzsákból és meggyujtja. A hívek újabb fáklyákat gyujtanak meg erről és a sírokra tűzik őket.

EGY ASSZONY

lihegve:

Ah, hát végre itt vagyok! De milyen szerencsétlenség, hogy bálványimádóhoz mentem feleségül!

MÁSIK ASSZONY

A sok látogatás a börtönökben, a beszélgetés testvéreinkkel, mind gyanus férjeinknek, még keresztet is csak lopva vethetünk, mert valami bűbájos, ördögűző jelnek tartanák.

MÁSIK ASSZONY

Nekem naponta civódásom volt az enyémmel; nem akartam magam alávetni a fajtalanságoknak, melyeket testemtől követelt. És végül, hogy megbosszulja magát, üldöztetni kezdett, mint keresztényt.

MÁSIK ASSZONY

Emlékeztek-e Luciusra, arra a szépséges fiatalemberre, akit lábánál fogva kocsihoz kötöztek, mint Hectort és úgy vonszolták az esquilinusi kaputól a tiburi hegyekig, és kétoldalt az útmentén a bokrokra fröccsent a vére? Én összeszedtem minden csöppjét. Itt van!

Alvadt vértől egészen fekete szivacsot húz elő kebléből, elborítja csókjaival, azután a kőlapokra veti magát és felsikolt:

Ó, barátom, barátom!

EGY FÉRFI

Éppen ma három éve, hogy Domitilla meghalt. Proserpina berkének mélyén követték agyon. Összeszedtem a csontjait, amelyek úgy csillogtak a fűben, mint fénybogarak. Most már föld takarja őket.

Ráveti magát az egyik sírra.

Ó, szép arám, én szép arám!

ÉS A TÖBBI MIND

szanaszét az egész síkon:

Ó, testvérem! Ó, bátyám! Ó, leányom! Ó, anyám!

Térden állnak arcukat kezükbe temetve, vagy két kezüket kinyujtva egész testükkel hasmánt lapulnak a földre, a visszafojtott zokogás úgy rázza keblüket, hogy majd megrepeszti. Az égre pillantva, könyörögnek:

Irgalmazz lelkének, Uram! Rég ott senyved már az árnyak országában; bocsásd magadhoz kegyesen a Feltámadásban, hogy fényességednek örvendezhessen!

Vagy a kőlapokra meredő szemmel suttogják:

Nyugodjál békével, ne kínlódjál tovább. Nézd, bort és húst hoztam neked!

EGY ÖZVEGY

Itt a kalács, magam sütöttem. Ahogy ő szerette, sok tojással, két mérő lisztből. Együtt eszszük meg, úgy-e, mint azelőtt?

Egy csöppet ajkához érint, de hirtelen különös, vad kacajra fakad.

A többiek is, akárcsak ő, harapnak egy falatkát és isznak egy kortyot.

Elmondják egymásnak vértanuik történetét. Fájdalmuk elragadtatássá magasztosul, az itáláldozatok lakmározássá fajulnak. Könnyben úszó szemük egymásra szegeződik. Dadognak mámorukban és dúltságukban; lassankint egymáséhoz ér a kezük, ajkuk csókba forr, a fátylak szétválnak és maguk összetapadnak a sírokon a serlegek és a lobogó fáklyák között.

Az ég fehérre borul. Ruhájuk nyirkos lesz a ködtől; és mintha nem is ismernék egymást, különböző utakon elszéledneк a síkságon.

Most kiragyog a nap, a fű magasra megnőtt, a lapály más alakot ölt.

Antal a bambusznádon át tisztán látja, hogy kékesszürke árnyban egész oszloperdő áll ott. Fatörzsek alkotják ezt, amelyek egyetlen törzsből nőttek ki, s a törzsek valamennyi ágából új ágak hajtanak, amelyek újra gyökeret eresztenek a földbe és a vízszintes és merőleges vonalaknak e megszámlálhatatlan sokszorozódása olyan volna együtt, mint valami roppant gerendázat, ha hellyel-közzel nem akadna rajtuk egy-egy füge némi kis feketés lombbal, mint a szikomorfán.

A galyak elágazódásánál sárga és violaszínű virágfürtöket vesz észre és olyan lágy mohát, mint a madárpihe.

A legalacsonyabb ágak alatt imitt-amott egy-egy törpe bölény szarva bukkan ki, vagy egy-egy antilop csillogó szeme villan elő; papagájok hintáznak, pillangók röpködnek, gyíkok síklanak, legyek dongnak; és a nagy csendben olyan ez, mintha valami rejtelmes élet mély szívdobogása hallatszanék.

Az erdő bejáratánál valami farakásfélén furcsa látvány — egy ember áll —, tehéntrágyával bemázolva, egészen meztelen és aszottabb, mint egy múmia. Izületei csomókká vastagodnak csontjai végén, amelyek olyanok, mint görcsös botok. Fülében csomóstul lógnak a kagylók, arca egészen megnyult s az orra akár a karvaly csőre. Balkarja egyenesen felmered a levegőbe, bénultan nyárssá kövülve, és olyan régóta áll már itt, hogy a madarak fészket raktak a hajában.

A máglya négy sarkán négy tűzrakás lobog. A nap éppen az ember arcába süt. Tágranyílt szemmel bámul bele, — Antalt meg se látja.

Nílusparti bramin, mit szólsz hozzá?

Mindenfelől láng csap ki a gerendák közén; és

újra kezdi

Magányba mélyedtem, mint a rinocérosz. Itt vettem lakást ebben a nagy fában a hátam mögött.

És csakugyan, a hatalmas fügefaráncos törzsén ember-nagyságú, természetvájta odu látszik.

Virággal és gyümölccsel táplálkoztam, és úgy betartottam az előírásokat, hogy a kutya se látta, mikor ettem.

Mivel a lét a romlottságból ered, a romlottság a vágyból, a vágy az érzékelésből, az érzékelés a tapintásból, kerültem minden cselekvést és érintkezést, és — oly mozdulatlanúl, akár a sirkő, orrlyukamon szedve a lélegzetet, szememet merőn orromra szegezve és lelkemben érezve az étert, tagjaimban a napot, szivemben a holdat, — a nagy Lélek lényegére gondoltam, amelyből úgy rajzanak szakadatlanul a lét alapfeltételei, mint tűzből a szikrák.

Végül felfogtam a legfelsőbb Lelket valamennyi lényben és valamennyi lényt a legfelsőbb Lélekben; és sikerült odáig vinnem, hogy lelkem, amely felitta összes érzékeimet, beléphetett a legfelsőbb Lélekbe.

Egyenesen az égből kaptam a tudást, mint a Csataka madár, amely csak az eső szálaival oltja szomját.

Elég az, hogy ismerem a dolgokat és a dolgok nincsenek többé.

Számomra most már nincs remény, nincs gond, sem boldogság, sem erény, sem nappal, sem éjjel, sem én, sem te, nincs már egyáltalában semmi.

Rémítő önsanyargatásaim a Hatalmak fölé emeltek. Gondolatomnak egyetlen megfeszítése képes megölni száz királyfit, letaszítani trónjukról az isteneket, kifordítani sarkából a világot.

Mindezt egyhangú mormolással mondja.

Köröskörül a levelek álomba szenderülnek, a patkányok, lenn a földön, menekülnek onnan.

Lassan letekint a lángokra, amelyek mind magasabbra csapnak, és így folytatja:

Megútáltam a formát, megútáltam az érzékelést, sőt megútáltam magát a megismerést is, mert a gondolat nem éli túl a mulandó tényt, amely létrehozta, hiszen a szellem is csak ábrándkép, mint minden egyéb.

Minden elpusztul, ami világra jött, és mindennek fel kell támadni, ami holt; azok a lények, amelyek most elenyésznek, még alakot sem öltött méhekben vernek csirát és visszatérnek majd a földre, hogy fájdalommal szolgáljanak más teremtményeknek.

De miután földi létek véghetetlen sokaságán hánykódtam, istenek, emberek és állatok porhüvelyében, lemondok már ez örök vándorútról, megúntam ezt a fáradalmas bolygást. Elhagyom testem szennyes fogadóját, amelyet húsból tákoltak össze, vérrel meszeltek pirosra, borzalmas bőrrel borítottak, és amely tele van a váladék sarával, és kárpótlásul a végtelen legmélyén térek nyugovóra, álomra hajtom fejem az örök Megsemmisülésben.

A lángok már a melléig érnek; azután egészen elborítják. De feje kibukkan a lángok mögül, mintha egy fal repedésén dugná ki. Tágra nyílt szeme folyton előremered.

ANTAL

újra fölkel.

A földön heverő fáklya lángra lobbantotta a fadarabkákat és a láng megperzselte szakálát.

Antal kiáltozva tapossa el a tüzet, és mikor már nem maradt más belőle, mint egy rakás hamu, így beszél:

De hol van Hilarion? Az imént még itt volt. Láttam.

Ej, dehogy. Lehetetlenség. Tévedtem.

Miért? ... Vagy a kalyibám, ezek a sziklák, ez a homok, talán ez mind nincs meg már a valóságban. Kezdek megbolondulni! Csak nyugalom! Hát hol is voltam, mi történt?

Vagy úgy ... a gimnosophista ... ez a halálnem egészen közönséges az indiai bölcseknél. Kalanos Nagy Sándor előtt égette meg magát, egy másik Augusztus idejében cselekedte ugyanezt. Hogy gyűlölhették az életet! Ha ugyan nem a gőg ösztökélte őket. Mindegy, ez mégis a vértanuk rettenthetetlen bátorsága! ... Ami ezeket illeti, most már elhiszem mindazt, amit féktelen rajongásukról beszélnek.

És azelőtt? Igen, már emlékszem az eretnekek töméntelen seregére ... Micsoda szemek! Micsoda sikoltások! De miért ez a sok érzéki tombolása a testnek, és ez a sok szellemi eltévelyedés?

Azt hiszik, hogy Isten felé tartanak minden ösvényen. Mi jogon kárhoztatom őket én, aki csak tántorgok a magamén? Mire eltűntek, talán akkor kezdtem volna csak többet tudni. Az egész olyan gyorsan örvénylett tova; még felelni sem volt időm. Most olyan, mintha több tér és világosság nyílna értelmemben. Nyugodt vagyok. Úgy érzem, most képes volnék ... Hát ez mi? Azt hittem, eloltottam a tüzet.

A sziklák között láng imbolyog és a messzeségben, a hegyek között csakhamar töredező hang válik hallhatóvá.

Mi lehet az, hiéna üvölt vagy valami eltévedt vándor zokog?

Antal hallgatódzik. Az imbolygó fény közelebb jön.

És látja, hogy egy síró asszony tart felé, fehér szakálú férfi vállára támaszkodva.

Az asszony testét cafatokban lógó bíborköntös takarja. A férfi feje fedetlen, mint a nőé. Ugyanolyan színű tunika van rajta, kis bronzkancsót hoz, amelyből kékes lángocska csap ki.

Antalt rémület fogja el. Tudni szeretné, ki ez az asszony.

AZ IDEGEN (Simon)

Ifjú leányka ez, szegény kis gyermek, kit mindenüvé magammal viszek.

Magasra emeli az ércedényt.

Antal az imbolygó láng világánál szemügyre veszi a leányt. Arcát marások jegye rútítja el, két karját végig ütések nyoma borítja; kúszált haja rongyainak foszlányaival gubancolódik össze; két szeme mintha érzéketlen volna a fény iránt.

SIMON

Gyakran órák hosszat így mered maga elé szótlanul, étlen, szomjan; — aztán egyszerre feleszmél és csodálatos dolgokat beszél el.

ANTAL

Csakugyan?

SIMON

Ennoia! Ennoia! Ennoia! Beszéld el, ami mondanivalód van!

A lány hunyorog, mintha álomból riadt volna fel, ujjával csendesen végigsimítja szemöldökét és panaszos hangon így szól

HELÉNA (Ennoia)

Úgy emlékszem, hogy messze, smaragdszín tájon jártam. Egyetlen fa foglalta el az egész tájat.

Antal összerezzen.

Széles ágai mindenik fokán egy-egy szellempár csüng a levegőben. A galyak úgy fonódnak hálóvá körülöttük, mint a test erei s a szellempárok azt nézik, hogy kering örök forgással az élet a homályba vesző gyökerektől a fa csúcsáig, amely magasabbra nyúlik, mint a nap. Én a második ágon a nyári éjszakákat ragyogtam be arcommal.

ANTAL

megérintve a homlokát:

Úgy, úgy, már értem, a feje . . .

SIMON

szájára teszi az ujját:

Csitt! . . .

HELÉNA

A vitorla dagadt, a hajófenék tajtékzón hasította a vizet. Ő pedig így szólt hozzám: „Mit bánom én, ha romlásba döntöm hazámat, ha elveszítem királyságomat! Te az enyém leszel s hazámban lesz lakásod".

Milyen kedves volt palotájának magas szobája. Leheveredett elefántcsontágyára és hajamat simogatva, szerelmes dalokat énekelt.

Alkonyatkor megpillantottam a két tábort, az őrtüzeket, amelyek kezdtek már kigyúlni, Odisseust, ki sátra küszöbén ült és Achillest, aki állig fegyverben a tenger partján hajtotta harci szekerét.

ANTAL

De hiszen egész eszelős. Miért?

SIMON

Csitt! . . . Csitt!

HELÉNA

Drága kenetekkel dörzsölték a testem és eladtak a népnek, hogy mulattassam.

Egy este ott álltam cistrával kezemben, görög matrózok táncához játszottam a talp alá valót. Az eső zuhatagokban ömlött a csapszékre és meleg bor gőzölt a serlegekben. Egy férfi lépett be anélkül, hogy az ajtó nyílt volna.

SIMON

Én voltam. Újra rádtaláltam.

Nézd, Antal, ez az a lány, akit Sigehnek, Ennoiának, Barbelónak, Prunikosnak hívnak. A világkormányzó Szellemek megirigyelték és női testbe kényszerítették. Ő volt a trójaiak Helénája, akinek Stesichoros költő megátkozta az emlékét. Ő volt Lucretia, az előkelő matróna, akin erőszakot vettek a királyok. Ő volt Delila, aki levágta Salamon haját. Ő volt Izráel leánya, aki odadobta magát a bakoknak. Szerette a házasságtörést, a bálványimádást, a hazugságot és a dőreséget. Paráznán eladta magát minden népeknek. Éneket mondott minden utcasarkon. Megcsókolt minden arcot.

A szíriai Tyrusban rablók szeretője volt. Éjszakákon át ivott velük és a gyilkosokat langyos ágyába rejtette a férgek közé.

ANTAL

Eh, mit bánom én...

SIMON

dühös pillantással:

Én kiváltottam, ha mondom —, és visszaadtam régi pompázó szépségét; olyan gyönyörűséges volt, hogy Cauis Caligula császár szerelmes lett belé, miután előbb a holdat szerette volna ágyába parancsolni.

ANTAL

Hát aztán?...

SIMON

De hiszen ő maga a Hold. Hát nem írta meg Kelemen pápa, hogy bezárták egy toronyba?

Háromszáz ember vette körül a tornyot és minden lőrés nyílásában egyszerre látták feltűnni a holdat —, holott nincs a világon több hold és csak egy Ennoia van.

ANTAL

Igen... Úgy rémlik, emlékszem.

És álmodozásba merül.

SIMON

Mint Krisztus, aki a férfiakért halt meg, Ennoia ártatlanul az asszonyokért áldozta fel magát. Mert Jehova tehetetlenségéről bizonyságot tett Ádám törvényszegése és le is kell ráznunk magunkról a régi törvényt, amely ellentétben áll a dolgok rendjével.

Én elmentem megújhodást prédikálni Efraimba, Izakhárba, a Bizor patak mentére, a Huleh tó mögé, Maggedo völgyébe és túl a hegyeken, Bostrába meg Damaskusba. Jöjjenek hozzám mind, akiket elborít a sár és elborít a vér; én letörlöm róluk a Szent Lélekkel, akit a görögök Minervának hívnak. Ez a lány itt Minerva, ő a Szent Lélek. Én Jupiter vagyok, Apolló, Jézus Krisztus, a szent Paraelet Isten nagy hatalma, mely Simon személyében testesült meg.

ANTAL

Úgy..., te vagy..., hát te vagy? De én ismerem a bűneidet!

Gittoi városában születtél, Szamaria közelében. Dositheus, első mestered elűzött magától. Szent Pált gyűlölöd, mert megtérítette egyik feleségedet és Szent Pétertől legyőzve, dühödben és

félelmedben a habokba dobtad zsákodat, amelyben bűbájos szereid voltak.

SIMON

Szeretnéd látni őket?

Antal ránéz és valami belső hang azt suttogja fülében: „Miért ne?"

Aki ismeri a Természet erőit és a Szellemnek lényegét, csodákat művelhet. Ez volt valamennyi tudós álma és ez a vágy emészt téged is —, csak valld be.

A rómaiak előtt a cirkuszban olyan magasra repültem, hogy már nem is láttak. Nero megparancsolta, hogy fejemet vegyék; de fejem helyett egy bárány feje hullott a porba. Végül elevenen temettek el, de harmadnapon feltámadtam. Íme, itt van rá a bizonyság.

Odanyujtja a kezét Antalnak, hogy szagolja meg. A kéznek hullaszaga van. Antal hátratántorodik.

Bronzkígyókat tudok mozgásba hozni, márványszobrokat megnevettetni, kutyákat megszólaltatni. Töméntelen aranyat mutatok majd neked; királyokat emelek trónra; és meglátod, hogy népek imádnak leborulva. Járni tudok a felhőkön és a hullámok tetején, keresztülmegyek a hegyek gyomrán, meg tudok jelenni ifjú vagy aggastyán képében, tigris vagy hangya alakját ölthetem magamra, felvehetem a te vonásaidat és a magam orcáját adhatom neked. Vezetni tudom az ég villámát. Érted-e?

Mennydörög. Egyik villám a másikat éri.

Ez a Magasságbeli hangja, mert az Örökkévaló, a te Istened tűzláng és minden alkotás ennek az örök tűzhelynek ragyogásából fakad.

Innen kapod a keresztséget, azt a második keresztséget, amelyet Jézus megjövendölt és amely az apostolok fejére szállt egy viharos napon, amidőn az ablak nyitva volt.

Kezével lángocskákat táncoltat csendesen, mintha meg akarná hinteni velök Antalt.

Irgalmasságnak Anyja, te, ki napfényre hozod a titkokat, hogy békességre leljünk valahára a nyolcadik házban...

ANTAL

elkiáltja magát:

Ó, ha szentelt vizem volna!

A láng kialszik és nagy füst marad utána.
Ennoia és Simon eltűntek.
Rendkívül hideg, áttetsző és bűzös pára üli meg a levegőt.

ANTAL

kitárva karját, mint valami vak:

Hol vagyok?... Félek, hogy lezuhanok a mélységbe... És a kereszt biztosan nagyon messze van tőlem... Hej, micsoda éjszaka, micsoda éjszaka.

Egy szélrohamra szétválik a köd és Antal két férfit pillant meg, hosszú, fehér tunikába öltözve.

Az első magas termetű, szelíd arcú, komoly tartású. Szőke haja, mely úgy van elválasztva, mint Krisztusé, szabályos fürtökben omlik két vállára. Eldobja a vesszőt, melyet kezében tartott s a társa a keletieknél szokásos hajlongások között kapja fel.

Ez utóbbi apró, tömzsi, piszeorrú, bikanyakú emberke, haja göndör, arckifejezése gyermekes.

Mind a ketten mezítláb vannak, hajadonfővel és porosak, mint akik nagy útról jönnek.

ANTAL

felugrik:

Mit kerestek itt? Beszéljetek! Takarodjatok innen!

DAMIS

Ez a kis ember.

Na, na, na! . . . Derék remete, hogy mit keresek itt, biz én magam sem tudom! De látod itt a mester.

Leül. A másik állva marad. Csend.

ANTAL

újra kezdi:

Hát honnan jöttök, így? . . .

DAMIS

Ó, messziről . . . nagyon messziről . . .

ANTAL

És hová mentek? . . .

DAMIS

a másikra mutatva.

Ahová ő akarja.

ANTAL

De hát ki ez az ember?

DAMIS

Nézz rá!

ANTAL

magában.

Olyan, mint valami szent! Ha merném...

A köd eloszlott. Az idő nagyon tiszta. A hold fénylik.

DAMIS

Ugyan mire gondolsz, hogy már nem beszélsz?

ANTAL

Az jár a fejemben... Eh, semmi.

DAMIS

Apolloniushoz lép, néhányszor körüljárja meghajtott derékkal anélkül, hogy a fejét felemelné.

Mester! Ez egy galileai remete, aki arra kér, ismertesd meg vele a bölcseség forrásait.

APOLLONIUS

Lépjen közelebb!

Antal tétovázik.

DAMIS

Menj közelebb!

APOLLONIUS

dörgő hangon.

Jöjj közelebb! Azt szeretnéd tudni, ki vagyok, mit cselekszem és mit gondolok, nemde, fiam?

ANTAL

...Már amennyiben mindezek üdvösségemre válnak.

APOLLONIUS

Örvendezz, mert elmondom neked.

DAMIS

odasúg Antalnak.

Nem csal a fülem? Első szempillantásra rájöhetett, hogy rendkívüli hajlamod van a filozófiára. Magam is élni fogok a jó alkalommal; magam is.

APOLLONIUS

Elmondom neked először, milyen hosszú utat tettem, hogy a tudást elsajátítsam és ha csak egy rossz cselekedetet találsz egész életemben, szakíts félbe, — mert aki tetteiben rossz úton jár, csak botránkozást okozhat szavaival is.

DAMIS

Antalhoz.

Milyen igazságos ember! Mi?

ANTAL

Határozottan, azt hiszem, őszinte.

APOLLONIUS

Születésem éjszakáján úgy rémlett anyámnak álmában, hogy virágot szed egy tó partján. Villámlott egyet és ő világra hozott engem a hattyúk dalára, amelyek álmában énekeltek.

Tizenötéves koromig mindennap háromszor bemártottak az Asbadea forrásba, amelynek habja vízkórossá teszi az esküszegőket és cnyzalevelekkel dörzsölték testemet, hogy szűzivé tegyenek.

Egy este felkeresett a palmyrai hercegkisasszony és kincsekkel kínált meg, amelyekről

tudta, hol vannak sírokba rejtve. Diana templomának egyik szolgálóleánya kétségbeesésében megölte magát értem áldozókésével és Cilicia kormányzója, miután kifogyott minden igéretéből, családom fülehallatára rivallt rám, hogy halált láttat velem, de három nap mulva maga látott halált, mert a rómaiak meggyilkolták.

DAMIS

Antalhoz, meglökve a könyökével.

Na! Megmondtam, úgy-e? Milyen ember!

APOLLONIUS

Négy álló esztendőt töltöttem teljes némaságban, mint a pitagoreusok. A legváratlanabb fájdalom sem tudott egyetlen sóhajt sem az ajkamra csalni és a színházban, mihelyt beléptem, úgy kitértek előlem, mint valami rém elől.

DAMIS

Megtetted volna-e te ezt?

APOLLONIUS

Mikor próbaidőm letelt, megpróbáltam oktatni azokat a papokat, akik szem elől tévesztették a hagyományokat.

ANTAL

Miféle hagyományokat?

DAMIS

Hadd folytassa nyugodtan! Hallgass!

APOLLONIUS

Vitatkoztam a Ganges samánjaival, a chaldeai csillagjósokkal, a babiloni mágusokkal, a gall druidákkal és a szerecsenek papjaival. Megmásztam a négy Olimpust, mélyére hatoltam Scythia tavainak, felmértem a sivatag nagyságát.

DAMIS

És mindez igaz, az utolsó szóig. Ott voltam magam is.

APOLLONIUS

Először a hycraniai tengerig hatoltam, azt megkerültem és a baraomaták földjén át, ahol a Bucefalus van eltemetve, lejöttem Ninivéig. A város kapujában egy ember járult hozzám.

DAMIS

Én voltam, én, jó Mesterem! Mindjárt megszerettem kegyelmedet. Mert édesebb volt, mint egy leányka és szebb, mint egy Isten.

APOLLONIUS

rá se hallgat.

Hozzám akart szegődni, hogy mint tolmács szolgáljon nekem.

DAMIS

De kegyelmed azt felelte, hogy ért minden nyelvet és kitalál minden gondolatot. Erre megcsókoltam a köntöse szegélyét és megindultam lépte nyomán.

APOLLONIUS

Ktesifon után Babylonia földjére léptünk.

ANTAL

félre.

Mit jelent ez? . . .

APOLLONIUS

A király állva fogadott ezüst trón előtt nagy, kerek teremben, amelynek boltozatán csillagok ragyogtak és kupolájáról láthatatlan szálakon négy nagy aranymadár csüngött le kiterjesztett szárnnyal.

ANTAL

elábrándozva.

Hát ilyen csodadolgok is vannak a világon?

DAMIS

Az ám a város, az a Babylon. Ott minden ember gazdag. A házak kékre vannak festve és bronz a kapujuk és lépcsőjük levisz a folyópartra.

A földre rajzolva botjával:

Ilyenformán, nézd csak. Hát még azok a templomok, terek, fürdők és vízvezetékek. A paloták vörös rézzel vannak födve! Hát még belül milyenek, ha tudnád!

APOLLONIUS

Északi falán torony emelkedik égnek, amely második, harmadik, negyedik és ötödik tornyot

tart; és van rajta még másik három. A nyolcadik torony kápolna s a kápolnában ágy áll. Senki sem léphet be oda, csak az az asszony, akit a papok Bélus Isten számára kiválasztottak. Babylon királya ott adott nekem lakást.

DAMIS

Énrám meg alig vetettek ügyet, énrám! Őgyelegtem is magamban az utcákon. Megtudakoltam, milyen szokások divatoznak, meglátogattam a műhelyeket, megvizsgáltam a hatalmas gépeket, amelyek a vizet szállítják a kertekbe. De nagyon bosszantott, hogy el kellett válnom Mesteremtől.

APOLLONIUS

Végül elhagytuk Babylont és a holdfénynél egyszerre kísértetet pillantottunk meg.

DAMIS

Úgy bizony, vaspatkós lábbal ugrált és úgy ordított, mint a szamár és vágtatva közeledett a sziklák közt.

ANTAL

félre.

Hová akarnak ezek kilyukadni?

APOLLONIUS

Taxillában, az ötezer vár fővárosában, Phraortes, Ganges királya megmutatta nekünk testőrségét, amely öt öl magas fekete emberekből állott és palotája kertjében zöld brokát sátor

alatt egy óriási elefánt tanyázott és a királyasszonyok azzal mulattak, hogy illatszerekkel dörzsölték be testét. Porus elefántja volt ez, amely Nagy Sándor halála után megszökött.

DAMIS

S amelyre egy erdőben akadtak rá.

ANTAL

Olyan bőbeszédűek, mint a részeg emberek.

APOLLONIUS

Phraortes asztalához ültetett bennünket.

DAMIS

Milyen furcsa ország! Az urak ivás közben azzal szórakoznak, hogy nyílakat lövöldöznek egy táncoló gyermek lába alá. De én nem helyeslem . . .

APOLLONIUS

Mikor útra készen álltam, a király egy ernyőt adott nekem és így szólt hozzám: Van az Induson egy fehér tevecsordám. Ha nem kellenek már neked, csak fujj a fülükbe. Visszajönnek hozzám.

Leereszkedtünk a folyó mentén, éjjel a fénybogarak világánál haladtunk, amelyek a bambusznád közt csillogtak. Rabszolgám dalt fütyörészett, hogy távoltartsa a kígyókat és tevéink meghajtották a derekukat, mikor fák alatt elvonultunk, mintha túlalacsony kapun mentek volna be.

Egy napon valami fekete fiúcska, aki kígyós

botot tartott kezében, elvezetett bennünket a bölcsek gyülekezetébe. Iarchas, az iskola feje őseimről beszélt velem és minden gondolatomról, minden cselekedetemről és egész életemről. Ő volt valaha az Indus folyó és eszembe juttatta, hogy Sesostris király idejében bárkákat kormányoztam a Niluson.

DAMIS

Na, nekem ugyan senki sem mond semmit, így hát nem is tudom, ki voltam.

ANTAL

Olyan bizonytalan nézésük van, mint az árnyaknak.

APOLLONIUS

A tenger partján találkoztunk a tejtől dagadó mellű kutyafejűekkel, akik Taprobana szigetére tett kirándulásukból tértek vissza. A langyos hullámok szőke gyöngyöket hajtottak előttünk. Az ámbra recsegett lépteink alatt. Bálnák csontvázai fehérlettek a sziklapart repedéseiben. Utoljára keskenyebbé vált a föld, mint saruink talpa és miután a nap felé szórtuk az Oceán cseppjeit, jobbra fordultunk, hogy hazafelé vegyük utunkat.

A jószagú fűszerek földjén jöttünk keresztül, a Gangaridák országán, Comaria hegyfokán, a Sachaliták, az Adramiták és a Homeriták földjén; azután a cassaniai hegyeken, a Vöröstengeren és Topazos szigetén át Ethiopiába jutottunk a pygmeusok országába.

ANTAL

félre.

Milyen nagy a föld kereksége!

DAMIS

Es mire hazaérkeztünk, akiket valaha ismertünk, mind meghaltak.

Antal lehorgasztja a fejét. Csend.

APOLLONIUS

újra beszédbe kezd:

Ekkor beszélni kezdtek rólam az egész világon. Ephesust dögvész pusztította; én agyonkövezettem egy öreg koldust.

DAMIS

És a dögvész megszűnt.

ANTAL

Hogyan, hát el tudja hajtani a betegségeket?

APOLLONIUS

Cnidusban kigyógyítottam azt az ifjút, aki Venus szobrába volt szerelmes.

DAMIS

Ki ám, pedig őrült volt, még azt is megígérte a szobornak, hogy feleségül veszi. Egy asszonyt szeretni, az még csak megjárja, de egy szobrot, micsoda bolondság! A Mester a beteg szívére tette kezét; és a szerelem tüstént eltűnt belőle.

ANTAL

Hogyan! Hát a gonosz lelkektől is meg tud szabadítani?

APOLLONIUS

Tarentumban halott fiatal lányt vittek máglyára.

DAMIS

A Mester megérintette ajkát és a lányka felkelt és az anyját hívta.

ANTAL

Hogyan, feltámasztja a halottakat?

APOLLONIUS

Vespasianusnak megjövendeltem, hogy övé lesz a hatalom.

ANTAL

Hogyan! Olvasni tud a jövőben?

DAMIS

Volt Korinthusban . . .

APOLLONIUS

Mikor egy asztalnál ültem vele a baiäi fürdőben.

ANTAL

Bocsássatok meg, idegenek, későre jár.

DAMIS

Volt Korinthusban egy fiatalember, akit Menippusnak hívtak.

ANTAL

Nem, nem, csak menjetek innen.

APOLLONIUS

Egy kutya jött be s levágott kezet hozott szájában.

DAMIS

Egy este valamelyik külvárosban egy asszonynyal találkozott Menippus.

ANTAL

Hát nem halljátok? Távozzatok innen!

APOLLONIUS

Tétován kódorgott az ágyak körül.

ANTAL

Elég!

APOLLONIUS

El akarták kergetni.

DAMIS

Menippus hát elment az asszonyhoz és szeretkezett vele.

APOLLONIUS

A kutya pedig a padló mozaikját csapkodva farkával, Flavius térdére tette a levágott kezet.

DAMIS

De reggel az iskolában sápadt volt Menippus a leckék alatt.

ANTAL

felugrik:

Még mindig nem volt elég! De csak hadd folytassák, hisz úgy sincs . . .

DAMIS

Mondta neki a Mester: „Ó, szép ifjú, kígyót melengetsz kebleden. Mikor lesz a menyegző?" És mindnyájan elmentünk a lakodalomra.

ANTAL

Biztosan bolondot teszek, hogy ezt hallgatom.

DAMIS

Az előcsarnokban már sürgött-forgott a sok szolga, a kapuk kinyíltak, de sem a léptek neszét, sem a kapunyitás zaját nem lehetett hallani. A Mester Menippus mellé telepedett. A menyasszony tüstént rettentő haragra gerjedt a filozófusok ellen. De egyszerre az aranytálak, a pohárnokok, a szakácsok, a felszolgáló csatlósok mind eltűntek, a tető elrepült, a falak leomlottak és Apollonius maga maradt és lábánál könnyben ázva ott térdelt az asszony. Vampir volt, aki kielégítette a szép fiatalemberek vágyát, hogy azután felemészthesse testüket, — mert semmi sem ízlik jobban az efféle kísértő árnyaknak, mint a szerelmesek vére.

APOLLONIUS

Hát tudni akarod, miben áll ez a művészet? . . .

ANTAL

Semmit sem akarok tudni.

APOLLONIUS

Azon az estén, mikor Róma kikötőjébe érkeztünk...

ANTAL

Ó, igen, beszélj a pápák városáról!

APOLLONIUS

Egy részeg ember szegődött hozzánk, aki kellemes hangon énekelt. Nero egyik nászdalát dalolta és fel volt hatalmazva rá, hogy hóhér kezére adjon bárkit, aki figyelmetlenül hallgatja a dalt. A hátán, kis faládában egy húrt hordott, amelyet a császár kitharájáról vett le. Én csak vállat vontam. A részeg sarat dobott az arcunkba. Erre én leoldottam övemet és a kezébe adtam.

DAMIS

Azt bizony elég rosszul tetted.

APOLLONIUS

A császár az éj folyamán házába hivatott. Sporusszal kockázott, balkarjával agátasztalra könyökölve. Odafordult hozzám és összeráncolta szőke szemöldökét. „Miért nem félsz tőlem? — kérdezte. — Mert az Úr, aki rettenetessé tett téged, engem rettenthetetlenné tett" — feleltem én.

ANTAL

félre:

Valami megmagyarázhatatlan iszonyat vesz erőt rajtam.

DAMIS

éles hangon kezd újra szóba.

Különben egész Ázsia tanuságot tehet neked...

ANTAL

felugrik.

Beteg vagyok. Hagyjatok!

DAMIS

Hallgasd csak meg. Ephesusból látta, hogy ölik meg Domitianust, aki akkor Rómában volt.

ANTAL

erőltetett nevetéssel:

Ez is lehetséges?

DAMIS

Igen, egyszer csak a színházban, fényes nappal, október tizennegyedik kalendáján így kiáltott fel: „Most ölik meg a császárt!". És időről időre hozzátette: „A földön fetreng, ó, hogy vergődik!... Most feltápászkodott... Menekülni próbál... Az ajtók zárva vannak... ah, vége... meghalt". És Titus Flavius Domitianust csakugyan ezen a napon gyilkolták meg, amint magad is tudod.

ANTAL

A sátán segítsége nélkül... bizonyára...

APOLLONIUS

Engem halálra keresett ez a Domitianus! Damis parancsomra megszökött és én magam maradtam a börtönben.

DAMIS

Ez rettentő merészség volt, be kell vallani.

APOLLONIUS

Öt óra felé a poroszlók az ítélőszék elé hurcoltak. Szónoklatom, amelyet védelmemre elmondtam, egészen kész volt.

DAMIS

Mi többiek a Puzzoli partján tartózkodtunk. Halottnak hittünk téged és sírtunk. Mikor a hatodik órában egyszerre csak megjelentél előttünk és így szóltál hozzánk: „Én vagyok!".

ANTAL

félre:

Akárcsak Ő!

DAMIS

hangos szóval.

Egészen úgy.

ANTAL

Ó, nem! Hazudtok, úgy-e? Hazudtok!

APOLLONIUS

Ő az Égből szállott alá. Én oda megyek föl... Köszönöm ezt erényemnek, mely az Ősprincipium magasságáig emelt fel.

DAMIS

Tyanea, szülővárosa, templomot emelt neki és papokat rendelt tiszteletére.

APOLLONIUS

odalép Antalhoz és a fülébe kiáltja:

Mert én ismerem az összes isteneket, az összes szertartásokat, az összes imákat és az összes jóslatokat. Behatoltam Trophoniusnak, Apolló fiának barlangjába. Én gyúrtam a syracusai asszonyoknak a kalácsokat, melyeket a hegyek közé visznek fel, én megálltam a Mithra nyolcvan próbáját, szívemre öleltem Sabasius kígyóját, elfogadtam a kabirok kendőjét, megmosdattam Cybelét a campaniai öböl habjaiban, három hónapot töltöttem Samothraké barlangjaiban.

DAMIS

bamba röhögéssel:

Ej, ej, a Jó Istennő misztériumain.

APOLLONIUS

És most újra kezdjük a zarándoklást!
Északnak vesszük utunkat, a hattyúk és a hó földjére. A fehér síkon a vak lólábúak tiporják patájukkal a tengerentúli növényzetet.

DAMIS

Jöjj már, hasad a hajnal. Már szólt a kakas, nyerített a ló, a vitorla dagad.

ANTAL

Még nem szólt a kakas. Tücsökcirpelést hallok még a pusztaságból, látom a holdat, még ott áll a helyén.

APOLLONIUS

Elmegyünk délre a hegyeken és a nagy vizeken túl megkeresni a fűszeres illatok közt a szerelem értelmét. Beszívod majd a myrrhodion illatát, amely megöli a gyöngeszívüeket. Megfürösztöd a testedet Innonia szigetének rózsaolaj tavában. Meglátod majd a gyíkot, amely kankalinokon alszik, s amely minden században egyszer ébred fel, midőn a karbunkulus megérik és fejére hull. A csillagok mint szemek reszketnek ott. A vízesések zengnek, mint a lantok, a nyíló virágokból mámorító lehellet árad, s a szellem kitágul az illatos levegőben, betölti szívedet és arcodról sugárzik.

DAMIS

Mester, itt az idő! Szél támad, a fecskék ébrednek, a myrtus levele tovaszállt.

APOLLONIUS

Igen, induljunk!

ANTAL

Nem, én maradok.

APOLLONIUS

Akarod, hogy elmondjam neked, hol terem a balis növény, amely feltámasztja a halottakat?

DAMIS

Inkább az androdamas növényt kérd tőle, amely magához vonzza az ezüstöt, a vasat és az ércet.

ANTAL

Ó, hogy szenvedek, hogy szenvedek!

DAMIS

Érteni fogod minden élő lény szavát, a bömbölést, a turbékolást.

APOLLONIUS

Felültetlek az egyszarvúra, a sárkányra, a lótestű kentaurokra és a delfinekre.

ANTAL

Ó, ó, ó!

APOLLONIUS

Megismered majd a barlangok odván lakó gonosz lelkeket, azokat, akik az erdők zúgásában beszélnek, s akik a hullámokat rengetik, s azokat is, akik a fellegeket hajtják.

DAMIS

Övezd fel magad, kösd fel sarudat.

APOLLONIUS

Megmagyarázom neked az istenalakok értelmét, miért áll Apollo, miért ül Jupiter, miért fekete Venus Korinthusban, miért szögletes Athenben s ívelt Paphosban.

ANTAL

összekulcsolja a kezét.

Csak mennének már, csak mennének már!

APOLLONIUS

Letépem előtted az Istenek fegyverzetét, betörünk a szentélyekbe és erőszakot vétetek veled a Pythián.

ANTAL

Segítség, Uram, Istenem!

A kereszt felé rohan.

APOLLONIUS

Mi a vágyad? Miről álmodol? Annyi időbe se telik, míg rá gondolsz...

ANTAL

Jézusom, Jésusom, segíts!

APOLLONIUS

Akarod, hogy eléd varázsoljam Jézust?

ANTAL

Mi az? Hogy mondtad?

APOLLONIUS

Ő lesz. Senki más! Eldobja koronáját, itt fog állni velünk szemben és mi majd beszélgetünk vele.

DAMIS

súgva

Mondd, hogy akarod bizony. Mondd, hogy nagyon akarod.

Antal a kereszt lábánál könyörgő imákat mormol. Damis alattomos, hízelgő mozdulatokkal forgolódik körülte.

Nézd csak derék remete, drága Szent Antal, tiszta ember, kiváló férfiú, akit nem érhet elég dícséret. Na, ne ijedj meg, ez csak afféle szertelen beszéd, amit a keletiektől tanultam. Ez azért cseppet sem akadályozza...

APOLLONIUS

Hagyd csak, Damis!

Vakon hisz, akár a barom a dolgok valóságában. A réműlet, amely az Istenektől elfogja, meggátolja abban, hogy felfogja értelmüket, a magáét pedig egy féltékeny király alacsony szintjére szállítja le!

De te, fiam, te csak ne hagyj el engem!

Hátrálva húzódik a szirtfal pereméig, lelép róla és úgy marad a levegőben lebegve.

Túl minden érzékelhető alakon, messzebb, mint a föld határa ér, túl, túl az egek kárpítja felett ott honol az Eszmék világa csordultig telve az Igével. Egy ugrással átrepülünk a másik téren és megragadhatod a maga végtelenségében az Örökkévalót, a Feltétlen Igazságot, a Tiszta Létet! Rajta, add a kezed, induljunk.

Mind a ketten szép csendesen a levegőbe emelkednek egymás mellett.

Antal a keresztet átölelve nézi, hogy szállnak felfelé.

Eltűnnek.

V.

ANTAL

lassú léptekkel jár-kel.

Ez a kísértés az egész pokollal felért.

Nabukodonozor nem káprázlatott el ennyire. Sába királynéja nem bájolt el ilyen mélyen.

Az a mód, ahogy az Istenekről beszélt, vágyat keltett bennem, hogy megismerjem őket.

Emlékszem, hogy egy ízben százával láttam az Isteneket Elefantina szigetén, Diocletianus császár idejében. A császár hatalmas földet engedett oda a nomádoknak azzal a feltétellel, hogy őrizni fogják a határokat; és a szövetséget a „Láthatatlan Hatalmak" nevében kötötték meg. Mert az egyik nép nem ismerte a másik isteneit.

A barbárok magukkal hozták bálványaikat. A folyó partját szegélyező homokdombokat szállották meg. Látni lehetett, hogy úgy hordozzák karon bálványaikat, mint nagy, béna gyermekeket, vagy pálmafatönkön hajókázva, a vízesések között, messziről mutogatták a nyakukon lógó amuletteket s a tetoválásokat mellükön; és ez sem bűnösebb bálványimádás, mint a görögök vagy az ázsiai népek és a rómaiak vallása.

Mikor a heliopolisi templomot meglátogattam,

kormánypálcát tartó karvalyok, lantot pengető krokodilusok, kígyótestű emberi ábrázatok, tehénfejű ishiphallikus istenségek előtt leboruló asszonyok nyüzsögtek ott; és természetfeletti formáik más világok felé vonzottak. Tudni szerettem volna, mit bámulnak ezek a nyugalmasan merengő szemek.

Hogy az anyagban ilyen hatalom legyen, szellemnek kell lakozni benne. Istenek lelke tapad e képekhez...

Az még csak érthető, hogy a szép külsejűek csábítón hatnak. De a többi, a sok visszataszító, rémületes szörny... Hogy tudnak azokban hinni?...

És egyszerre látja, hogy lenn a földön mindenfelé furcsa levelek, kövek, kagylók, fagalyak, homályos állati alakzatok, azután vízfejű törpék nyüzsögnek; ez mind bálványisten. Antal kacagásra fakad.

Mögötte szintén kacagás harsan fel és Hilarion jelenik meg, — remetének öltözve, de sokkal nagyobb, mint az imént volt, szinte óriás.

ANTAL

nem lepődik meg, hogy újra látja.

Milyen ostobaság kell hozzá, hogy ezeket imádják.

HILARION

Ó, igen, rettenetes ostobaság.

Erre elvonulnak előttük az összes népek és az összes letűnt korok bálványai, a sok fából, fémből, gránitból, tollból, összevarrt bőrből formált istenalak.

A legrégibbek, még a vizözönelőtti időből valók, egész elvesznek a tengeri moszat alatt, amely sörényként lóg le róluk. Némelyik túlmagas talapzatához képest. Ezeknek recsegnek az eresztékei és lágyékuk összeroppan menetközben. Vannak olyanok, amelyeknek hasából egy résen föveny pereg ki.

Antal és Hilarion ugyancsak jól mulatnak és hasukat fogják nevettükben.

Azután juhképű bálványok vonulnak el előttük. Csámpás lábuk csetlik-botlik, szemük tágranyílt és hebegnek, mint a némák: „Bee . . . bee . . . bee!".

Minél jobban megközelítik az emberi formákat, annál jobban felingerlik Antalt. Ökölcsapásokat mér rájuk, rugdossa őket, vadul nekikront.

A bálványképek mind iszonyatosabbá válnak — magas tollbokrétáik vannak, szemük kidülled, kezük karmokban végződik, olyan rettenetes állkapcsuk van, akár az emberevő halaknak.

És ezek előtt az istenek előtt embereket mészárolnak le az oltárokon, másokat mozsarakban zúznak össze, szekerekkel gázolnak halálra, fákra szegeznek fel. Van egy bikaszarvú bálvány, amelynek egész teste vörösen izzó vas s amely kisgyermekeket fal fel.

ANTAL

Iszonyat!

HILARION

De az Istenek mindig véres áldozatokra éhesek. Még a tied is azt akarta . . .

ANTAL

sírva:

Ó, ne folytasd, hallgass!

A sziklagyűrű völggyé változik át. Marhacsorda legelészik a kiégett gyepen.

A pásztor, aki a csordát terelgeti, egy felleget vizsgál — és éles hangon parancsoló szavakat kiáltoz fel az ég felé.

HILARION

Nagy szükség volna esőre, azért énekkel próbálja rákényszeríteni az egek királyát, hogy nyissa meg a termékenyítő felleget.

ANTAL

nevetve

Micsoda együgyű gőg!

HILARION

Hát te mért foglalatoskodol ördögűzéssel?

A völgy mozdulatlan, végtelen tejtengerré változik.

A habok közepén hosszú bölcső ring, melyet egy kígyó gyűrűi alkotnak, a kígyó valamennyi feje egyszerre összeborul s beárnyékolja a testén szendergő Istent.

Az Isten fiatal, csupaszképű, szebb, mint egy leány s áttetsző fátylakba van burkolva. Tiarájának gyöngyei szelíd fénnyel ragyognak, mint megannyi hold, mellére csillagszemű olvasó csavarodik többszörös gyűrűben, — egyik kezét feje alá téve, másik karját kinyujtva, elmerengő, mámoros arccal nyugszik.

Lábánál egy asszony guggol, ébredésére várva.

HILARION

Ez a Brahmanok ősi kettős istensége — a végtelen létező, mely semmiféle alakban nem jut kifejezésre.

Az Isten köldökén lótusz sarjadt ki s a lótuszvirág kelyhében egy másik, háromarcú Isten jelenik meg.

ANTAL

Hát ez miféle csodabogár?

HILARION

Atya, Fiú és Szentlélek szintén csak hárman alkotnak egy személyt.

A három fej szétválik és három nagy Isten tűnik elő.

Az első rózsaszín és a nagy lábaujját harapdálja.

A másik kék és négy karral hadonászik.

A harmadik zöld és emberi koponyákból fűzött nyakláncot visel.

Szemben velük, hirtelen három istennő bukkan fel, az egyik hálóba van burkolva, a másik kelyhet tart kezében, a harmadik íjat csóvál a feje felett.

És ezek az Istenek és Istennők megtízszereződnek és megsokasodnak, vállukból karok sarjadnak ki, karjaik végén kezek

nőnek, amelyek zászlókat, fejszéket, pajzsokat, kardokat, ernyőket és dobokat tartanak. Fejükből források fakadnak, orrlyukaikból füvek kúsznak le.

Madarakon lovagolva, gyaloghintókban ringatózva, aranyszékeken trónolva, elefántcsontból faragott fülkékben állva álmodoznak, járnak-kelnek, parancsolgatnak, bort isznak, virágokat szagolgatnak. Táncoslányok sürögnek, óriások üldöznek szörnyeket, barlangok szájánál remeték elmélkednek. A szembogaruk olyan, mint a csillagok és a felhőket nem lehet a szalagoktól megkülönböztetni. Pávák isznak aranyport hömpölygető patakokból, a sátrak hímzése egybeolvad a párducok foltjaival, a kék levegőben színes sugarak kereszteződnek repülő nyilakkal és lengő füstölőkkel.

És mindez mint valami dombormívű friz bontakozik ki, mely alapjával a sziklákon nyugszik, a csúcsa pedig az eget veri.

ANTAL

elkápráztatva:

Micsoda sokaság! Mit akarnak ezek?

HILARION

Az, amelyik ott a hasát vakarja elefántormányával, a Napisten, a bölcseség sugalmazója.

Az a másik, amelyik egy-egy tornyot tart mind a hat fején, tizennégy karja pedig egy-egy dárdát emel, a hadak fejedelme, a pusztító tűz.

Az a krokodiluson lovagló aggastyán a partra készül, hogy megmossa a holtak lelkeit. Azután az az odvasfogú fekete nember, a poklok fejedelemasszonya kínozza majd őket.

Abban a szekérben, amelyet vörös kancák húznak s egy lábatlan kocsis hajt, a nap ura kocsikázik a makulátlan, kék égen. A Hold-Isten könnyű hintón követi, amely elé három gazella van fogva.

Egy papagáj hátán a szépség istennője térdel ott s fiának, a szerelemnek kínálja gömbölyű emlőjét. A fiacskája nem messze ugrándozik a

réten. Nézd csak, nézd. Tündöklő mithrával a fején, a búzakalászokon tapos, a hullámok tetején jár, a levegőbe lebben és szerteszét ömlik mindenfelé.

Ezek közt az istenek közt ott trónolnak a szelek, a bolygó csillagok, a hónapok, a napok szellemei és még ezer más szellem, külsejük ezerféle, átváltozásuk villámgyors. Nézd, ott az egyik halból tekenősbékává változott, most meg vaddisznó feje nőtt s egy törpe alakját öltötte magára.

ANTAL

Mire való ez?

HILARION

Hogy helyreállítsák az egyensúlyt, hogy legyőzzék a bajt. De az élet kimerül, a formák kopnak és tökéletesedniök is kell az átalakulások révén.

Egyszerre csak megjelenik

EGY MEZTELEN EMBER,

aki keresztbetett lábbal ül a homokban.

Széles sugárudvar reszket mögötte. Fekete, szinte azurkékbe játszó hajának apró göndör csigái szimmetrikusan veszik körül a koponyája búbján kiálló dudorodást. Túlhosszú karja mereven csüng két oldalt. Két nyitott tenyere combján nyugszik. Két talpán a nap képe látható; teljesen mozdulatlanul ül, — szemben Antallal és Hilarionnal — s a többi Isten úgy veszi körül a lépcsőzetesen emelkedő sziklákon, mint valami cirkusz padsorain.

Az ember ajka megnyílik és mély hangon beszélni kezd.

Én vagyok az alamizsnálkodás ura, a teremtmények segedelme és hivőnek, hitetlennek én szabom a törvényt.

Hogy megszabadítsam a világot, testet akar-

tam ölteni, embernek születve. Az istenek sírtak, mikor eltávoztam közülök.

Először, amint illik, kerestem egy asszonyt; katonanemzetségből valót, király feleségét, nagyon jó és gyönyörű szép, mélyköldökű asszonyt, akinek azonban olyan kemény volt a teste, mint a gyémánt és holdtöltekor hím segítsége nélkül leszállottam a méhébe.

Jobboldalán át jöttem a világra. A csillagok megálltak.

HILARION

a foga közt mormogja:

„És mikor látták, hogy megáll a csillag, nagy örvendezéssel futottak felé."

Antal figyelmesebben szemügyre veszi a mezítlen embert.

A BUDDHA

újra kezdi:

A Himalája mélyéről százéves remete futott oda, hogy láthasson engem.

HILARION

„Vala pedig egy Simeon nevezetű ember, ki meg nem hallhatott addig, míg nem látta vala a Krisztust!"

A BUDDHA

Azután iskolába vittek. És többet tudtam ott, mint a tudós doktorok.

HILARION

„... Ül vala az írástudók között és mindnyájan ámulnak vala bölcseségén."

A BUDDHA

Folytonosan a kertekben elmélkedtem. A fák árnyai fordultak, de annak árnyéka, ki engem oltalmazott, meg nem fordult.

Senki nem volt hozzám fogható az írások ismeretében, az elemek felsorolásában, az elefánthajtásban, a viaszmunkákban, a csillagászatban, a költészetben, az ökölvívásban, minden vitézi tornában és minden művészetben.

Hogy a szokásokhoz alkalmazkodjam, feleséget vettem magamnak és gyöngyökbe öltözve, illatszerek esőjében töltöttem napjaimat királyi palotámban. Harmincháromezer asszony legyezett tollas legyezőkkel, miközben népeimet szemléltem, messzehangzó csengőkkel díszített terraszaim tetejéről.

De a világ sok nyomorúságának láttára elfordultam a gyönyöröktől. Otthagytam palotámat.

Koldulva jártam az utakat, a temetőkben felszedett rongyokba burkolva és mikor egy igen tudós remetét találtam, rabszolgája akartam lenni; ajtaját őriztem, lábát mosogattam.

Minden érzés, minden öröm, minden vágy elhalt bennem.

Azután mindent átölelő elmélkedésbe mélyítve elmémet, megismertem a dolgok lényegét és a formák csalóka külsejét.

Hamarosan kimerítettem a Brahmánok tudományát. Szigorú külsejük alatt buja vágyak marcangolják őket, ganéjjal dörzsölik be magukat, tüskéken feküsznek, mert azt hiszik, hogy a halál útján jutnak el a boldogsághoz!

HILARION

„Farizeusok, szemforgatók, meszelt sírvermek, viperafajzat!“

A BUDDHA

Én is műveltem csodálatos dolgokat; nem ettem többet napjában egy szem rizsnél és a rizsszemek abban az időben sem voltak nagyobbak, mint ma. Minden szőrszálam kihullt, a testem megfeketedett, szemem beesett gödrébe és olyan volt, mint a csillag, amelyet kutak fenekén látunk.

Hat álló évig mozdulatlan maradtam, legyek csípésének, oroszlánok karmának, kígyók marásának kitéve; égő nap hevét, zápor zuhogását, havat, villámot, jégverést, vihar csapkodását, kiálltam mindezt s még csak a kezemet sem emeltem védőn magam fölé.

A vándorok, akik mellettem elhaladtak, halottnak hittek és rögökkel dobáltak messziről.

Hiányát éreztem a Sátán kísértésének.

Hívtam hát a Sátánt.

Fiai jöttek el helyette. Iszonyatosak voltak; pikkelyes testűek, émelyítő bűzűek, mint a hullakamrák. Némelyik lángot fujt az orrlyukán át, a másik éjbe borította az eget szárnyával, némelyiknél levágott ujjakból fűzött olvasó volt, a másik kígyómérget szürcsölt tenyeréből, disznó-, víziló- és varangyfejük volt és valamennyiök arca undort vagy borzadalmat keltett.

ANTAL

félre.

Én is átestem ezen hajdan!

A BUDDHA

Azután a lányait küldte el hozzám; szépek voltak, festett arcúak, derekukon aranyöv, foguk fehér, mint a jázmin, combjuk kerek, mint az

elefánt ormánya. Némelyik rest nyujtózkodással tárta felém karját, hogy könyöke gödröcskéit láthattam; volt, amelyik rámkacsintott, a másik mosolyával csábított, némelyik meg a ruháját nyitotta szét. Voltak köztük piruló szűzek, gőgös úrasszonyok, gyönyörű királynők tenger málhával és rabszolgával.

ANTAL

félre.

Ah, hát ő is így járt?

A BUDDHA

Mikor a Gonoszlelket legyőztem, tizenkét álló esztendeig kizárólag csak illatokkal táplálkoztam és miután szert tettem az öt erényre, az öt tehetségre, a tíz erőre és a tizennyolc őslényegre és behatoltam a láthatatlan világ négy éggömbjébe, részesévé lettem a legfőbb Értelemnek. Buddhává váltam!

Valamennyi Isten fejet hajt, amelyiknek több van, egyszerre bólint velök.

A Buddha az égre emeli hosszú karját és így folytatja:

Százezrével hoztam áldozatot, hogy megváltsam a földi lényeket. Selyemruhákat, drága ágyakat, szekereket, házakat adtam a szegényeknek és aranyat, gyémántot garmadával; kezemet a csonkáknak ajándékoztam, lábamat a sántáknak, szememet a vakoknak, fejemet vettem, hogy a lefejezetteknek adhassam. Mikoriban király voltam, tartományokat osztottam fel; brahmán koromban nem vetettem meg senkit. Mikor remetéskedtem, gyöngéd szóval fordultam a rablóhoz, aki meggyilkolt. Mikor pedig tigris voltam, hagytam, hogy éhségtől pusztuljak.

És utolsó földi formámban, miután kihirdettem a törvényt, nem volt már semmi tennivalóm. A nagy korszak betelt. Az emberekre, az állatokra, az Istenekre, a bambusznádakra, az oceánokra, a hegyekre, a Ganges homokjának szemeire, a miriád meg miriád csillaggal együtt, mindenre gyors halál vár; és míg új mindenség születik, láng táncol az elpusztult világ romjai fölött!

Erre szédület sodorja el az Isteneket. Támolyogni kezdenek, vonaglón roskadnak össze és tajtékzón okádják ki létüket. Koronáik szétpattannak, lobogóik messze repülnek. Letépik minden végtagjukat, ivarszerveiket, maguk mögé dobják a serlegeket, melyekből halhatatlanságot ittak, kígyóikkal fojtogatják egymást, ködbé foszlanak szét, és mikor minden eltűnt,

HILARION

halkan így szól:

Most mindjárt meglátod száz és százmillió ember hitét!

Antal a földre borult, arcát tenyerébe temetve. Hilarion ott áll mellette, háttal a keresztnek és nézi.

Elég hosszú idő telik el.

Azután különös lény jelenik meg, amelynek haltestén emberfej van. Egyenesen állva halad a levegőben s a fövenyt csapkodja farkával, és ez a patriarkaábrázat kurta kis karjával nevetésre fakasztja Antalt.

OANNÉS

Tisztelettel nézz rám. Én a világ eredetével vagyok egykorú.

Ott lakoztam az alaktalan világban, amelyben kétnemű állatok szunnyadtak az áttetsző levegőburok súlya alatt sötét hullámok mélyén, midőn az ujjak, uszonyok és szárnyak közt még nem volt különbség, és fejnélküli szemek úszkáltak mint furcsa puhányok, emberábrázatú bikák és kutyalábú kígyók között.

E lények egyeteme fölött Omoroca terpedt el abronccsá görbült asszonytestével. De Belus két egyenlő részre szelte és egyik feléből alkotta a földet, másikból az eget, és a két hasonló világ most kölcsönösen egymást bámulja.

Én, mint első öntudat a káoszban, azért bukkantam fel a mélységből, hogy megszilárdítsam az anyagot, én tanítottam meg az emberi nemet a halászatra, a magvetésre, az írás mesterségére és az Istenek történetére.

Azóta azokban a tavakban élek, melyek a vízözönből maradtak itt. De a pusztaság egyre nő a tavak körül, a szél homokkal szórja be őket s a nap fölemészti vizüket, én pedig félholtan fekszem iszapágyamon és a csillagokat bámulom a vizen keresztül. Megyek is már vissza.

Beugrik a Nílusba és eltűnik.

HILARION

Ez a khaldeusok ősi Istene!

ANTAL

gúnyosan.

Hát még a babyloniak milyenek voltak!

HILARION

Megláthatod őket!

És íme, egy négyszögű torony tetején találják magukat, amely hat másik torony fölé emelkedik. Ezek a tornyok fokozatosan keskenyedve, óriási piramist alkotnak. Lenn valami hatalmas fekete tömeg látszik, kétségtelenül a város, amely szélesen elterped a síkon. A levegő hűvös, az ég haragos kék; a mennybolton tenger csillag reszket.

A torony lapos tetejének közepén fehér kőoszlop emelkedik. Az oszlop körül vászonruhába öltözött papok járnak ide-oda olyanformán, hogy folyton mozgásban levő kört írnak le, és égre emelt fővel a csillagokat szemlélik.

HILARION

számos csillagot megjelöl Antalnak.

Harminc főcsillagzat van. Tizenöt felülről, tizenöt pedig alulról néz a földre. Szabályos időközökben egy-egy leszáll közülök a felső égtájról az alsóra, miközben a másik az alsó régiókat hagyja el, hogy a legfelsőbbekbe emelkedjék. A hét bolygó közül kettő jótékony szellemű, kettő baljós, három pedig mind a két részre hajló; a földön minden ezektől az égi tüzektől függ. Állásukból, mozgásukból ki lehet olvasni a jövendőt; és lábad most a föld legtiszteletreméltóbb pontját tapossa: Pythagoras és Zoroaster találkozott itt. Tizenkétezer éve figyelik már ezek az emberek az eget, hogy jobban megismerjék az Isteneket.

ANTAL

A csillagok nem Istenek.

HILARION

Ők azt mondják: igen; mert minden dolog mulandó körültünk. Az ég, akár az Örökkévalóság, változatlan.

ANTAL

Mégis csak van ura és parancsolója.

HILARION

az oszlopra mutatva.

Ez itt Bél-isten; az első sugár a Nap; az Ős-Hím; a másik, akit megtermékenyit, alatta van.

Antal kertet pillant meg, amely lámpákkal van világítva. Ott jár a tömeg közt egy ciprusfasorban. Jobbra, balra kis ösvények visznek a gránátfaerdőben álló kunyhókhoz, melyeket

nádsövény véd. A férfiak legnagyobb részén hegyes süveg van és olyan tarka köntös, akár a páva farka. Vannak itt medvebőrökbe öltözött északiak, nomádok barna gyapjúköntösben, sápadt gangaridák hosszú fülönfüggőkkel és a különböző társadalmi rendek éppen oly kúsza keveredésben láthatók itt, mint a nemzetek, mert hajóslegények és kőfaragók taszigálják egymást hercegekkel, akiknek fején pompás karbunkulustiarák tündökölnek s kezükben faragványos gombú bot van. Valamennyi táguló orrcimpával szimatol és valamennyi ugyanabban a mámorban ringatódzik.

Időről időre szétválik a tömeg, hogy utat nyisson a hosszú, fedett szekereknek, melyeket ökrök húznak. Olykor egy-egy szamár jön, fátylakba burkolt asszonyt himbálva hátán és ez is a kunyhók irányában tűnik el.

Antalt félelem fogja el, szeretne visszatérni. De valamely megmagyarázhatatlan kíváncsiság húzza magával.

A ciprusok lábánál asszonyok kuporognak hosszú sorban szarvasbőrökön, valamennyinek kötélfonat van diadémul a hajába fűzve. Némelyik pompás ruhába öltözve, hangos szóval hivogatja a járókelőket. A félénkebbek kezükkel takarják el az arcukat, miközben hátulról egy-egy éltesebb nő, kétségkívül az anyjuk, buzdítja őket. Mások fekete kendőkbe burkolt fejükkel és teljesen mezítlen testtel olyanok messzíről, mintha húsból faragott szobrok volnának.

És a lombok közül csókcsattogás hallik, olykor-olykor egy-egy éles sikoly.

HILARION

Ezek a babyloni szűzek, akik az Istennő tiszteletére prostituálják magukat.

ANTAL

Miféle Istennő az?

HILARION

Itt van, nézd!

Azzal a fasor legvégén, egy kivilágított barlang bejáratában hatalmas kőtömböt mutat neki, amely női ivarszervet ábrázol.

ANTAL

Förtelem! Micsoda ocsmányság nemmel ruházni fel az Istent!

HILARION

Mint élő lényt jól elképzelheted.

Antal újra sötétben találja magát.

Egyszerre fényes gyűrűt vesz észre a levegőben s a gyűrűt vízszintes szárnyak tartják.

Ez a gyűrűféle mint valami nagyon tág öv veszi körül egy kis emberke derekát, akinek fején mithra van, kezében pedig koronát tart, míg alsó teste elvész a szoknyaszerűen szétterülő tollak közt.

Ez

ORMUZ,

a perzsák Istene.

Ide-oda röpdös és közben így kiáltoz:

Félek; mintha felém ásítana a torka!
Legyőztelek, Ahriman! De te újra kezded!

Mikor először fellázadtál ellenem, vesztét okoztad Kaiomorcnak, a teremtmények legöregebbikének, a Bikaembernek. Azután bűnre csábítottad az első emberpárt, Mesiát és Mesianét; és sötétséget borítottál a szívekre és az ég ellen hajszoltad hadaidat.

De nekem is került seregem a csillagok népéből és nyugodtan néztem, hogy állnak csatarendbe trónom zsámolyánál az összes csillagok.

Fiam, Mithra, megközelíthetetlen helyen lakott. Itt fogadta és innen küldte szét a szellemeket és minden reggel felkelt, hogy elárassza a mindenségen gazdag pompáját.

A föld visszaverte a mennybolt ragyogását. A tűz csillogott a hegyek ormán, annak a másik tűznek a képmása, amelyből az élő lényeket alkottam. Hogy a beszennyezéstől megóvják, nem égették el benne a holtakat. A madarak csőre ragadta fel őket az égbe.

Törvényt szabtam a legeltetésre, a mezei munkára, megszabtam, milyen legyen az áldozati fa, milyen alakúak legyenek a kehelyek és milyen szavakat kell mondani álmatlanság idején;

és papjaim folytonos imába merültek, hogy a hódolat olyan örök legyen, mint az Isten. Az emberek vízzel tisztították meg magukat, kenyeret áldoztak az oltárokon és hangos szóval gyónták meg bűneiket.

Homa odaadta magát italul az embereknek, hogy beléjük öntse erejét.

Míg az ég szellemei a gonosz lelkekkel küzdöttek, Irán fiai a kígyókat hajszolták. A Király, akit töméntelen udvarnép szolgált térdenállva, az én személyem helytartója volt és fején az én süvegemet viselte. Kertjeinek pompája az eget varázsolta a földre és síremléke úgy ábrázolta őt, amint egy szörnyet ledöf, a Jó jelképe ez, amely halálra sujtja a Rosszat.

Mert az idők végtelenségében egy napon elhatározó győzelmet kell aratnom Ahriman felett.

De egyre fogy köztünk a tér, az éj mind feljebb száll. Ide mellém az Amsaszpandákat, az Izedeket, a Ferruereket! Segítség, Mithra, ragadj kardot. Caosyac, akinek vissza kell térned, hogy megváltsd a világegyetemet, védelmezz meg! Mi az?... Hát senki sem jön!

Jaj! Meghalok!... Ahriman, te vagy az úr!

Hilarion, Antal mögött, alig tudja visszatartani örömujjongását, és Ornuz a sötétségbe merül.

Ekkor megjelenik

AZ EFEZUSI NAGY DIANA

Fekete. Szeme zománcosan csillog. Két könyökét oldalához szorítja, alsókarját kitárja, keze nyitva van.

Vállára oroszlánok kapaszkodnak, gyümölcsök, virágok és csillagok kúszálódnak a mellén, lejebb három sor emlője duzzad; hasától le a lába hegyéig szűk hüvely fogja körül. amelyből féltestükkel bikák, szarvasok, griffek és méhek törnek elő. Jól kivehető az ezüst korong fehér fényénél, amely kerek, mint a telehold és a feje mögött függ.

Hol a templomom?
Hol vannak amazonjaim?
Mi van velem... hogy engem, a megronthatatlant, kétség fog el!

Virágai elhervadnak. Túlérett gyümölcsei lehullnak. Az oroszlánok és bikák lehorgasztják fejüket, a szarvasok vonaglón túrják a tajtékot és a méhek dongón hullnak a földre.

Sorra kipréseli minden emlőjét. Üres valamennyi. De a kétségbeesett erőfeszítéstől hüvelye szétreped. Megfogja a csücskét, mintha ruhája szegélye volna, beledobálja állatait, virágait, azután visszahúzódik a homályba.

A messzeségben hangok morajlanak, dübörögnek, ordítanak, bődülnek, üvöltöznek. Az éjszaka nehéz leheletektől sűrű. Meleg eső cseppjei hullnak.

ANTAL

Milyen jól esik a pálmák illata, a zöld lombok remegése s a forrásvizek átlátszó csillogása. Szeretnék lehasalni a földre, hogy szívemen érezzem a dobogását és életem újjázsendülne örök ifjúságától.

Csörgős dobok és cimbalmok zaja verődik hozzá; és parasztokból összeverődött tömeg közepén vörösszalagos, fehér tunikába öltözött emberek gazdagon felszerszámozott szamarat vezetnek, melynek színesre festett patáit szalagok díszítik.

Sárga, vászonhuzattal bevont láda himbálódzik a hátán két kosár között. Az egyik a beledobált adományok: tojás, szőlő, körte, sajt, szárnyasok, apró pénzdarabok felfogására szolgál, a másik tele van rizzsel, melyet a szamárhajcsárok menetközben az állat elé szórnak.

Fülbevalót, hatalmas köpönyeget viselnek, hajuk be van fonva, arcuk pirosra festve, homlokukon domborművű csat olajfaágkoszorút fog össze, övükbe tőrök vannak szúrva; ébenfanyelű ostorokkal rittyegetnek, amelyeknek hármas szíját csontocskák szegélyezik.

Akik a menetet bezárják, szép szál fenyőt állítanak a földre, a fenyősudár, mint egy kandeláber hegye, lánggal ég s alsó ágai egy kis juhot árnyékolnak be.

A szamár megáll. A huzatot leveszik a ládáról, de alatta még egy fekete nemeztakaró van. Ekkor az egyik fehértunikás ember táncolni kezd és dióhéjakat csörget, közben egy másik a ládika előtt térdreborulva kis dobot pörget és

A LEGVÉNEBB A CSAPATBAN

így kezdi:

Itt a Jó Istennő, minden hegy idaó anyja, Syria nagyanyja. Ide hozzá, jó emberek!

Ő az örömök árasztója, a betegek gyógyítója, az örökségek osztogatója, szerelmesek kielégítője.

Mi járunk vele a mezőkön jó és rossz időben.

Gyakran hálunk szabad ég alatt és nem kerül mindennap jól rakott asztalunk. Az erdőkben rablók tanyáznak. A fenevadak ránktörnek barlangjukból. Csúszós ösvények visznek a szakadékok szélén. Íme, itt az Istennő, itt az Istennő!

Felemelik a takarót s egy apró kavicsokkal kirakott ládika válik láthatóvá.

A cédrusfák csúcsánál magasabban lebeg a kék levegőben. Szélnél messzebbre száguldón fogja körül a világot. A tigrisek az ő leheletét fujják ki orrlyukaikon, az ő hangja dübörög a vulkánokban, az ő haragja tombol a viharban, az ő arcának sápadt színétől fehér a hold. Ő érleli aratásra a kalászt, ő duzzaszt nedveket a fák kérge alatt, ő növeszti a szakál szőrét. Adjatok neki valamit, mert gyűlöli a fösvényeket!

A láda megnyílik és kék selyemsátorkában kis Kybele-szobor válik láthatóvá, testén pikkelyek csillognak, fejét csipkés torony koronázza, vörös kőből faragott szekéren ül, melyet két ágaskodó oroszlán húz.

A tömeg egymást taszigálva tolong, hogy láthassa.

AZ ARCHIGALLOS

folytatja:

És szereti a tympanon csengését, a lábak dobogását, a farkasok üvöltését, a hegyek visszhangját, a mély szakadékokat, a mandulafa virágát, a gránátalmát, a zöld fügét, a pergő táncot, a dünnyögő fuvolát, az édes gyümölcsbort,

a sós könnyet — a vért. Érted tesszük, érted tesszük, ó, hegyeknek anyja.

Verni kezdik magukat ostoraikkal, az ütések nagyokat csattannak mellükön, a dobok bőre úgy reszket, hogy majd megreped. Kést rántanak elő és a karjukat szurkálják.

Az Istennő szomorú: szomorkodjunk mi is. Azért kell szenvednünk, hogy tetszésére legyünk. Ezáltal bocsánatot nyernek bűneitek. A vér mindent lemos; úgy hintsétek rá cseppjeit, mint virágokat. De az Istennő más vérét kívánja — egy tiszta lényét.

Az archigallos a juhocskára emeli kését.

ANTAL

akit borzalom fog el.

Ne vágjátok le a bárányt!

Biboros hullám buggyan fel.

A pap meghinti vele a tömeget; valamennyien — Antalt és Hilariont is beleértve — az erőfa köré gyülekezve, némán szemlélik az áldozat végső vonaglásait.

A papok közül egy Nő lép elő, tökéletes hasonmása a ládikába zárt kis szobornak.

Hirtelen megáll, mert egy Fiatal Férfit pillant meg, akinek frigiai sapka van a fején.

A fiatalember combján szűk nadrág feszül, melyen itt-ott szalagcsokrokkal bekötött, szabályos rombusalakú rések nyílnak. Kezében fuvolát tartva, egy faágra könyököl élveteg tartással.

KYBELE

átöleli a derekát két karjával.

Hogy találkozzam veled, bejártam minden tájat, — és éhinség pusztította a mezőket. Te megcsaltál engem. Nem bánom, mégis szeretlek. Tüzeld fel testemet. Forradjunk újra össze!

ATYS

A tavasz már nem tér vissza, Örök Anya. Akárhogy szeretlek is, nem tudok behatolni lényedbe. Szeretném testem olyan festett ruhába takarni, mint a tied. Irígylem tejtől duzzadó emlőidet, hosszú hajadat, bő lágyékodat, amelyből élő lények szakadnak. Mért is nem én vagyok helyedben? Mért nem vagyok asszony? — Nem, soha! Távozz tőlem! Férfi voltom borzalommal tölt el.

Egy éles kővel megcsonkítja magát, azután vad futásnak ered, magasra emelve levágott tagját.

A papok utánozzák az Istent s a hívek a papokat. Férfiak és nők ruhát cserélnek és összecsókolóznak és a véres testeknek ez az örvénylő forgataga lassan távolodik, míg szűnni nem akaró lármájuk egyre sikoltóbbá, egyre szivettépőbbé válik, akár a jajveszékelés a temetéseken.

Nagy, bíborral bevont katafalk tetején ébenfaágy áll, amelyet fáklyák és finom mívű vertezüstkosarak vesznek körül, melyekben sóska, mályva és ánis zöldül. A katafalk lépcsőin végtellős végig asszonyok ülnek. Valamennyi feketébe van öltözve, övük kikapcsolva, lábuk meztelen. Bánatos arccal nagy virágbokrétákat tartanak.

Az emelvény négy sarkán, a földön, alabástrom urnák állanak, csöndesen füstölő myrrhával tele.

Az ágyon egy férfi holtteste látható. Combjából vér folyik, karja lelóg és egy vinnyogó kutya nyalja a körmét.

A túlsűrűn álló fáklyáktól nem lehet kivenni az arcát; és Antalt nagy szomorúság fogja el. Attól fél, hogy ráismer valakire.

Az asszonyok abbahagyják a zokogást, és rövid csend után

VALAMENNYI ASSZONY

egyszerre zsolozsmába kezd:

Te szép, te szép, te legszebb! Eleget aludtál már! Emeld fel a fejed! Talpra!

Szagold meg bokrétáinkat. Csupa nárcisz és örökzöld, kertjeidben szedtük, hogy kedvedbe járjunk. Éledj fel, egészen ránk ijesztesz.

Beszélj! Mi kellene? Bort ihatnál? Ágyunkba szeretnél feküdni? Mézeskalácsot ennél, mely kis madárkák formájára sült?

Szorítsuk a csípőjét, csókoljuk meg a mellét! Nos, nos, érzed-e, hogy járnak gyűrűkkel megrakott ujjaink testeden, hogy keresi szánk a szádat, és hogy söpri hajunk combodat, ájult Isten, akinek füle süket könyörgésünkre.

Körmükkel marcangolják arcukat és jajveszékelnek, azután elhallgatnak, — de a kutyák vonítása egyre hallatszik.

Jaj, jaj! Fekete vér patakzik hószín testén. Nézzétek, megtört a térde és bordái süppedtek. Arcának virágain ázott a bíbor. Meghalt! Sírjunk! Keseregjünk!

Odajárulnak mind sorjában, levágják és a fáklyák közé rakják hosszú hajzatuk és hajfonataik olyanok messziről, mint fekete és szőke kígyók; — és a katafalk lassan lesüllyed egy mély verem szintjére; sírüreg ez, amely hátulról ásít felé.

Ekkor

EGY ASSZONY

a holttestre borul.

Hajsátora, melyet nem vágott le, beburkolja tetőtől talpig. Olyan tengerkönnyet sírt, hogy fájdalma más, mint a többieké, sokkal emberibb, végtelen.

Antalnak Jézus anyja jut eszébe.

Az asszony így szól:

Keletről messze mentél s a harmattól egészen reszketőn ragadtál a karodba, ó, Napom! Galambok röpködtek palástodon, az azurkék égen, és csókunk lágy fuvalmat vert a lomb között, és én átengedtem magam szerelmed hevének, s gyönyörre gyujtott engyönyörűségem.

Jaj, jaj! Mért is mentél hegyek lejtőit járni? Az őszi ekvinokciumnak éjszakáján vadkan sebzett meg.

Halott vagy s a források vize sír. A fák mind rádborulnak. A téli szél kopasz bokrok közt süvöltöz.

Két szemem megtörik, mert a sötétség eltakar előlem. Most a világ másik felén lakol, leghatalmasabb vetélytársamhoz közel.

Ó, Persephone, minden, ami szép, tehozzád száll le, és nem tér vissza többé.

Beszéde közben kísérői felfogják a halottat, hogy leszálljanak vele a sírba. De a holttest szétmállik kezükben. Csak viaszból volt.

Antal nagy megkönyebbülést érez.

Minden elmosódik, — és újra előtűnnek a sziklák, a viskó és a kereszt.

De a Nílus túlsó partján egy Nőt vett észre, — aki magában áll a pusztaság közepén.

Egy kezével hosszú fekete fátyol csücskét fogja, amely eltakarja arcát, míg balkarján kis gyermeket tart és szoptatja. Mellette a homokban hatalmas majom kuporog.

A nő égre emeli tekintetét — és a nagy távolság ellenére is hallani a hangját.

ISÍS

Ó, Neith, minden dolognak kezdete! Ammon, örökkévalóság ura, Pthademiurgos, Thot, világértelme, Amenthi istenei, Nom külön háromságai, ti égi karvalyok, ti templomokat szegélyező szfinxek, ökrök szarvai között álló íbisek, bolygók, csillagképek, folyópartok, szél zúgása, fény visszasugárzása, mondjátok meg nekem, hol lelek rá Osíriszra!

Összekerestem érte valamennyi csatornát és tűvé tettem érte minden tavat, — még messzebbre is elmentem, egészen a föníciai Byblosig. Anubis fülét hegyezve ugrált körültem, vígan csaholt és a tamarínbokrokat szaglászta orrával. Köszönöm, derék kutyafejűm, köszönöm.

Két-három barátságos legyintéssel megveregeti a majom fejét.

A rőtsörényű, iszonyatos Typhon megölte, darabokra tépte. Ráakadtunk minden tagjára.

De én mégis elvesztettem azt, akinek méhem gyümölcsét köszönhetem.

Hangos jajveszékelésben tör ki.

ANTAL

haragra lobban. Kavicsokkal dobálja és így szidalmazza:

Orcátlan, pusztulj innen, pusztulj innen!

HILARION

Tisztelettel bánj vele! Őseid vallása volt ez, bölcsődben még ennek az amulettjeit viselted.

ISÍS

Hajdan, ha jött a nyár, az áradás a sivatag felé hajtotta a tisztátalan állatokat. A zsilipek megnyíltak, a bárkák egymásnak rontottak és a lihegő föld részegen itta a folyót. A mellemre terpedtél, bikaszarvú isten, — és hallani lehetett, hogy bőg az örökkévaló tehén.

A vetés, az aratás, a mag kicséplése és a szüret szabályos rendben követték egymást az évszakok váltakozása szerint. Az állandón tiszta éjszakákon széles homlokú csillagok ragyogtak. A nappalok változatlan fényben fürödtek. A Napot és Holdat, mint valami királyi párt, a szemhatár minden részén látni lehetett.

Mi ketten, ikerfejedelmek, frigyestársak, már az örökkévalóság ölében, fönségesebb világban trónoltunk, — Osíris konkupafejű kormánypálcát tartva, én lótuszvirágos kormánypálcával, egymás kezét kulcsolva, álltunk ott, — és birodalmak összeomlása sem változtatott örök helyzetünkön.

Egyiptom komoly hatalmasságában terült el alattunk, hosszúkás alakjában mint valami temp-

lomcsarnok, jobbról obeliszkjeivel, balról piramisaival, középütt labirintusaival, — és mindenfelé szörnyek utcasorai, oszloperdők, ajtókat szegélyező súlyos pillérek, amelyeknek tetején, két szárny között, a földgolyó pihent.

Zodiakusának állatképei legelőin deleltek és formáikkal és színeikkel betöltötték titokzatos felírásainak minden közét. Tizenkét tájékra osztva, mint az év tizenkét hónapra, — és minden hónapnak és minden napnak meg volt a maga Istene, — az ég változhatatlan rendjét jelképezte, és az az ember, aki meghalt, nem vesztette el emberi formáját, hanem illatszerekkel telítve, elmúlhatatlanná vált és háromezer évre egy néma Egyiptomba tért aludni.

Ez az Egyiptom, amely nagyobb volt, mint a másik, a föld alatt terült el.

Lépcsőkön lehetett ide lejutni, s a lépcsők tágas termekbe vittek le, amelyekben híven ábrázolva voltak a jók gyönyörűségei, a gonoszok kínszenvedései és mindaz, ami a láthatatlan harmadik világban az emberekre várt.

A falak mentén, szép sorjába rakva, festett koporsókban vártak sorukra a holtak és a vándorlás viszontagságaitól mentes lélek csendesen szendergett tovább az új életre ébredésig.

Osíris néha meglátogatott közben. Ereje megárnyékolt és Harpocrates anyjává tett engem.

Tekintete gyermekén mereng.

Mintha csak őt látnám. Ez az ő szeme, ez az ő haja, melynek fürtjei úgy göndörödnek, mint a kos szarva. Te újra kezded majd az ő művét. Újra kivirágzunk, mint a lótusz. Én még mindig a hatalmas Isis vagyok. Senki nem lebbentette még fel fátylamat. Gyümölcsöm a nap!

Tavasz napja, felhők homályosítják el arcodat!

A Typhon fuvalma marcangolja a piramisokat. Láttam, a szfinx éppen az imént menekült. Úgy nyargalt, akár a sakál.

Papjaimat keresem, — fehér vászonköntösükben, hatalmas hárfáikkal; papjaimat, akik ezüst áldozócsészékkel ékes, titokzatos sajkát hoztak elém. Nincs már ünnepség a tavakon! Deltámat nem világítják ki és Philében nem csillog tej a serlegekben. Apis már régideje nem mutatkozott.

Egyiptom! Egyiptom, mozdulatlan Isteneid vállán az égi madarak szemétje fehérlik és a sivatagban száguldozó szél halottaid porát hordja szerte! — Ambis, árnyak őrzője, ne hagyj el engem!

A kutyafejű szörny elalél.
Iris gyermekét kezdi rázni.

De... mi lelt, — kezed hideg... fejed hátracsuklik.

Harpocrates halott.

Erre Isis olyan éles, fájdalmas és szívettépő sikoltásban tör ki, hogy Antal maga is sikollyal válaszol rá és kitárja karját, hogy felfogja a roskadozó Isist.

De ekkorra már eltűnt a jelenés és Antal a szégyentől megsemmisülten takarja el arcát.

Mindaz, amit látott, kúsza képpé zavarodik elméjében. Olyan ez, mint a zsibongó kábulat utazás után, vagy a mámor émelygő kavargása. Azt akarná, hogy gyűlölet gyulladjon benne, és mégis valami megmagyarázhatatlan részvét lágyítja szívét. Sírni kezd és omlik a könnye bőségesen.

HILARION

Mért szomorodtál el így?

ANTAL,

miután sokáig kutat magában, töprengve, nagysokára így válaszol:

Arra a sok lélekre gondolok, amely ezek miatt a hamis Istenek miatt elveszett!

HILARION

Nem találod, hogy... néha... mintha hasonlítanának az igaz Istenekhez?

ANTAL

Ez a Sátán fondorkodása, hogy annál jobban elcsábítsa a híveket. Az erőseket a szellem erejével támadja meg, a többieket a test gyöngeségével.

HILARION

De a bujaság a maga féktelen dühében éppen olyan önzetlen, mint az önsanyargatás. A test eszeveszett szeretete sietteti romlását, — és gyöngeségével hangosan hirdeti a lehetetlen mérhetetlenségét.

ANTAL

Mit tartozik az énrám! Szívem utálattal fordul el az állatias Istenektől, akiknek örökösen vérengzésen és vérfertőzésen jár az eszük.

HILARION

Emlékezz vissza az Írásban is mindarra, ami megbotránkoztat, mert nem tudod megérteni. Hasonlóképen ezek az Istenek is rejthetnek igazságot bűnös formáik alatt.
Van is még itt látnivaló! Fordulj csak erre!

ANTAL

Nem, nem! Veszedelemmel jár.

HILARION

Az imént még ismerni akartad őket! Vagy

talán megingatnák a hitedet holmi hazugságok! Mitől félsz?

Az Antallal szemben meredő sziklák hatalmas hegyekké változnak.

Középtájon felhősáv metszi őket és afelett másik, hatalmas, mindenfelé zöldelő hegység tornyosul, amelyet szabálytalan völgyek szeldelnek keresztül-kasul és a legmagasabb csúcsán, babérerdőben, aranycserepekkel fedett elefántcsontfaragványos oszlopokkal ékes bronzpalota áll.

A peristílium közepén Jupiter trónol. Óriás termete derékig meztelen, egyik kezében a diadal jogarát, másikban a villámokat tartja, két lába közt sasa szegi fel büszkén a fejét.

Mellette Juno forgatja két nagy szemét; fejét diadém koronázza, melyről mint a pára, úgy száll fel könnyedén a patyolatfátyol, meg-meglobogva a szélben.

Mögötte talapzaton Minerva áll lándzsájára támaszkodva. Mellét a Gorgó bőre fedi és lenpeplos omlik le szabályos redőkben egész a lábujja körméig. Szürke szeme kivillog sisakrostélya alól és figyelmesen a messzeségbe néz.

A palotától jobbra a vén Neptun lovagol egy delfin hátán, amely hevesen csapkod uszonyaival valami kékséget; lehet, hogy a levegőeget, lehet, hogy a tengert, mert a kéken csillogó éter az Oceánban folytatódik tovább és a két elem egymásba olvad.

A másik oldalon a félelmetes Pluto áll éjszín köpenyben, gyémántos tiarában és ébenfa kormánypálcával egy sziget közepén, amelyet a Styx folyó övez sötét kanyarulataival, — és ez az árnyfolyó beleömlik a sötétségbe, amely a sziklafal lábánál nagy fekete szakadékká, alaktalan, tátongó mélységgé horpad.

Mars, ércbe öltözve, dühösen forgatja öblös pajzsát és széles kardját.

Hercules messziről nézi, buzogányára támaszkodva.

Apollo, akinek ragyog az arca, négy vágtató, fehér lovat hajt kinyujtott karral és Ceres ökröktől vont szekéren, sarlóját fogva, tart felé.

Mögötte Bacchus jön igen alacsony szekerén, amelyet párducok húznak lágy ringatással. Bacchus pufók, csupaszképű, homlokán szőlőlevelek, kezében kehely, melyből habzón csurog ki a bor. Mellette Silenus támolyog szamárháton. A hegyesfülű Pan pásztorsípját fujja, a Mimaltoneidák dobokat vernek, a Menadok virágot szórnak, a Bacchansnők hátraszegett fejjel, kibontott hajjal táncolnak.

Diana, feltürt tunikában, az erdőből jön, nimfáitól kísérve.

Egy barlang mélyén Vulcan üti a vasat a Cabirok között;

imitt-amott mohos, zöld kövekre könyöklő öreg Folyók öntik urnájukból a vizet; a Múzsák, a völgyek mélyén állva, énekelnek.

A termetre egyforma Horák egymás kezét fogják. Mercur ferdén dől végig egy szivárványon, kezében kígyós botja, lábán szárnyas saruja, fején széles karimájú, szárnyas kalapja.

De az Istenek lépcsőjének tetején, pehelylágy felhők között, melyeknek gomolygó fodrából rózsák peregnek, Venus-Anadyomene nézegeti magát tükrében, két szeme sovárgón mereng elő kissé elnehezült pillái alól.

Dús, szőke haja van, amely vállára omlik; két melle apródombú, dereka karcsú, csípője ívbe hajlik, mint a lantok öble; két combja egész gömbölyű, térde körül gödröcskék mosolyognak, lába kívánatos, szájához közel pillangó röpdös. Testének fénye gyöngycsillogású udvarral sugározza körül és az Olympus többi része hajnalpírban fürdik, amely észrevétlenül elönti az égboltozat legmagasabb ívét is.

ANTAL

Ó, hogy dagad a keblem! Csodálatos, eddig nem ismert öröm hatja át lelkem mélyét! Milyen szép ez, milyen szép!

HILARION

Kihajoltak a magas felhők szélén, hogy vezessék a kardok vágását, úton-útfélen találkozni lehetett velük, vendégül látták őket a házakban és ez a meghitt családiasság istenivé tette az egész életet.

Ennek pedig csak egy volt a célja, hogy szabad és szép legyen. A lenge, bő ruhák könnyűszerrel varázsolták nemessé a tagok minden mozdulatát. A szónok hangja, amely a tenger példájától tanult, visszhangos hullámokkal csapkodta a márványcsarnokok csendjét. Az olajjal bedörzsölt ifjú legény mezítelen testtel küzdött a napsütésben. A legvallásosabb cselekedet volt a makulátlan formákat mutogatni.

És ezek az emberek tiszteletben tartották a

hitveseket, az aggokat és az esedezőket. Hercules temploma mögött ott állott az Irgalmasság oltára. Az áldozatokat felvirágozott ujjakkal mutatták be. Az emlékezetet sem zavarta a holtak rothadása. Testükből nem maradt, csak egy csekély hamu, lelkük pedig a végtelen éterrel elvegyülve, szárnyalt az Istenek felé!

Antal füléhez hajolva:

És még mindig élnek. Constantinus császár Apollót imádja. A Szentháromság titkát megtalálod a samothrakei misztériumokban, a keresztséget Isisnél, a megváltást Mithránál, az Isten vértanuhalálát Bacchus ünnepein. Proserpina a Szűz . . . Aristeus Jézus.

Antal lesütött szemmel áll ott, azután egyszerre a jeruzsálemi hitvallást kezdi mormolni — ahogy éppen eszébe jut —, minden mondat után egy nagyot sóhajtva:

Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában, — és miegyurunkban, Jézus Krisztusban, — Isten egyszülött Fiában, — aki megtestesült és emberré lőn, — aki megfeszítteték és eltemetteték; — felméne mennyekbe, — és eljövend ítélni eleveneket és holtakat, — és országának nem leszen vége, — és az egyedülvaló Szentlélekben, — a bűnt lemosó egyetlen keresztségben, — egy közönséges keresztény Anyaszentegyházban, — testnek feltámadásában, — és az örök életben!

A kereszt nyomban nőni kezd és széthasítva a fellegeket, árnyba borítja az Istenek egét.

Mind fakóra válik. Az Olympus megrázkódik.

És lábánál, félig a vermekbe veszve, vagy sziklákat tartva vállukkal, roppant leláncolt testeket vesz észre Antal. Ezek a Titánok, az Óriások, a Hekatoncheirosok és a Kyklopsok.

EGY HANG

kél, homályos, de irtózatos hang, — olyan, mint a hullámok

moraja, vagy az erdők zúgása, ha vihar tépi őket, mint a szél bömbölése a szakadékokban.

Tudtuk mi ezt mindnyájan. Az Isteneknek veszniök kell. Saturnus lemészárolta Uranost, Uranost meg lemészárolta Jupiter. Pusztulnia kell neki is. Mindenkinek eljön az órája; ez a sors.

És lassan-lassan elnyeli őket a hegy és egymás után eltűnnek. Az aranypalota cserepei azonban a levegőbe repülnek szerteszét.

JUPITER

leszállt trónjáról; a villám lábánál úgy füstöl, mint kihúnyni készülő üszök; a sas pedig, nyakát kinyujtva, szedegeti csőrével hullongó tollait.

Hát nem vagyok már a dolgok ura, a jóságos, a nagyhatalmú Isten, a phratriák és a görög népek Istene, az összes királyok őse, az ég Agamemnonja.

Felmagasztosulások sorsa, miféle erebosi fuvalom sodort hozzám, vagy a Mars mezőről felrepülve, az utolsó császár lelkét hozod elém?

Nem akarom látni már az emberek lelkét! Tartsa meg őket a Föld, kínlódjanak csak lenn alantas szintjén. Rabszolgaszív lakik most bennük, elfelejtik a megbántásokat, az ősöket, az esküt; mindenfelé diadalt ül a tömeg bárgyúsága, az egyén közepessége és a fajok rútsága.

A lihegés úgy rázza az oldalát, hogy majd beszakad, a kezét tördeli. Hebe sírva nyujtja oda neki a serleget. Jupiter megragadja.

Nem, nem! Amíg csak lesz, mindegy akárhol, egyetlen agy, amelyben a bezárt gondolat gyűlöli a szabálytalan kúszaságot és felfogja a Törvényt, Jupiter élni fog.

De a serleg üres.

Jupiter csendesen az ujja hegye fölé hajtja.

Egy csepp sincs már benne. Ha az ambrózia elfogy, ütött az Istenek végórája!

A serleg kicsúszik kezéből és Jupiter egy oszlopnak dől; érzi, hogy halnia kell.

JUNO

Megártott a sok szerelem. Voltál sas, bika, hattyú, aranyeső, felhő, láng; magadra öltöttél minden alakot, fényedet szétsugároztad minden elembe, hajad szálait elhullattad minden ágyon. Most válunk visszavonhatatlanul, — és uralmunk, létünk szertemállik.

Eltávolodik a levegőben.

MINERVA

Már nincs meg a lándzsája és a hollók, melyek a fríz dombormüvei közt fészkeltek, ott keringenek körülötte és a sisakját vagdalják.

Hadd lássam, megtértek-e három kikötőmbe hajóim, melyek a tündöklő tengert szelték; mért ilyen puszták a mezők és mit csinálnak most Athén leányai?

A hekatombák hónapjában elémbe járult egész népem, előljáróitól és papjaitól vezetve. Utánuk lépdelt fehér köntösben és arany khitonokban a szüzek hosszú sora, akik serlegeket, kosarakat és napernyőket tartottak kezükben, majd a háromszáz áldozati barom, azután aggastyánok következtek, zöld galyakat lengetve; katonák, fegyvereikkel csattogtatva; serdülő fiúk himnuszokat zengedezve, majd fuvolások, lantosok, énekmondók, táncoslányok, — utoljára pedig kereken járó tríremos árbocán az én nagy fátylam, melyet egy éven át minden különös jóval táplált szüzek keze hímzett és mikor végighordozták minden utcán, minden téren és az összes templo-

mok előtt, a szűntelen zsolozsmázó menet közepén, lépésben felkapaszkodott az Akropolis halmára, lágyan érintette fodrával a Propyleákat és bevonult a Parthenonba.

De most valami szédülés fog el engem, a mindig munkáskezűt! Mit jelentsen ez? Egy árva gondolatom sincs. Lám, úgy reszketek, mint valami gyönge asszony.

Romhalmazt vesz észre maga mögött, felsikolt, a homlokára csap és hanyatvágódik a földön.

HERCULES

levetette az oroszlánbőrt és lábát meggörbítve, szájaszélét harapdálva, irtózatos erőfeszítéssel akarja fentartani az Olympust, amely összeomlófélben van.

Legyőztem a Kerkopsokat, az Amazonokat és a Kentaurokat. Megöltem sok királyt. Letörtem Acheolusnak, a hatalmas Folyónak szarvát. Hegyeket vágtam ketté. Oceánokat szakítottam egybe. A rabszolgaföldeket felszabadítottam. A puszta országokat benépesítettem. Bejártam Galliát. Átkeltem a sivatagon, ahol rettentő a szomjúság. Megvédelmeztem az Isteneket, kiszabadultam Ophale hálójából. De az Olympus túlnehéz. Lankad a karom. Meghalok.

A romok maguk alá temetik.

PLUTO

A te hibád, Amphitrionades! Mért szállottál le birodalmamba?

A keselyű, amely Tysios belein lakmározik, felütötte fejét. Tantalus elérte ajkával a vizet és Ixion kereke megállt.

De a Keresek még kinyujtották karmukat, hogy a lelkeket visszatartsák; a Fúriák kétségbeesé-

sükben a kígyókat tépték ki hajukból és Kerberus, akit te láncoltál meg, vadul hörgött és tajtékot túrt mind a három szája.

Nyitva felejtetted az ajtót. Mások is bejöttek utánad. Az emberek napvilága behatolt a Tartaros éjjelébe.

A sötétségbe vesz.

NEPTUN

Háromágú szigonyom már nem kavar vihart. A félelmetes szörnyek megrohadtak a vizek fenekén.

Amphitrite, akinek fehér lába könnyedén futott a habok tetején, a szemhatáron feltünedező zöld Nereidák, a pikkelyes farkú Szirének, akik csodálatos regékkel tartóztatták fel a hajókat és a vén Tritonok, akik kagylókon trombitáltak, mind, mind halottak. Oda a tengerek vidám derüje.

Nem élem ezt túl. Borítson el a rengeteg Oceán.

Elnyeli a messze kékség.

DIANA

feketébe öltözve, farkassá változott kutyái közt.

A rengeteg erdők uratlansága megrészegített, a vadság és a lápok nehéz lehelete elbódított. Az asszonyok, akiket én pártfogoltam terhességükben, holt gyermekeket hoznak világra. A hold reszket, mert ráolvasnak a boszorkányok. Az a vágyam, hogy kegyetlen legyek és hatalmam mérhetetlenre nőjjön. Mérget szeretnék inni, ködpárákba veszni, álmokba szertefoszlani...

Egy futófelhő elragadja.

MARS

hajadonfővel, vértől csepegve.

Eleinte magam harcoltam egész sereg ellen, amelyet szitkaimmal bőszítettem fel, mit sem törődve hazákkal, csak a mészárlás gyönyörűségéért.

Azután társaim is kerültek. Fuvolák hangjára szép rendben vonultak ütemes lépéssel, pajzsuk mögül szedve a lélegzetet, magasan lengő sisakforgókkal, ferdén vállukra vetett lándzsákkal. Hangos keselyüvijjogással rohantak a csatába. A háború örömünnep volt, mint valami lakoma. Háromszáz ember szembeszállt egész Ázsiával.

De a Barbárok újra visszatértek; milliók helyébe miriád támadt. A rettenetes túlsúly, a gépek és a hadifortélyok úgyis erősebbek nálam, jobb hát, ha mint hős végzem életem.

Kardjába dől.

VULCANUS

szivaccsal szárogatja verejtékes tagjait.

A világ kezd kihülni. Fűteni kell a forrásokat, a vulkánokat és a folyókat, melyek olvadt érceket rengetnek a föld alatt, — keményebben üssétek a vasat, megfeszített karral, teljes erőtökből.

A Kabírok véresre sebzik magukat pörölyükkel, megvakulnak a záporzó szikráktól és ide-oda topogva, eltévednek a sötétben.

CERES

kocsiján állva, amelyet szárnyas kerekek ragadnak.

Hahó, megállj!

Nagyon helyes volt, hogy az idegeneket, az istentagadókat, az epicureistákat és a kereszté-

nyeket kiközösítették. A kosár titka leleplezve, a szentély megbecstelenítve, mindennek vége.

Kétségbeesett sikoltozással, haját tépve fut le egy meredek lejtőn.

Ó, hazugság! Dairát nem kaptam vissza. Az érc szava a holtak felé hív. Más Tartaros ez, ahonnan nincs visszatérés. Iszonyatos!

A mélység elnyeli.

BACCHUS

eszeveszett kacagással.

Oda se neki! Az archon felesége a hitvesem. A törvény is részegen bukik fel. Enyém az új dal és a formák tarka sokasága.

A tűz, mely anyámat elemésztette, eremben lobog. Bár sütne még erősebben, hogy belepusztulnék.

Hím és nőstény vagyok egy személyben, egyformán jó mindenkinek; odadobom magam nektek, Bacchansnők, kiszolgáltatom magam nektek, Bacchansnők! És a szőlő indája a fatörzsekre kunkorul. Üvöltsetek, táncoljatok, dobáljátok vonaglón testetek. Oldozzátok el a tigriseket és a rabszolgákat, marjon élő húsba kegyetlen fogatok.

És Pan, Silenus, a satyrok, a bacchansnők, a mimalloneidák és a menádok kígyóikkal, fáklyáikkal, fekete lárváikkal virágot dobálnak egymásra, fallost lepleznek le és csókolgatják, — cintányérjukat rázzák, egymáshoz verik thyrsusaikat, kagylókkal dobálóznak, szőlőfürtök levét szopogatják, levágnak egy kecskebakot és széttépik Bacchust.

APOLLO

ostorral veri paripáit. Őszbecsavarodott haja a szélben repül.

Otthagytam a sziklás Delost, amely oly tiszta már, hogy egészen kihaltnak látszik; szeretném elérni Delfit, míg teljesen el nem párolognak

titkos látásra ihlető gőzei. Borostyánfáit öszvérek legelik már. Pythia eltévedt és nem talál vissza. Minden erőm végső megfeszítésével felséges költeményekkel állítok örök emléket magamnak és minden anyag roppant tetemét átjárja kitharám zengő remegése!

Megpengeti a húrokat. A húrok elpattannak és arcába vágódnak. Eldobja a kitharát és veszett dühvel hajtva szekerét, így kiált:

Nem, elég volt a formákból. El még messzebbre. Fel a csúcsra. A tiszta eszmék ködébe.

De a lovak visszahőkölnek, felágaskodnak és pozdorjává törik a kocsit és Apollo a rúd szilánkjai közé szorulva s a szerszám szíjaiba gubancolódva, fejjel lefelé zuhan a mélységbe.

Az ég elsötétül.

VENUS

a hidegtől elkékülve didereg.

Az én övem Hellas egész szemhatára. Mezői orcám rózsás fényében ragyogtak; partjai ajkam lágy formájára voltak szabva és galambjaimnál fehérebb hegyei szobrászok kezének érintésétől remegtek. Lelkem nyomot hagyott az ünnepségek rendjén, a hajdíszek tornyozásán, a filozófusok párbeszédén, az államok alkotmányán. De túlságosan is szerettem az embereket. A szerelem, az tett becstelenné engem.

Sírva vágódik hanyat.

Förtelmes a világ! Megfulladok! Ó, Mercur, líra feltalálója, lelkek vezetője, vigy el engem.

Egy ujját a szájára szorítja és roppant parabolát írva le, a mélységbe zuhan.

Már semmit sem látni. A sötétség teljes.

De Hilarion szembogaráról mintha valami vörös nyíl lövellne ki.

ANTAL

végül észreveszi, milyen magas a termete.

Már néhányszor úgy rémlett nekem, hogy beszéd közben megnőttél; és ez nem volt puszta képzelődés. Hogy lehet ez? Magyarázd meg nekem... Borzadok tőled!

Léptek közelednek.

Hát ez meg már mi?

HILARION

kinyujtja kezét:

Oda nézz!

Antal sápadt holdsugárnál végevárhatatlan karaván vesz észre, amely a sziklagyűrű peremén vonul végig; és valamennyi vándor egymásután a mélységbe zuhan a szirtfalról.

Az első Samothrake három főistene: Axieros, Axiokeros és Axiokersa, mind a három egy nyalábba fonódva, bíboros álarccal, felemelt kézzel.

Aesculap mélabúsan lépeget és észre sem veszi Samost és Telesphoret, akik szorongó arccal faggatják. A phytontestű oleai Sosipolis a mélység felé tekereg gyűrűivel. Oda szédül le maga Doepoené is. Britomartis üvölt félelmében és görcsösen kapaszkodik hálója bogaiba. A Kentaurok erős vágtában érkeznek, de hanyatt-homlok zuhannak le a sötét szakadékba.

Mögöttük a nimphák siralmas csapata sántikál. A réti nimphák portól lepettek, az erdeiek keservesen nyögnek és véresek, mert a favágók fejszéje megsebezte őket.

A Celludák, a Strygák és az Empusák, az összes alvilági Istennők egymásba gubancolva csápjaikat, seprőiket, viperáikat, piramissá tornyosulnak, — és a piramis hegyén, keselyű bőrén ott ül Euronyme, aki olyan kék, mint a döglegyek s a tulajdon karját marcangolja.

Majd a vérszopó Orthia, az orchomenosi Hymnia, a pathreaiak Laphriája, az eginuni Aphia, a trákiai Bendis, a madárlábú Stymphalia kavarog tova egyszerre, mint a forgószél. Triophasnak három szeme helyén csak három üreg tátong. Erichtonius, akinek petyhüdten csüng a lába, öklére támaszkodva csúszik, mint a bénák.

Úgy-e, milyen boldogság, hogy gyalázatos halálunkban látjuk valamennyit. Állj csak velem erre a kőre, olyan leszel, mint Xerxes, amint szemlét tart hadai felett.

Lejebb, nagymessze, ködbeveszőn látod-e ott azt a szőkeszakálú óriást, aki most ejti el vértől vöröslő kardját? A scytha Zalmoxis az, két bolygó: Artimpasa, azaz a Venus, és Orsiloche, azaz a Hold között.

Távolabb, fakó felhők közül kibukkanva, azok az Istenek rémlenek fel, akiket a mesés Thulén is túl lakó emberek imádtak.

Hatalmas termeikben fülledt meleg volt és a mennyezetkárpitozó meztelen kardok fényénél méhsert ittak elefántcsonttülökből. Bálnák máját ették roppant réztálakból, melyeket a gonoszlelkek kovácsoltak, vagy a rabul ejtett bűbájosokat hallgatták, akiknek keze mesterin járt a kőhárfák húrjain.

Fáradtak, fáznak. Medvebőrkacagányuk hótól nehéz és rongyos sarújukból kilátszik mezítelen lábuk.

Siratják a rónákat, ahol a gyephantokra dőlve, kifujták magukat a csatákban, a hosszú hajókat, melyek jéghegyeket hasítottak orrukkal s a szántalpakat, melyekkel bejárták a sarkok öveit, kinyujtott karjukkal tartva az égboltozatot, amely együtt forgott velük.

Hófergeteg borítja el őket.

Antal tekintete másfelé kalandoz.

És egyszerre — bíborosan rajzolódva a fekete háttérre — különös alakokat vesz észre; állvédő és keztyű van rajtuk, labdákat dobálnak egymásnak, átugrálják egymást, arcukat fintorgatják és fékevesztett táncban tombolnak.

HILARION

Ezek Etruria Istenei, az Aesarok, akiknek se szerük, se számuk.

Ott az Tages, a madárjóslás feltalálója. Egyik kezével az égi zónákat szeretné szaporítani, a másikkal a földre támaszkodik. Bár nyelné el a föld.

Mortia a falat bámulja, amelybe szögeket vert, hogy ezzel jelezze az évek számát. Az egész fal szegekkel van kiverve és már az utolsó sor is a végére járt.

Kastur és Pulutuk, mint két viharvert vándor, dideregve húzza magára egyazt a köpönyeget.

ANTAL

behúnyja a szemét.

Elég! Elég!

De hangos szárnycsattogással a Capitolium Victoriái suhannak el a levegőben, — homlokukat kezükbe rejtik és elvesztik a karjukra aggatott győzelmi jelvényeket.

Janus, — a szürkület ura, fekete bakon menekül és két orcája közül az egyik már oszlásnak indult, a másik zsibbadtan elhal.

Summanus, — a sötét ég Istene, akinek nincs már feje, száraz, kerékformájú kalácsot szorít a szivére.

Vesta, — rombadőlt kupola alatt próbálja élesztgetni kihúnyt lámpáját.

Bellona orcáit vagdalja, de nem tudja kiserkeszteni vérét, amellyel megtisztította híveit.

ANTAL

Irgalom, halálra fárasztanak.

HILARION.

Valamikor mulattattak.

És egy égerfaerdőben anyaszült meztelen nőt mutat Antal-

nak, — a nő négykézláb áll, mint a barom és egy fekete ember lovagol rajta, aki mind a két kezében fáklyát tart.

Ez Aricia istennője, Virbius gonosz lélekkel. Papja, az erdő királya, csak rabszolga lehet, — a szökött rabszolgák, a halottrablók, a salariai út haramiái, a Sublicius-híd béna koldusai, a Suburra zugainak minden söpredéke senkinek nem hódolt szívesebben nála.

A patriciusnők, Marcus Antonius idejében, Libitinát helyezték előtérbe.

Azzal másik nőt mutat neki a ciprusok és rózsafák alatt, — aki fátyolruhába van öltözve. Ajkán mosoly játszik, körülöttük szana-szét kapák, saroglyák, fekete kárpitok és minden temetéshez szükséges szerszám. Gyémántjai messze ragyognak a pókhálók alól. A Kísértetek, mint síri vázak, mutogatják csontjaikat a galyak között; a Lemurok, amelyek holt árnyak, denevérszárnyukat terjesztgetik.

Egy mező szélén a határok Istene hever kitépetten, ledöntve, végig mocskosan.

Egy barázda közepén Vertumnus hatalmas tetemét vörös kutyák marcangolják.

A mezei istenek, Sartor, Sarrator, Vervactor, Collina, Vallona, Hostilinus sírva távoznak, — valamennyit csuklyás köpeny borítja és mindegyik visz valamit, ki gereblyét, ki villát, ki karót, ki nyársat.

HILARION

Az ő lelkük virágoztatta fel a mezei lakot, galambdúcaival, mókusoktól és csigáktól nyüzsgő kertjeivel, baromfiudvaraival, melyeket háló védett, cédrusszagú meleg istállóival.

Ők oltalmazták a sok földhözragadt szegény embert, akik a Sabinföld kavicsain koptatták megvasalt lábbelijüket, akik kondákba tülkölték össze disznóikat, akik a magas szilfákra futtatott szőlő fürtjeit szedték, akik a trágyával rakott szamarakat hajtották a keskeny ösvényeken. A szántóvető, aki pihegve hajolt ekéje szarvára, hozzájuk könyörgött, hogy karjának erőt adjanak

és míg a tehenek a nyárfák árnyékában deleltek a tejessajtárok mellett, váltakozva zengett dicséretük a nádsípokon.

Antal felsóhajt.

És egy szoba közepén elefántcsontágy tűnik elő egy emelvényen s az ágyat fenyőfafáklyákat tartó emberek veszik körül.

Ezek a házasság Istenei. A menyasszonyra várnak.

Domiducának volt a kötelessége, hogy az ágyhoz vezesse, Virgónak kellett megoldani az övét, Subigónak lefektetni az ágyra — és Praema táratta ki vele két karját, édes szavakat suttogva a fülébe.

De a menyasszonyt már hiába várják és a többieket el is bocsátják. Nonát és Decimát, a betegápolókat, a három Nixius nevű bábát, a két dajkát; Educát és Potinát, — és a bölcsőringató Carnát, akinek galagonyabokrétája távoltartja a gyermektől a rossz álmokat.

Később Ossipago izmosította volna meg a térdét, Barbatus ajándékozta volna meg szakállal, Stimula az első vágyakkal, Vola az első örömökkel; Fabulinus tanította volna meg beszélni, Numera számolni, Camoena énekelni, Consus gondolkozni.

A szoba üres; az ágy szélén nem marad más, csak a százéves Naemia s magában dúdolja a siratóéneket, amelyet az aggastyánok halálára szokott jajveszékelni. De hangját csakhamar éles sikoltások nyomják el.

A HÁZI ISTENEK

sikoltoznak így, akik az atrium mélyén kuporognak, kutyabőrökbe öltözve. Tenyerüket arcukra szorítják és patakzón omlik a könnyük.

Hová lett a jó adag táplálék, amelyet bőven kaptunk minden étkezés után; hová lett a szol-

gáló gondos keze, a ház asszonyának mosolya, a kis fiúk vidámsága, akik az udvar mozaikkövezetén kockáztak? Mikor azután megnőttek, mellünkre akasztották arany- vagy bőrbullájukat.

Milyen boldogság volt, ha a ház ura megtérve valamely győzelem estéjén, könnytől nedves szemmel fordult felénk! Elbeszélte küzdelmeit és a szükös ház büszkébb volt, mint a palota és szentebb, mint a templom.

Milyen kedvesek voltak a családi étkezések, különösen a Feraliákat követő napon. A halottak iránt érzett kegyelet elsimított minden egyenetlenséget és a ház lakói összecsókolóztak és ittak a mult dicsőségére és a jövő reményére.

De az ősök festett viaszmásait, amelyek mögöttünk voltak elzárva, lassan-lassan belepi a penész. Az újabb nemzedék, hogy rajtunk boszszulja meg csalódásait, összetörte állkapcsunkat, fatestünkön patkányok foga rág.

A töméntelen sok Isten, aki az ajtóknál, a konyhában, a kamarákban, a fürdőkben áll őrt, mindenfelé elszéled; az egyik serényen igyekvő óriás hangya, a másik hatalmas pillangó képében.

CREPITUS

hallatja hangját.

Engem is tiszteltek hajdan. Italáldozattal hódoltak nekem. Isten voltam én is.

Az athéni úgy köszöntött, mint a szerencse előjelét, míg a buzgó római felemelt ököllel átkozott és Egyiptom főpapja, aki megtartóztatta magát a babtól, megremegett hangom hallatára és elsápadt szagomtól.

Mikor a savanyú ecet szabadján csorgott végig a borotválatlan szakálakon, mikor makkal, borsóval és nyers hagymával laktak jól az emberek és kecskebakfertályok sültek a pásztorok avas

vajában, senki sem türtőztette akkor magát és nem sokat törődött a szomszédjával. A sűrű táplálék hangossá tette az emésztést. A napsütötte mezőkön minden teketória nélkül könnyítettek magukon az emberek.

Épp oly kevésbé botránkoztattam meg az embereket, mint más testi szükséglet, mint Menaon, aki a szüzeket gyötri meg és az édes Rumina, aki a dajkák kékeres, duzzadt mellét oltalmazza. Vidám voltam. Megnevettettem az embereket. És a lakmározó, aki kedvére kikacagta magát rajtam, minden vidámságát teste nyílásain fujta ki.

Voltak napjaim, amikor büszke voltam. A derék Aristophanes színpadra juttatott és Claudius Drusus császár leültetett úri asztalához. A patriciusok bíborcsíkos bő ruhájában méltóságteljesen sétálgattam. Az arany edények olyat szóltak tőlem, mint az üstdobok, — és a feszülten figyelő világ arról tudta meg, hogy Caesar jól ebédelt, ha a ház urának murenával, szarvasgombával, pástétommal telt bendője nagy zajjal könnyített magán.

Most azonban a csőcseléknép közt élek számkivetve, — és még puszta nevemre is fintorgatják orrukat az emberek!

És Crepitus bánatos sóhajjal eltávozik. Azután mennydörgés csattanása hallik.

EGY HANG

Én voltam a hadak Istene, az Úr, az Úristen.

Én feszítettem ki Jákob sátrait a halmokon és tápláltam a pusztában menekülő népemet.

Én égettem fel Szodomát, az én művem volt, hogy a földet elnyelte a vízözön. Én fullasztottam a tengerbe Fáraót, a királyfiakkal, hadiszekerekkel és kocsisokkal együtt.

Féltékeny Isten vagyok, kiátkoztam a többi Istent. Letiportam a tisztátalanokat, megaláztam a kevélyeket és — rontó átkom úgy száguldozott jobbra, balra, mint a tengeriföldre szabadult dromedár.

Izráel szabadítására az egyszerű lelkeket választottam. Lángoló szárnyú angyalok szólították őket égő bokrokból.

Nárdustól, cinnamoniumtól és myrrhától illatos, rettenthetetlen szívű asszonyok járultak áttetsző ruhában, magassarkú sarukban az ellenség vezéreihez, hogy vérüket vegyék. A prófétákat száguldó szelek ragadták fel.

Törvényeimet kőtáblákba metszettem. Úgy körülbástyáztam népemet, mint valami fellegvár. Mert ez az én népem volt. És én voltam népem Istene. Enyém volt a föld, enyéim az emberek minden gondolatukkal, munkájukkal, szántóvető szerszámaikkal és összes maradékaikkal együtt.

Frigyládám hármas szentélyben pihent bíborkárpitok és égő kandeláberek mögött. Egész nemzetség állott szolgálatomra, füstölőket lóbálva engem szolgált a jácintszínű ruhába öltözött főpap, aki szabályos rendben elhelyezett drágaköveket viselt a mellén.

De jaj, jaj! A Szentek szentje megnyílt, a szent kárpitot széttépték, az áldozatok illatát mindenfelé széthordták a szelek. Sakál üvölt a sírvermekben, templomom rombadőlt; népem szerteszóródott.

Papjaimat köntösük zsinórjával fojtották meg. Az asszonyokat rabszíjra fűzték. Szent edényeimet beolvasztották!

A hang távolodni kezd:

Én voltam a seregek Istene, az Úr, az Úristen!

Erre roppant csönd támad, mélységes éjszaka lesz.

ANTAL

Mind eltűntek.

VALAKI

Csak én maradtam.

És Hilarion állott előtte, — de egészen átalakult; szép, mint egy arkangyal, tündöklő mint a nap — és olyan nagy, hogy

ANTAL

kénytelen hátraszegni a fejét, mert csak így láthatja.

Hát ki vagy te?

HILARION

Birodalmam olyan roppant, mint a világmindenség; vágyamnak nincs határa. Megyek megállás nélkül előre, felszabadítva a szellemet, mérlegre vetve a világokat gyűlölség nélkül, félelem nélkül, irgalom nélkül, szeretet nélkül és Isten nélkül. Nevem: a Tudomány!

ANTAL

hátratántorodik.

Más lehetsz te inkább... A Sátán.

HILARION

mereven rászegzi a szemét.

Látni akarod?

ANTAL

nem tud már szabadulni ettől a merev tekintettől, elfogja a kíváncsiság, hogy a Sátánt láthassa. Rémülete nőttön nő, de vágya is szertelenné válik.

Hátha mégis meglátnám... Ha láthatnám?...

Azután tajtékzó dühvel:

A borzalom, amellyel eltölt, örökre megszabadítana tőle. — Igen!

Egy lóláb tűnik elő.
Antal már bánni kezdi a dolgot.
De a Sátán már szarvára kapta és emeli fel a levegőbe.

VI.

Repül vele elnyult testtel, mint valami úszó, — két kibontott hatalmas szárnya egészen eltakarja és olyan, mint valami felhő.

ANTAL

Hová visz ez az út?

Az imént mintha az Átkozott alakját pillantottam volna meg. De nem, felhő ragad magával. Talán meghaltam és Isten elé szállok fel?...

Ó, milyen könnyen szedem a lélegzetet. A kristálytiszta levegő csak úgy dagasztja a mellem. Már semmi sem nehéz, és eltűnt minden gyötrelem.

Alattam, mélyen, villám cikázik, a szemhatár kitágul, egymást keresztezik a folyók. Az a szőke folt ott a sivatag, az a víztócsa az Oceán.

És más oceánok bukkannak elő, határtalan földek, amelyeket nem ismerek. Itt vannak a fekete országok, amelyek füstölögnek, mint a parázstartók; itt az örök hó zónája, amelyet szüntelen ködök borítanak homályba. Megpróbálom felfedezni azt a hegységet, amely mögött a nap esténkint lenyugszik.

A SÁTÁN

A nap le nem nyugszik soha.

Antalt nem lepi meg ez a hang. Úgy tűnik fel neki, mintha gondolatai visszhangja volna, — mintha emlékezetétől kapna választ.

Közben a Föld gömbalakot ölt és Antal észreveszi, hogy sarkai körül forog a kék levegőégben és a Nap körül kering.

A SÁTÁN

Lám, nem a föld a világ középpontja! Embergőg, hát alázd csak meg magad!

ANTAL

Már alig tudom megkülönböztetni. Egészen elvegyül a többi csillagtűz közt.

Az égboltozat olyan, mint valami csillagos szövet.

Egyre feljebb szállnak.

Semmi zaj; még a sasok vijjogását sem hallom. Csend... Előrehajlok, hogy a bolygók járásának harmóniáját halljam.

A SÁTÁN

Nem fogod hallani! És nem fogod látni sem Plato ellenlábasát, sem Philolaus tűzhelyét, sem Aristoteles éggömbjeit, sem a zsidók hét egét, roppant vizeivel a kristályboltozatok alatt.

ANTAL

Alulról szilárdnak látszott, akár a fal. Most pedig át tudok hatolni rajta, sőt egészen belémerülök.

Azzal a hold elé érkezik, — amely éppen olyan, mint valami kerek tükördarab, tele mozdulatlan fénnyel.

A SÁTÁN

Valaha itt lakoztak a lelkek. A derék Pithagoras még madarakkal és pompás virágokkal is benépesítette.

ANTAL

Nem látok rajta mást, csak sivatag rónaságokat kihült kráterekkel, melyekre szurokfekete ég borul.

Induljunk azok felé a szelíd sugárú csillagok felé, hogy megláthassuk az angyalokat, amelyek úgy tartják őket kinyujtott kezükben, mint a fáklyákat.

A SÁTÁN

felviszi a csillagok közé.

A csillagok vonzzák és taszítják egymást egyszerre. Mindegyik mozgása a többiének eredménye és maga is befolyásolja a többiét, — minden segítőeszköz nélkül, egyetlen törvény erejénél fogva s ez a törvény a rend hatalma.

ANTAL

Igen ... Igen. Felérem értelmemmel és ez fenségesebb öröm a gyöngédség minden gyönyörénél. Nagy ámulatomban a lélegzetem is eláll az Úr mérhetetlensége előtt.

A SÁTÁN

Mint az égboltozat, amely egyre emelkedik, amint magasabbra és magasabbra szállsz, úgy

nő az Úr is, minél feljebb szárnyal a gondolatod és érezni fogod, hogy dagad az örömöd, ha a világegyetemet így felfedezted a maga végtelen kiterjedésében.

ANTAL

Csak feljebb, feljebb! Egyre feljebb!

A csillagok sokasodnak, tündökölnek. A tejút a zenithen kibomlik, mint valami roppant öv, amelyen itt-ott rések tátongnak; ott, ahol a fényesség így megszakad, a sötétség térségei nyúlnak elő. Azután csillagzáporok következnek, aranyporfelhők, csillogó párák, amelyek gomolygón szállnak, majd szétfoszlanak.

Néha egy-egy üstökös száguld el hirtelen, — azután béke honol tovább az égi fények számlálhatatlan seregeiben.

Antal széttárt karjával a Sátán két szarvába kapaszkodik s mint valami vitorla, egészen betölti a két szarv közét.

Lenézőn gondol vissza régi napjai tudatlanságára és sekélyes álmaira. Most itt vannak mellette azok a fénylő golyók, amelyeket alulról bámult. Látja pályájuk kereszteződését, mozgásuk irányának szövevényes hálózatát. Látja, mint érkeznek a messzeségből s mint írják le — akár a parittyában pergetett kő, — görbe pályájukat s mint rohannak tova hyperbolájuk ívén.

Egy szempillantással észreveszi a déli Keresztet és a Nagymedvét, a Lynxet és a Kentaurt, a Dorada ködképét, az Orion csillagzatának hat napját, a Jupitert négy csatlósával és az irbontalan Saturnus három gyűrűjét, az összes bolygókat és összes csillagokat, melyeket csak nagysokára fognak felfedezni az emberek. Szeme egészen belevakul fényességükbe, agyának túlnehéz távolságuk kiszámítása, utoljára csüggedten ejti le fejét.

Mi célja van mindennek?

A SÁTÁN

Nincs semmi célja!

Hogy is lehetne célja Istennek? Miféle tapasztalat taníthatta volna rá, micsoda meggondolás birhatta volna ilyen elhatározásra?

Mindeneknek kezdete előtt nem cselekedhetett volna céltól vezéreltetve s most már hiábavaló volna úgy is.

ANTAL

A világot mégis egyszerre teremtette meg egyetlen szavával!

A SÁTÁN

De az élő lények, melyek a földet benépesítik, egymásután, fokozatos rendben kerülnek oda; sőt az égen is új csillagok bukkannak fel szüntelen, — mint változatos okok különböző eredményei.

ANTAL

Az okok sokfélesége Isten akarata.

A SÁTÁN

De különböző akaratmegnyilvánulásokat feltételezni Istenben annyi, mint különböző okokat feltételezni, azaz megbontani Isten egységét.

Mert akarata elválaszthatatlan lényegétől. Nem lehet más-más akarata, mert nem lehet más lényege; — és minthogy öröktől fogva van, öröktől fogva cselekszik.

Nézd csak a napot. Szélein hatalmas lángok lövellnek ki, szikrákat szórva, amelyek azért röppennek szét, hogy világok váljanak belőlük; és a legutolsó lángon is túl, a roppant mélységek alatt, amelyeknek csak végtelen éjszakáját látod, más napok keringenek, s azokon túl mások és megint mások, a végtelenbe veszve . . .

ANTAL

Elég, elég! Félek! Mindjárt lezuhanok a mélységbe.

A SÁTÁN

megáll és lágyan ringatni kezdi.

Nincs semmiség, űr sincs sehol. Mindenfelé testek vannak, melyek a Tér változhatatlan mélyén mozognak; és ha a Tért határolhatná valami, akkor nem volna többé tér, hanem maga is test, határtalan tehát!

ANTAL

akadozva:

Határtalan!

A SÁTÁN

Szállj fel az égbe, egyre feljebb, feljebb; soha nem éred a tetejét. Szállj a föld alá milliárd meg milliárd évszázadon át, soha nem érsz le a fenekére, — mert nincs a világmindenségnek sem feneke, sem teteje, sem magassága, sem mélysége, nincs semilyen határa; a Tér benne van Isten fogalmában, aki nem része a Térnek ilyen vagy olyan nagyságban, hanem maga a Végtelenség!

ANTAL

csendesen:

Az anyag... akkor... szintén része Istennek?

A SÁTÁN

Mért ne volna? Tudhatod talán hol ér véget?

ANTAL

Dehogy tudom, csak leborulok elé és megsemmisülök hatalmának sulya alatt.

A SÁTÁN

És mégis azzal áltatod magad, hogy megindítod. Beszélsz hozzá, felékesíted erényekkel: jósággal, igazságossággal, irgalmassággal, ahelyett, hogy egyszerűen elismernéd minden tökéletesség tárházának.

Aki azt képzeli, hogy van valami rajta kívül is, az Istent képzel Istenen kívül s másik létet, a léten túl is. Isten tehát az egyedülvaló lét, mindennek egyedülvaló állaga.

Ha ez az egyetemes lényeg osztható volna, elvesztené természetét, nem volna többé az, ami és nem volna többé Isten. Éppen olyan oszthatatlan tehát, mint amilyen végtelen; — és ha teste volna, akkor részekből volna alkotva, s nem volna többé egy és nem volna többé végtelen. Az Isten ennélfogva személytelen lény.

ANTAL

Mit? Hát az én imáim, az én zokogó sírásaim, testem sanyargatásai, buzgóságom lángoló kitörései, mind, mind egy nagy hazugság felé szárnyaltak volna . . . a puszta űrbe . . . haszontalanul . . . mint a madárfütty, mint a hulló levél, mit a szél felkavar!

Sírva fakad:

Ó, nem! Van valaki a mindenség fölött; egy hatalmas lélek, egy Úr, egy jó Atya, akit szivem imád és akinek szeretnie kell engem.

A SÁTÁN

Te azt kívánod, hogy Isten ne legyen Isten, mert ha szeretetet, haragot, vagy könyörületet érezne, tökéletességéből nagyobb tökéletességbe

vagy fogyatkozásba csapna át. Nem szállhat le egy érzéshez sem, semilyen formába sem zárkózhatik be.

ANTAL

Mégis meglátom egy napon.

A SÁTÁN

Az üdvözültek közt, úgy-e — mikor a véges a végtelennek örvendezik majd azon a korlátok közé szorított helyen, mely a határtalan valót zárja magába?

ANTAL

Mindegy; kell, hogy legyen paradicsom a jók számára, éppen úgy, mint pokol a gonosz büntetésére.

A SÁTÁN

Azt hiszed, hogy értelmed követelménye szab törvényt a dolgok rendjének. Kétségtelen, hogy a rossz közömbös Isten előtt, mert tele van vele a Föld.

Vajjon tehetetlenségből tűri el, vagy kegyetlenségből tartja fenn?

Azt gondolod, hogy más dolga sincs, mint örökké a világot javítgatni, mint valami fércmunkát és hogy vigyáz valamennyi lénynek minden rebbenésére a pillangótól fel egész az emberi gondolatig.

Ha megteremtette a világot, felesleges a Gondviselés. Ha mégis van Gondviselés, akkor a teremtés volt elhibázott.

De a jó és a rossz csak veled vonatkozásban az, — mint ahogy a nappal és az éjjel, a gyönyör és a kín, a halál és a születés is csak a tér egy

kis zugára, egy külön környezetre vonatkozóan, az egyéni érdek szempontjából bír jelentőséggel. Mivel egyedül csak a végtelen állandó, tehát van Végtelen, — és ez a mindenség!

A Sátán mindjobban kiterjeszti hosszú szárnyait, most már az egész Űrt befödi velük.

ANTAL

Már nem lát semmit. Lankadni kezd.

Rettenetes hideg dermeszt át lelkem mélyéig. Ez túlnő már a fájdalom határán. Olyan ez, mint a halálnál is mélyebb halál. A mérhetetlen sötétségbe gurulok le. S a sötétség belém szivárog. Öntudatom szétpattan a terpeszkedő semmiség nyomása alatt.

A SÁTÁN

De a dolgokról csak eszed közvetítésével szerezhetsz tudomást. És az eltorzítja a tárgyak képét akár a görbe tükör; nincs rá egyetlen eszközöd sem, hogy a képek pontosságáról meggyőződj.

Soha nem fogod megismerni a világegyetemet egész terjedelmében; következésképen nem alkothatsz fogalmat végső okáról, s nem lehet helyes felfogásod Istenről sem, még csak azt sem mondhatod, hogy a világegyetem végtelen, mert először ismerned kellene a Végtelent!

A Forma talán érzékeid csalódása, a Lényeg pedig elméd képzelődése.

Hacsak — minthogy a világ a dolgok szakadatlan keringése — éppen ellenkezőleg: nem látszat mindaz a legteljesebb igazság és nem az érzékcsalódás az egyetlen valóság.

De bizonyos vagy-e benne, hogy csakugyan

látsz, sőt bizonyos vagy-e abban is, hogy csakugyan élsz? Talán nincs is semmi.

A Sátán megragadja Antalt és magasra emelve, tátott szájjal bámul rá, mintha mindjárt el akarná nyelni.

Imádj hát engem és mondj átkot az árnyra, akit Istennek hívsz!

Antal a reménység végső mozdulatával emeli szemét az égre. A Sátán elbocsátja.

VII.

ANTAL

Arra eszmél, hogy a hátán elterülve hever a szirtfal peremén. Az ég derengeni kezd.

A hajnal világossága ez, vagy a hold visszfénye?

Megpróbál feltápászkodni, de visszaroskad és fogvacogva mondja:

Olyan fáradtságot érzek, — mintha összetört volna minden csontom!

Miért?

Ó, a Sátán műve ez, már emlékszem, — és hozzá még újra elmondta mindazt, amit az öreg Didymosnál tanultam Xenophanesnak, Herakleitosnak, Melissosnak, Anaxagorasnak a végtelenről, a teremtésről, s a mindenség megismerésének lehetetlenségéről vallott felfogásából.

És én azt hittem, hogy egyesültem az Istennel.

Keserűen felkacag:

Ó, bolondság, bolondság! Hát én vagyok a hibás? Elviselhetetlen nekem az imádság. A szívem sivárabb mint egy kőszikla. Valamikor majd kicsordult a sok szeretettől! . . .

Reggelenkint a sivatag homokja úgy füstölt a szemhatáron, mint füstölőből a tömjén pora; al-

konyatkor tűzvirágok virultak ki a kereszten és az éjszaka közepén gyakran úgy tetszett nekem, hogy az összes lények és az összes tárgyak egyazon csendben összeforrva, imádják velem az Urat. Ó, milyen igézet lakozott a fohászokban, milyen boldogságot adtak az elragadtatások; mivé lettetek, ti égi ajándékok!

Emlékszem egy utazásra, melyet Ammonnal tettem: egy elhagyott helyet kerestünk, hogy kolostorokat építhessünk. Az utolsó estén történt; meggyorsítottuk lépteinket s közben himnuszokat duruzsolva, beszélgetés nélkül haladtunk egymás mellett. Mennél jobban alkonyatra hajlott a nap, annál jobban megnyult testünk kettős árnyéka, mint két egyre növekvő obeliszk, amely folyton előttünk járt. Botunk darabjaiból itt is, ott is keresztet tűztünk a földbe, hogy kijelöljük egy-egy cella helyét. Az éjszaka lomhán közelgett és fekete hullámok terpedtek el a földön, míg az égboltot mérhetetlen rózsapír ragyogta még be.

Gyermekkoromban azzal mulattattam magamat, hogy kavicsokból raktam remetelakokat. Anyám mellém telepedve vigyázott rám.

Megátkozott volna, két kézzel tépve fehér haját, ha tudja, hogy magára hagyom. És holt teteme ott marad elnyulva a viskó közepén, a nádtető alatt a düledező falak között. Egy hasadékon hiéna dugja be a pofáját, szimatolva!... Iszonyatos! Iszonyatos!

Zokogni kezd.

Nem, Ammonaria nem hagyta volna el!

Ugyan hol lehet most Ammonaria?

Talán valami fürdő mélyén veti le egyenkint a ruháit; először a köpenyét, azután az övét, az első tunikáját, majd a második patyolatinget és összes nyakláncait; cinnamon gőze burkolja

be mezítelen tagjait. Végül lefekszik a langyos mozaikra. Megoldott haja mint fekete gyapjú takarja be csípőit, — és kissé pihegve a forró párák közt, verejtéktől gyöngyözik a teste, dereka megfeszül és két melle előre dagad. Na lám... Hát az érzékiségem is fellázad. Ennyi baj közepette még a bujavágy is gyötör. Kettős kínszenvedés egyszerre, ez sok egy kissé. Terhére vagyok már önmagamnak is.

Kihajlik és lenéz a szakadékba.

Aki itt lezuhan, szörnyet hal. Pedig mi sem volna könnyebb, csak balra kellene fordulnom. Csak egy mozdulatomba kerülne, egyetlenegybe.

Ekkor

EGY ÖREG ASSZONY

jelenik meg.

Antal iszonyattal ugrik fel; — azt hiszi, hogy feltámadt anyját látja.

De ez itt sokkal öregebb és rettentő sovány.

A fejére csavart szemfedő fehér hajával együtt két lábasarkát veri s ez a két láb olyan ösztövér, mintha két mankó volna. Elefántcsontfényű fogsorának csillogása még komorabb színt ad földsárga bőrének. Két szemgödrében sötétség tátong és a sötétség mélyén két lángnyelv táncol, mint síri lámpák fénye.

Csak rajta! — biztatja Antalt. — Ki tart vissza?

ANTAL

dadogva:

Félek, hogy bűnt követek el.

AZ ÖREG ASSZONY

újra szóba kezd:

De Saul király is megölte magát. Razias is öngyilkos lett, pedig igaz ember volt. Megölte magát antiochiai szent Pelágia is; három másik

szent, aleppoi Dommina és két leánya szintén megölték magukat; és emlékezz vissza rá, hogy voltak hitvallók, akik önként adták magukat hóhérkézre, mert nem tudták türelemmel bevárni a halált. S hogy előbb legyen részük a halál örömében, a miletosi szüzek ruhájuk zsinórjával fojtották meg magukat. Hegesias filozófus olyan hatásosan prédikált Syracusában a halálról, hogy sokan otthagyták a bordélyokat s a mezőkre mentek magukat felkötni. A római patríciusok úgy gyönyörködtek az öngyilkosságban, mint a kicsapongásokban.

ANTAL

Bizony szörnyű erejű szerelem ez! Sok anachorétát hatalmába ejtett.

AZ ÖREG ASSZONY

Olyan dolgot művelni, amely Istenhez tesz hasonlóvá, gondold csak meg. Ő teremtett, te pedig lerombolod a művét, enkezeddel, bátran, szabad elhatározásból. Herostrates öröme sem lehetett fenségesebb. Azután meg tested elég csúfot üzött lelkedből, hogy végre megbosszuld magad rajta. Nem fogsz kínlódni. Gyorsan vége lesz mindennek. Mitől félsz? Ettől a tátongó, fekete lyuktól! Talán üres is?

Antal némán hallgatja; és a másik oldalon

EGY MÁSIK NŐ

jelenik meg. Csodaszép és fiatal. Antal először Ammonáriának nézi.

De ez a nő sokkal magasabb, szőke, mint a méz, kövérségtől gömbölyű, arcán festék piroslik, fején rózsák díszlenek. Hosszú, pikkelyekkel rakott ruhája fényesen csillog; húsos

ajka vérpirosan ragyog; kissé nehéz pillái olyan bágyadtan ereszkednek le, hogy szinte vaknak nézi az ember.

Halkan suttogja:

Élj hát, örülj hát! Salamon király is örömre int. Eredj, ahová a szíved vonz és a szemed vágya csábít!

ANTAL

Milyen öröm várhat rám? Szívem fáradt, szemem megtört!

AZ ASSZONY

újra kezdi:

Menj el Racotis külvárosába, taszíts be egy kékre festett kaput és ha majd az atriumba érsz, ahol szökőkút habja zsong morajlón, egy asszony áll eléd, arannyal átszőtt, fehér selyem peplosban, kibontott hajjal és a kacagása úgy cseng, mint csörgők csattogása. És ügyes a szerelem mesterségében. Becézgetése közben a titokba való beavatásnak s egy kúsza szükség elcsitításának büszke gyönyörét élvezed majd.

Te nem ismered ám még a házasságtörések, a belopózkodások, a söktetések izgalmát és azt az örömet sem, hogy egészen mezítlenül láthatod azt, akit felöltözködve tisztelettel övezтél.

Szorítottál már kebledre szüzet, aki szeretett téged? Emlékszel, hogy vetkőzte le szemérmes vonakodását, emlékszel vádló lelkiismeretfurdalásaira, melyet édes könnyek árja mosott el?

Magad elé tudod képzelni, úgy-e, amint holdfényben az erdőn jártatok? Egymáséba kulcsolt kezetek szorítására remegés jár át benneteket; összesimuló szemetek egymásba dobban, mint két megfoghatatlan hullám és szívetek csordultig megtelik; aztán kicsap; édes örvény, túláradó mámor kap el...

AZ ŐREG ASSZONY

Nem kell, hogy részünk legyen a gyönyörökben, anélkül is érezhetjük keserűségüket! Elég csak messziről látni őket, már csömör fog el. Téged is kifáraszthatott az egyforma cselekedetek egyhangúsága, a hosszú napok unalma, a világ rútsága s az egyre bamba fénnyel lángoló nap!

ANTAL

Úgy van, nem tetszik nekem semmi, amire világa süt.

A FIATAL ASSZONY

Hej, te remete, remete! A kavicsok közt gyémántot találsz, a föveny alatt forrást és kedvtelést a véletlen örömökben, melyeket megvetsz, sőt a földnek is akadnak olyan szép tájai, hogy az embernek kedve támad a szívére szorítani őket.

AZ ÖREG ASSZONY

Minden este, mikor álomba szenderülsz rajta, azt reméled, hogy nem sokára beföd majd.

A FIATAL NŐ

Mégis hiszel a test feltámadásában, ami az örökkévalóságba plántálja át az életet!

Az öreg asszony még jobban lefogyott, míg beszélt és koponyája fölött, amelyen már nincs haj, egy denevér kering a levegőben.

A fiatal pedig még kövérebbre hízott. Ruhája színjátszón csillog, orrcimpája reszket, szeme bágyadt lángot lövel.

AZ ELSŐ

karját kitárva:

Jöjj, én vagyok a vígasztalás, a nyugalom, a feledés, az örök csend.

A MÁSODIK

pedig keblét kínálva:

Én vagyok az álomba ringató, az öröm, az élet, a kimeríthetetlen boldogság!

Antal sarkon fordul, hogy meneküljön. Mind a kettő vállára teszi a kezét.

A szemfedő fellebben s alatta a Halál csontváza válik láthatóvá.

A ruha szétfeslik s kivillan belőle a Bujaság egész teste. Dereka karcsú, tompora óriási, hullámos nagy haját lobogtatja a szél.

Antal mozdulatlanul áll kettőjük között és némán mered rájuk.

A HALÁL

így szól hozzá:

Mindjárt, vagy nemsokára, hát nem mindegy már az? Te épúgy enyém vagy, mint a napok, a népek, a városok, a királyok, a hó a hegyeken és a fűszál a mezőkön. Én magasabban repülök, mint a karvaly, gyorsabban futok, mint a gazella, beérem még a reményt is, én legyőztem az Isten fiát!

A BUJASÁG

Ne próbálj nekem ellenállni, én mindenható vagyok! Az erdők visszhangoznak sóhajaimtól, a hullámok indulataimtól dagadnak. Az erény, a bátorság, a részvét feloldódnak ajkam illatától. A férfi nem tehet egy lépést sem, hogy én ne kísérném! — és még sírja szélén is felém fordul!

A HALÁL

Én felfedezem előtted a titkot, amelyet a holtak arcáról próbáltál leolvasni a fáklyák fényénél, — vagy mikor a Pyramisokon túl kóboroltál, a nagy sivatagban, melynek fövenye emberek porából gyűlt össze. Néha-néha egy-egy koponyadarab gurult sarud alá. Te mertél a homokból és ujjad közt pergetted le és gondolataid a porral elvegyülve, a semmiségbe hulltak.

A BUJASÁG

Az én örvényem sokkal mélyebb. Márványok is lobbantottak már fel ocsmány szerelmeket. Az emberek csak úgy törik magukat rémítő találkákra. Maguknak kovácsolják a bilincseket, melyeket átkoznak. Honnan van a kurtizánok bűbája, az álmok csapongó szeszélye és az én véghetetlen szomorúságom.

A HALÁL

Az én gúnykacajom minden mást felülmúl. A királyok temetését és a népek pusztulását kéjben vonagló táncok kisérik, a háborúkat zeneszóval folytatják és tollforgók, zászlók, arany szerszámok, s a szertartások egész sora szolgálnak harci ékességül, hogy mennél nagyobb hódolatban részesítsenek.

A BUJASÁG

Haragom felér a tiéddel. Üvöltök, harapok. Halálos verejtéket én is tudok kicsalni, és én is adok olyan külsőt, mint a holttetem.

A HALÁL

Én kölcsönzök neked komolyságot, öleljük meg hát egymást.

A Halál rikkant, a Bujaság bőg. Derékon kapják egymást és énekelnek.

— Én teszem gyorsabbá az anyag bomlását!
— Én könnyítem meg a csirák szétszóródását!
— Te azért rombolsz, hogy én újat alkothassak!
— Te azért fogantatsz új nemzedéket, hogy én rombolhassak!
— Tedd alkotóvá hatalmamat!
— Termékenyítsd meg rothadásomat!

És hangjuk, melynek messze dübörgő visszhangja beharsogja körül a szemhatárt, olyan erőssé válik, hogy Antal hanyatvágódik tőle.

De időnkint egy-egy lökés rázza meg és kinyitva szemét, valami szörnyeteget pillant meg magával szemben.

Rózsakoszorús halálkoponyája van ennek a szörnynek s ez a koponya gyöngyfehér női testen trónol. Mögötte mint uszály aranypettyekkel csillagozott szemfedő húzódik; — és az egész teste kígyózón hullámzik, mint valami roppant síri féregé, amely fel akar tápászkodni.

A látomás halványodni kezd és eltűnik.

ANTAL

föláll:

Ez megint a Sátán volt, kettős álarcában: a paráznaság szellemének és a romlás szellemének képében.

Egyik sem rémít a kettő közül. A gyönyört eltaszítom és örök életre hivatottnak érzem magam.

Így a halál nem egyéb, mint látszat, fátyol, amely itt-ott álarcot borít az élet folytonosságára. De ha a létetadó lényeg egy és oszthatatlan, miért különbözők a formák?

Kell lenni valahol ősi, első alakzatoknak, amelyeknek csak képmásai a testek. Ha ezeket láthatná az ember, megismerné az anyag és a gondolat összekötő láncát; és ez tulajdonképen a Lét lényege.

Ezek azok az alakzatok, amelyek Babylonban Bal templomának falaira voltak festve s ezek födték be Karthago kikötőjének egyik mozaikját. Magam is mintha szellemalakokat láttam volna néha az égen. Akik keresztülvándorolnak a sivatagon, olyan állatokkal találkoznak, amelyek fölülmúlnak minden képzeletet.

És íme: szemben a Nílus túlsó partján megjelenik a Sphinx.

Kinyujtja két mellső lábát, megrázza a homlokát díszítő szalagokat és hasra fekszik.

Ugrándozva, röpködve, orrlyukain lángot fujva és sárkányfarkával szárnyait csapkodva ott kering és ugat a zöldszemű Chiméra is.

Göndör hajzatának gyűrűi az egyik oldalon hátrasímítva egybefolynak a lágyékait borító szőrrel, a másik oldalon a fövenyt söprik és igy ringatódznak egész teste himbáló mozgásával.

A SPHINX

mozdulatlanul bámulja a Chimérát.

Hallod-e, Chiméra, állj meg már.

A CHIMÉRA

Nem, soha!

A SPHINX

Ne fuss olyan gyorsan, ne repülj olyan magasan, ne ugass olyan erősen!

A CHIMÉRA

Ne szólíts többé, ne szólíts többé, mert örökre néma maradsz.

A SPHINX

Ne fujd tovább a lángot arcomba, ne ordítozz tovább a fülembe, úgy sem olvaszthatod meg gránittestemet.

A CHIMÉRA

Te meg nem tudnál elfogni, rettentő Sphinx.

A SPHINX

Sokkal bolondabb vagy, semhogy velem lakhatnál együtt.

A CHIMÉRA

Te meg sokkal nehézkesebb, semhogy követhetnél.

A SPHINX

Hát hová igyekszel, hogy ilyen sebesen futsz?

A CHIMÉRA

A labyrinthus folyosóin vágtatok, a hegyek fölött lebegek, a hullámokat szántom, a szakadékok mélyén csaholok, a felhők bőrébe kapaszkodom a fogammal, lompos farkam a síkokat söpri és a dombok hajlata hátam formájára görbült; de téged így talállak mindig örök mozdulatlanságban, legfeljebb karmoddal rajzolgatod az ábécé betűit a homokba.

A SPHINX

Azért teszem, mert titkomat őrzöm! Töprengek és számítgatok.

A tenger hánytorog ágyában, a búzavetés hullámosan ring a szélben, a karavánok haladnak, a por tovaszáll és a városok rombadőlnek, — de az én tekintetem, amelyet semmi sem térithet el útjából, ott pihen a tárgyak sokasága közt is, mereven rászegeződve elérhetetlen szemhatárokra.

A CHIMÉRA

Én könnyed vagyok és vidám. Káprázatos kilátásokat tárok az emberek elé csillogó édenkertekkel a messze felhők között; távoli boldogság délibábját rengetem előttük. Örök tébolyokat öntök lelkükbe, terveket a boldogság elérésére, jövendő célokat, dicsőség álmát, szerelmes esküvéseket és erényes elhatározásokat.

Veszedelmes utazásokra, hatalmas vállalkozásokra ösztökélem őket. Az építészet csodáit én mintáztam, véstem karmommal; én voltam az, aki csengőket akasztottam Porsenna sírjára; én vettem körül Atlantis partjait aranyvakolatú fallal.

Új illatokat, pompásabb virágokat, soha nem érzett gyönyöröket kutatok. Ha olyan emberre lelek valahol, akinek szelleme békén kikötött a bölcseség révében, annak nekiesem és megfojtom.

A SPHINX

Akiket Isten után epesztett vágy, egy szálig felfaltam.

A legerősebbek, hogy királyi homlokomig jussanak, úgy kapaszkodtak fel szalagjaim rovátkáin, mint lépcsőfokokon. De fáradtság fogja el őket és maguktól hátrazuhannak.

Antal reszketni kezd.

Már nem a kunyhója előtt áll, hanem lenn a sivatagban, — s két oldalt, ott van mellette ez a két szörnyeteg fenevad, melyeknek szája vállát horzsolja.

A SPHINX

Ó, Képzelet! Ragadj magaddal szárnyadon, hogy szomorúságom vidámságra váljék.

A CHIMÉRA

Ó, Ismeretlen, szerelmes vagyok a szemedbe. Mint a gerjedt hiéna, úgy kerülgetlek, a megtermékenyítést várva, amelyre olyan szükségem van, hogy majd beleveszekszem.

Tátsd ki a szád, emeld fel lábadat és pattanj a hátamra!

A SPHINX

A lábam olyan rég hever már így kinyujtva, hogy nem tudom felemelni. Torkomat moh lepte be, mint valami sömör. És annyit gondolkoztam, hogy nincs már semmi mondanivalóm.

A CHIMÉRA

Hazudsz, te képmutató Sphinx. Hogy van az, hogy egyre hívsz és aztán megtagadsz?

A SPHINX

Te vagy a fékezhetetlen szeszély, mely erre röppen s mindjárt elsuhan.

A CHIMÉRA

Hát ez is az én hibám? Ugyan, ne bánts már!

Ugat.

A SPHINX

Izegsz-mozogsz már, — mindjárt a faképnél hagysz!

Morog.

A CHIMÉRA

Jó lesz megpróbálni, — különben agyonlapítasz!

A SPHINX

Nem, nincs hozzá erőm!

Azzal lassacskán süllyedni kezd és a fövény elnyeli, — míg a Chiméra, amely kiöltött nyelvét kunkorgatja, kanyargón, oldalogva távolodik.

A száján kitóduló pára ködde sűrűsödik.

Antal a ködben felhőgomolyokat, meghatározhatatlan formájú kacskaringókat vesz észre.

Végre emberi testek körvonalait fedezi fel.

Először

AZ ASTOMOSOK CSAPATA

bontakozik ki a ködből. Olyanok, mintha buborékok volnának, amelyeken színesen süt át a nap.

Ne fujj túlerősen! Az esőcseppek is meggyötörnek, a hamis hangok bőrünket nyúzzák le és a sötétség megvakít bennünket. Illatokból és fuvalmakból font testünk perdül, lebeg, — mert kissé több a puszta álomnál, de mégsem egész az, mint az élőlényeké...

A NISNÁK

Csak félszemük, félkezük, féllábuk van, s testüknek és szívüknek is csak fele látszik. Sivítva mondják:

Kedvünkre éldegélünk félházunkban, félfeleségünkkel és felében maradt gyermekeinkkel.

A BLEMMYÁK,

amelyeknek egyáltalában nincs fejük.

Nincs fejünk, de annál szélesebb a vállunk, — és nincs az az igavonó marha, az a rinocérosz, sem az az elefánt, amely el bírná vinni azt, amit mi elviszünk.

Mellünkre halvány vonásokban valami elmosódó arcféle van bevésve, ennyi az egész. Nem

törődünk csak azzal, hogy jól emésszünk és gyenge, lágy legyen az ürülékünk. A mi Istenünk békén úszkál bendőnk chylusai közt.

Megyünk egyenest előre, amerre látunk, keresztülgázolva minden pocsolyán, átsuhanva minden mélység fölött; — és mi vagyunk a legdolgosabb, a legboldogabb és a legerényesebb lények.

A PYGMEUSOK

Mi öklömnyi manók úgy rezsgünk a világon, mint férgek a dromedár púpján.

Megégetnek, vízbefojtanak, eltipornak bennünket és mégis mindig újra itt termünk még fürgébben, még számosabban, — töméntelen sokaságban!

A SCIAPODÁK

Hajzatunk, mely cly hosszú, mint nagyranőtt lian, lehúz a földre; így tengődünk hatalmas lábunk oltalma alatt, mely terebélyes akár egy nyitott ernyő; a fény vastag talpunkon át szűrődik le ránk. Mi meg nem moccanunk és munkánk semmi nincs! — Csak mentül lejebb a fejjel, ez a boldogság titka.

Magasra nyúló combjaik, amelyek vén fatörzsekhez hasonlók, megsokasodnak.

Egész erdő tűnik elő, amelyben majmok futkároznak négykézláb. Ezek a kutyafejű emberek.

A KUTYAFEJŰEK

Ágról ágra ugrunk, hogy kiszopjuk a tojások tartalmát és megkopasztjuk a madárfiókákat, hogy aztán fejünkre húzzuk fészküket, mint a sapkát.

Arról sem feledkezünk meg, hogy a tehenek

tőgyét letépjük és kivájjuk a hiúzok szemét; a fák tetejéről piszkítunk le és ganéjunk ott terped éktelenül a teljes verőfényben.

Letépjük a virágokat, megrágjuk a gyümölcsöket, felzavarjuk a források vizét, erőszakot veszünk a nőkön; mi vagyunk az urak, — mert erős a karunk és nem ismer irgalmat a szívünk.

Bátran, cimborák! Csattogtassátok a fogatokat!

Vér és tej csepeg lefittyedt ajkukról. Szőrös hátukat eső veri.

Antal tele tüdővel szívja a zöld lombok üde hűsét.

A levelek most megrezzennek, a galyak összeverődnek és egyszerre bikafejű, fekete szarvas bukkan elő, amelynek két füle közt ágas-bogas, fehér agancs díszlik.

A SADHUZAG

Agancsomnak hetvennégy ága üres belül, mint a fuvola.

Ha nekifordítom a déli szélnek, olyan hangot ad, amely hozzámcsalogatja az elbűvölt vadállatokat. A kígyók lábamra tekergőznek, a darazsak orrlyukamba fészkelnek és a papagájok, galambok és íbisek agancsomra telepszenek. Ide hallgass!

Hátraveti agancserdős fejét, amelyből minduntalanul édes muzsika zeng elő.

Antal szívére szorítja mind a két kezét. Úgy tetszik neki, mintha ez a dallam magával ragadná a lelkét.

A SADHUZAG

De ha az északi szél irányába fordítom a fejem, agancserdőm, amely sűrűbb, mint a lándzsák serege, nagyot bődül s az erdők megremegnek, a folyók kicsapnak medrükből, a gyümölcsök héja felpattan, a füvek égnek állnak, mint a gyáva ember haja.

Hallgasd csak!

Lehajtja ágas-bogas fejét és bántó hangzavar csap ki agancsai közül; Antalnak olyan, mintha a szívét tépnék. De még nagyobb a rémülete, mikor megpillantja

A MARTICHORAS-t,

ezt az emberfejű, irbontalan, rőt oroszlánt, amelynek szájából három sor fog villog ki.

Skarlátszőrömnek habos fénye egybeolvad a roppant homoktenger csillogásával. Orrlyukaimon a pusztaság borzalmának lehelletét fuvom. Dögvészt okádok szét. Elemésztem a hadakat, ha a sivatagba merészkednek.

Karmaim csavarosak, mint a fúrók; fogaim fűrészesek és kunkorgó farkamon olyan tüskék meredeznek, mint egy-egy lándzsa, jobbra, balra, előre, hátra! — Nézd csak, nézd csak!

A Martichoras megrázza farkát, melynek tüskéi mint nyilak röppennek szét minden irányban. Véreső zuhog és hangos kopogással veri a lombokat.

A CATOBLEPAS

fekete bivaly, melynek földig lógó disznófeje van s ez a roppant fej vékony, hosszú nyakon imbolyog, amely olyan petyhüdt, mint valami üres tömlő.

Én elhízva, búnak eredten, esetlenül heverek és csak azon vagyok szüntelen, hogy hasam alatt érezzem a sár melegét. Koponyám olyan nehéz, hogy nem bírom fennhordani. Lomhán lógatom hát magam körül és állkapcsomat kitátva, nyelvemmel szaggatom a mérges füveket, melyekre leheletem fuj harmatot. Egyszer a lábamat is lerágtam és észre sem vettem.

Soha nem látta élő lélek a szemem, Antal! Vagy aki látta, szörnyet halt. Ha felemelem a szemem héját, — duzzadt, rózsaszín szemhéjamat, — egyszeribe szörnyet halnál.

ANTAL

Ó, hát... izé... Ha most vágyam támadna látni?... Bambasága kíváncsivá tesz. Nem, nem, nem akarom.

Mereven a földre néz le.
De a fűből láng csap ki és a kavargó lángok közt megjelenik

A BASILISCUS,

hatalmas violaszín kígyó, melynek háromsoros taréja és két foga van; az egyik felül, a másik alul.

Vigyázz, mert mindjárt a torkomba pottyansz. Én tüzet iszom. Magam vagyok a tűz és mindenfelől tüzet szívok magamba; a felhőkből, a kövekből, a kiszáradt fákból, az állatok szőréből és az ingóványok tetejéről. Az én hevem táplálja a vulkánokat, én adok parázsló fényt a drágaköveknek és égő színeket a fémeknek.

A GRIFF

Karvalycsőrű, fehérszárnyú oroszlán, amelynek vörös a lába és kék a nyaka.

Én vagyok a halotti pompák fejedelme. Ösmerem titkát a mély síroknak, melyekben a vén királyok alszanak.

Fejüket a falhoz erősített lánc tartja egyenesen. Mellettük porfírmedencékben azok az asszonyok úszkálnak fekete folyadékban, akiket szerettek. Kincseik garmadája rakásokba, kupacokba, gúlákba halmozva áll a szomszédos termekben és mélyen lenn, jóval a sírok alatt, jó hosszú utat megtéve a fojtó sötétségben, aranyfolyókra, gyémánterdőkre, karbunkulusmezőkre és kéneső-tavakra akadhat a vándor.

A földalatti palota kapujának vetve hátamat, karmaimat magasra emelve, lángoló pillantással lesem azokat, akik be szeretnének jönni. A roppant síkság a szemhatár mélyéig egészen kopár és az utasok csontjaitól fehér. Előtted megnyílnak a bronzkapu szárnyai és beszívhatod a mély tárnák gőzét, leszállhatsz a vermek fenekére... Siess, siess!

Lábával túrja a földet és kakaskukorékolást hallat. Ezer hang válaszol kiáltására. Reszket az egész erdő. És mindenféle iszonyatos állat özönlik elő; ott a Tragelaphus, amelynek félig szarvas- félig ökörteste van; a Mymecoleo, amely elől oroszlán, hátul hangya s nemzőszervei visszájára állnak. Aksar, a hatvanöles tengeri kígyó, amely Mózest rémületbe ejtette; Pastinaca, az óriás görény, amely fákat öl meg bűzével; a Presteros, amelynek puszta érintése hülyévé tesz; a Mirag, a szarvasnyúl, amely a tengeri szigeteket lakja; Phalment, a csodálatos leopárd, olyanokat bődül, hogy a hasa megreped bele; Senad, a háromfejű medve a tulajdon fiait tépi szét nyelvével; a Cépus-kutya a sziklákra csorgatja emlőinek kék tejét. Legyek zümmögnek, varangyok kezdenek ugrálni, kígyók sziszegni. Villámok lobbannak. Jégeső esik.

Szélvihar kerekedik, amelynek kavargó forgataga anatómiai csodákkal van tele. Alligátorfejek röpködnek benne kecskelábakon; kígyófarkú baglyok, tigrispofájú disznók, szamárfarú kecskék, békák, amelyek szőrösek, akár a medvék, vízilónagyságú kaméleonok, kétfejű borjuk és egyik fejük sir, a másik bőg; négylábú méhmagzatok, amelyek köldökzsinórjukon tartják egymást és úgy keringenek, mint a búgó csigák; szárnyas bendők, amelyek szunyogok módjára röpködnek.

Az égből záporoznak, a földből bujnak elő, a sziklákon zuhognak alá. Mindenfelé szemek villognak, torkok bődülnek, mellek domborulnak, karmok nyulnak ki, fogak vicsorognak, testek lötyögnek. Némelyik szörny kölykezik, a másik párzik; vannak, amelyek egy nyelésre felfalják egymást.

Nyüzsgő sokaságuktól fuladozva, puszta érintkezés folytán is szaporodva, egymás hegyére-hátára másznak, — és valamennyi szabályos himbálódzással ring Antal körül, mintha a talaj valami hajó fedélzete volna és Antalnak az az érzése, hogy bokájára csigák tapadnak, kezére viperák fagyos teste kúszik és fonalat eresztő pókok szövik be hálójukkal.

De a szörnyek gyűrűje egyszerre szétválik, az ég hirtelen kék lesz és megjelenik

AZ EGYSZARVÚ

Rajta, rajta!

A patkóm elefántcsont, a fogam acél, a fejem biborszínű s a testem hófehér és homlokomon a szarv olyan tarka, mint a szivárvány.

Chaldeából jövök és a tatár puszták felé tartok, a Ganges partjára és Mezopotámiába. Elhagyom a struccmadarat. Olyan gyorsan száguldok, hogy magam után húzom a szelet. Hátamat a pálmafákhoz dörzsölöm. A bambusznád közt hentergek. Egy ugrással átrepülök a folyókon. Felettem galambok szállnak. Csak szűzlány keze tud megzabolázni.

Tovább, tovább!

Antal nézi, hogy száguld tova.

És amint szeme a levegőbe mered, megpillantja fenn az összes madarakat, amelyek széllel táplálkoznak; a Guith-ot, az Ahuti-t, az Alphalím-ot, a Caff hegységben lakozó Jukneth-ot, az arab Homai madarakat, amelyek meggyilkolt emberek lelkei. Hallja, hogy a papagályok emberi hangokon beszélnek; az óriás pelazg vízimadarak úgy sírnak, mint a gyermekek, vagy rikácsolnak, mint a vénasszonyok.

Sós fuvalom csapja meg az orrát. Most egyszerre tengerpart terül el előtte.

A messzeségben vízsugarak szökelnek fel, amelyeket bálnák lövelnek ki és a szemhatár mélyéről

A TENGERI ÁLLATOK

kúsznak elő, lomhán vonszolva magukat a fövényen. Az egyik gömbölyű, mint a tömlő, a másik lapos, mint valami penge, a harmadik fogas, mint a fűrész.

Mindjárt velünk jössz a mérhetetlen mélységbe, ahová ember fia még le nem szállott.

Az Oceán országait különféle népek lakják. Némelyek a viharokban tanyáznak, mások a hideg hullámok áttetsző vizében úszkálnak, mások pedig korallmezőkön legelésznek, mint az ökrök, ormányukon át szívják magukba az apály vissza-

futó vizét, vagy vállukon tartják a tenger forrásainak terhét.

A fókák bajuszán, a halak pikkelyén foszforeszkáló fény villódzik. Tengeri sündisznók perdülnek, mint a kerekek, angolnák gombolyodnak ki, mint a hajókötelek; osztrigák csikorgatják kagylójukat, polipok nyujtogatják karjukat, meduzák reszketnek, mint kristálygömbök; szivacsok úszkálnak, a nemonákból dől a víz, mohák és moszatok burjánzanak fel.

És mindenféle növény lepi el a partot, ágakat hajtva, indáival tekergőzve, csúcsossá nyúlva, vagy legyezővé terülve. A tökök olyanok, mint az emlők, a liánok úgy fonódnak egymásba, mint a kígyók.

A babyloni Dedaim-fákon emberfejgyümölcsök lógnak, a Mandragórák énekelnek, a Baaras-gyökér a fűben szaladgál.

A növényeket már-már alig lehet az állatoktól megkülönböztetni. A hatalmas polipoknak, amelyek szikomorfákhoz hasonlítanak, karok vannak az ágain. Antal azt hiszi, hogy hernyót lát két levél között, pedig pillangó, amely elröppen onnan. Rá akar lépni egy kavicsra s egy szürke kabóca ugrik el a lába alól. Egy bokron rózsasziromszerű rovarok mászkálnak. Kérészek roncsai fehér hóágyat párnáznak a földre.

Azután a kövekkel keverednek össze a növények.

A kavicsok agyvelőkhöz hasonlítanak; cseppkövek csüngnek, mint emlők, vasvirágok kusza alakzatokkal ékes szőnyeggé terülnek.

Antal virágok, cserjék és kagylók lenyomataira bukkan jégdarabokon, — de azt se tudja már, vajjon csakugyan a tárgyak lenyomatait látja-e, vagy magukat a tárgyakat. Gyémántok csillognak, mint szemek; ásványok rezegnek.

És Antal már nem fél.

Hasra fekszik és két könyökére támaszkodva, visszafojtott lélegzettel bámul.

A rovarok, amelyeknek már nincs gyomruk, tovább esznek; kiszáradt harasztok újra kivirulnak s hiányzó tagok újra kisarjadnak.

Utoljára apró gömbszerű tömegeket pillant meg, akkorákat, mint valami gombostűfej, melyeken pillaszőrök állnak ki. Valami különös remegés tartja őket mozgásban.

ANTAL

mámoros elragadtatással:

Ó, boldogság, boldogság! Láttam, hogy születik meg az élet, hogy kezdődik a mozgás.

Vérem olyan hevesen lüktet, hogy majd szétpattantja ereimet. Szeretnék repülni, úszni, ugatni, bőgni, üvölteni. Szeretném, ha szárnyam nőne, ha békateknőm volna, vagy kérgem, mint a fának; szeretnék füstöt fujni, ormányt viselni; szeretnék tekergőzni testemmel, szétfoszolni mindenfelé, jelen lenni mindenütt; szétáradni, mint az illatok, fejlődni, mint a növények, folyni, mint a víz, remegni, mint a hang, csillogni, mint a fény; szeretném, ha megbujhatnék minden alakban, áthatolhatnék minden atomon, ha leszállhatnék egészen az anyag mélyére, — ha magam lehetnék az anyag.

Végre reggel lesz és mint a tabernaculum függönye, amelyet félrehúznak, súlyos gomolyokban elhúzódó aranyfelhők tárják fel az eget.

Az égbolt kellős közepén, a nap korongjában Jézus Krisztus arca sugárzik fel.

Antal keresztet vet és újra imába merül.

VÉGE

DEÁK SZÉCHÉNYI KÖNYV-TÁR

Flaubert

Szent Antal megkisérte.